

SURİYE İÇ SAVAŞINDAKİ GÖÇLERDE TETİKLEYİCİ BİR UNSUR OLARAK
ÇEVRESEL FAKTÖRLER: YEŞİL JEOPOLİTİK BİR ANALİZ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

AYLİN SALMAN

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARALIK 2021

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm koşulları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Serdar SAYAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürü

Bu çalışmayı okuduğumu ve çalışmanın kapsam ve içerik olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda bir Yüksek Lisans tezi olabilecek yeterlilikte olduğuna kanaat getirdiğimi onaylıyorum.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mustafa Serdar PALABIYIK

(TOBB ETÜ, Uluslararası İlişkiler)

Tez Jürisi Üyeleri

Dr. Öğr. Üyesi İlhan SAĞSEN

(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler)

Dr. Öğr. Üyesi Gülriz ŞEN

(TOBB ETÜ, Uluslararası İlişkiler)

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Aylin SALMAN

ÖZ

SURİYE İÇ SAVAŞINDAKİ GÖÇLERDE TETİKLEYİCİ BİR UNSUR OLARAK ÇEVRESEL FAKTÖRLER: YEŞİL JEOPOLİTİK BİR ANALİZ

SALMAN, Aylin

Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa Serdar PALABIYIK

Bu tez, günümüzde yaşanan bilhassa çevresel kaynaklı göçlere, bugüne kadar siyasal pratiği yapılandırılmış coğrafi politik varsayımların ötesinde eleştirel jeopolitik bir okuma sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda tez öncelikle klasik jeopolitik ve göç kavramı arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Klasik jeopolitiğin hâkim jeopolitik söylem olduğu dönemler boyunca göç kavramı literatürde yeterli görünürlüğe sahip olamamıştır. Klasik jeopolitik söylemler doğası gereği göçe de tıpkı ele aldığı diğer jeopolitik kavramlar gibi devlet merkezli bir çerçeveden yaklaşmış, dolayısıyla bu dönemde bireysel motivasyonlu göçler görmezden gelinmiştir. Tezin bir diğer odak noktası ise eleştirel dönüşümün etkisiyle gelişen eleştirel jeopolitik söylem ve göç kavramı arasındaki ilişki üzerinedir. Bu dönemde birey tecrübeleri doğrudan jeopolitik söyleme dâhil edilerek özellikle sonuçları itibariyle gelişmiş bir göç kavramsallaştırması yaratılırken göçün nedenleri yeterince görünür kılınmamıştır. En nihayetinde tezin temel savı, çevresel kaynaklı göçleri analiz etmek üzere, iklim değişikliği ve çevresel güvenliği temel alan yeşil jeopolitik kuramın en uygun jeopolitik söylemlerden biri olduğu yönündedir. Bu kabul ile yeşil jeopolitik kuramın prensiplerinden faydalanarak yürütülen vaka analizi sonucunda bu tez Suriye’de iç savaş öncesi yaşanan kuraklığın ve bu kuraklığa bağlı gerçekleşen ülke içi yerinden edilmelerin savaşa giden süreçte etkin birer unsur olduğunun altını çizmektedir. Bu tez jeopolitiğin akademik bir disiplin olmaya başladığı dönemlerden itibaren kaleme alınan kaynaklardan günümüze dek değişen hâkim jeopolitik söylemler içinde göç kavramının uğradığı dönüşümü incelemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Jeopolitik, Göç, Yeşil Jeopolitik, İklim Değişikliği, Suriye İç Savaşı.

ABSTRACT

ENVIRONMENTAL FACTORS AS A TRIGGERING EFFECT ON MIGRATIONS IN THE SYRIAN CIVIL WAR: A GREEN GEOPOLITICAL ANALYSIS

SALMAN, Aylin

Master of Arts, International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Mustafa Serdar PALABIYIK

This thesis aims to offer a critical geopolitical reading, beyond the geopolitical assumptions that have structured political practice, for recent migration cases, especially environmentally induced ones. In this direction, the thesis firstly focuses on the relationship between classical geopolitics and the concept of migration. During the periods when classical geopolitics was the dominant geopolitical discourse, the concept of migration did not have sufficient visibility in the literature. Classical geopolitical discourses approached migration with a state-centred perspective, just like other conceptualizations; thus individual-motivated migrations were ignored in this period. The other focal point of the thesis is about the relationship between the critical geopolitical discourse, inspired by the critical turn in social sciences, and the concept of migration. In this period advanced conceptualizations of migration through the individual experiences were directly included in the geopolitical discourse especially in terms of its results, nonetheless, the causes of migration were not made visible enough. Ultimately, the main argument of the thesis is that green geopolitical theory, which is based on climate change and environmental security, is one of the most appropriate geopolitical discourses to analyse environmentally induced migrations. Therefore, as a result of the case study conducted by using the principles of green geopolitical theory, this thesis underlines that the drought in Syria before the civil war and the internal displacement due to this drought were effective factors in the process leading to conflict. This thesis aims to examine the transformation of the concept of migration within the dominant geopolitical discourses that has changed since the emergence of geopolitics as an academic discipline.

Key Words: Critical Geopolitics, Migration, Green Geopolitics, Climate Change, Syrian Civil War.

Işığıyla yolumu aydınlatan dedem Tahir ŐimŐirok anısına...

TEŞEKKÜR SAYFASI

Öncelikle tezin yaratım süreci boyunca ilgi ve alakasını hiç eksik etmeyen, akademik bilgisini aktarmaktan hiçbir zaman çekinmeyen ve mesleki özverisiyle bana ilham veren kıymetli tez danışmanım Mustafa Serdar Palabıyık Hocama teşekkür ederim.

Tüm bu süreç boyunca benim dahi kendime inanmakta güçlük çektiğim her an bana olan inancını koruyan: ablam Selin'e, bana kocaman bir aile olan hayat arkadaşım Şevket, arkadaşlarım Aylin, Gözde, Şebnem ve abim Yiğit'e, her bir bölümü benimle birlikte bıkmadan okuyan ve fazladan kullandığım tüm virgüllerim konusunda beni uyaran Sahra'ya, desteğini bir an bile esirgemeyen ailem Safiye ve Ziya Salman'a, ve bir cümlesini bile okuyarak bana destek olan bütün yakınlarıma,

Son olarak, gezegenimizin geleceğiyle ilgili benimle benzer kaygıları taşıyan ve yeşil düşünme konusunda bana ilham olan bütün düşünürlere teşekkürlerimi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL SAYFASI.....	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT.....	v
İTHAF SAYFASI.....	vi
TEŞEKKÜR SAYFASI	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
HARİTALAR LİSTESİ	xii
BÖLÜM I: Giriş.....	1
BÖLÜM II: Eleştirel Jeopolitik: Kuramsal Bir Çerçeve.....	7
2.1. Eleştirel Kuram Neyi Eleştirir?.....	8
2.2. Eleştirel Jeopolitik Neyi Eleştirir?.....	9
2.2.a. Eleştirel Jeopolitikte Mekan Tasarımı.....	16
2.3. Eleştirinin Yeşil Dönüşümü.....	19
BÖLÜM III: Klasik Jeopolitik Söylemde Göç Kavramı.....	29
3.1. Medeniyetçi Jeopolitik ve Göç.....	30
3.2. Doğallaştırılmış Jeopolitik ve Göç.....	37
3.3. İdeolojik Jeopolitik ve Göç.....	43
3.4. Soğuk Savaş Sonrası Jeopolitik ve Göç.....	48
3.5. Sonuç.....	55

BÖLÜM IV: Eleştirel Jeopolitik Söylemde Göç Kavramı.....	59
4.1. Giriş.....	59
4.2. Göç ve Sınır Kavramlarına Eleştirel Jeopolitik Bir Bakış.....	60
4.3. Göç ve Güvenlik Kavramlarına Eleştirel Jeopolitik Bir Bakış.....	63
4.4. Eleştirel Jeopolitik Göç, Sınır ve Güvenlik İlişkisini Nasıl Kurgular?.....	67
4.5. Yeşil Jeopolitik.....	74
4.6. Sonuç.....	83
BÖLÜM V: Vaka İncelemesi: Suriye İç Savaşı ve Suriyelilerin Göçünde İklimin Rolü.....	87
5.1. Suriye’yi İç Savaşa Sürükleyen Süreç.....	89
5.1.a. Suriye Devletleşme Tarihi.....	89
5.1.b. Suriye İç Savaşı’nın Yeşil Yüzü.....	95
5.2. Sonuç.....	111
BÖLÜM VI: SONUÇ	113
KAYNAKÇA.....	121

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1. Çevresel Kıtılığın Bazı Kaynakları ve Sonuçları.....	80
--	----

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAAS PARTİSİ	: Arap Sosyalist Yeniden Doğuş Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
IDMC	: Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi
IPCC	: Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli
NASA	: Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi
NOAA	: Ulusal Okyanus ve Atmosfer Dairesi
SOHR	: Suriye İnsan Hakları Gözlemevi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 5.1. Suriye Mevsimsel Yağış Miktarı Oranları, 2006/2008 Sezonu.....101

BÖLÜM I

GİRİŞ

“Bir parçası olduğum en başarılı istilacı türün potansiyelinden korkarak...”¹

Göç, insanın coğrafya ile kurduğu en temel ilişki modellerinden biri olması itibariyle insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Bir tür olarak *Homo Sapiens* M.Ö 200.000 civarında yeryüzünde ortaya çıkışından bugüne gelene dek göç yoluyla tüm gezegende menzilini genişletmiştir (Fisher 2013, 7). İnsanlar bazı durumlarda yeni fırsatlar aramak için fakat çoğu zaman bozulan sosyal veya fiziksel çevreler tarafından kovulmak suretiyle göç etmek zorunda kalmıştır. Dünyanın iklimi değiştikçe ve toplumlar geliştikçe göç, insanların kendilerinin ve gelecek nesillerinin hayatlarını daha iyi hale getirmelerini sağlayan bir nevi adaptasyon aracı işlevi görmüştür.

İnsanlık dünya tarihi boyunca, atları evcilleştirmek, yeni tür gemiler yaratmak ve uçaklar inşa etmek de dâhil olmak üzere, göçlerini hızlandıran pek çok yeni teknoloji icat etti. İnsan, kendisini hemen her ortamda yaşayabilecek şekilde donattı ve ihtiyaçları ve isteklerini karşılamak için dünyayı değiştirdi. Ancak dünyanın nispeten boş olduğu zamanlarda göç, yedi milyardan fazla insanın olduğu günümüzden açıkça farklıydı. Zamanla, göçmenler göç ettikleri topluluklara uyum sağlamak veya önceden gelen toplulukla çatışarak hegemonya mücadelesine girmek zorunda kaldı. Birçok göç barışçıl yollarla gerçekleşirken bir o kadarı da şiddetten doğdu veya şiddeti doğurdu. Tarih boyunca en büyük kitlesel göçlerin çoğuna savaşlar neden oldu. İstilacı ordular fethedilen toprakları işgal ederken, orada yaşayan insanlar çoğu zaman mülteci olarak

¹ Dünyadaki en başarılı istilacı tür olarak insan (Scott 2021, 51).

kaçmak zorunda kaldı. Bunun yanında insanların neden olduğu çevresel bozulma ve doğal afetler, bir zamanlar verimli olan toprakları yaşanmaz hale getirdi ve toplulukların ‘çevresel mülteciler’ olarak göç etmesine yol açtı (Fisher 2013, 8). Dolayısıyla ilk yerleşimlerden günümüze dek iklim ve çevresel koşullar ile göç, birbirlerinin ayak izlerini takip eden süreçler oldu.

Antik Mısırlıların Nil kenarında yerleşim ve medeniyet kurmasının sebebi, Mısır’ın geniş çöl arazileri değil Nil’in bereketi ve yaşanabilir iklimiydi. Bugün tarihi ve medeniyeti anlatmaya başlarken Mezopotamya’yı yani “nehirler arası ülkesini” anmadan geçmememizin sebebi de yine bereketli toprağı ve insanlarına sunduğı yaşanabilir iklim koşullarıydı.² İnsanların yerleşikliği doğal kaynakların, verimli toprakların ve uygun iklim şartlarının doğal bir sonucuydu. Tarih içinde medeniyetlerin ekseninin kayması da göçler sonucunda yaşanabilir yeni coğrafyaların keşfiyle gerçekleşmiştir. Dolayısıyla göç, birçok biçimiyle dünya tarihinin merkezinde yer almış ve biyolojiden sosyolojiye, tarihten uluslararası ilişkilere pek çok farklı disiplini içinde barındıran, bilim tarihinin en çok çalışılan konularından biri olagelmıştır.

Göçe dair bilimsel düşüncenin başlangıcı çoğunlukla Ravenstein’in (1885) on dokuzuncu yüzyıl sonunda tanımladığı meşhur göç yasaları olarak kabul edilir (Pisarevskaya ve diğerleri 2020, 457). Mülteci ve zorunlu göç çalışmaları alanı ise 1980’lerde ortaya çıkmış olmasına rağmen beşeri ve siyasal bilimler genelinde oldukça uzun ve önemli bir araştırma geçmişine sahiptir (Fiddian-Qasmiyeh ve diğerleri 2014, 2). Göçün insanlık tarihine paralel gelişimi, akademik olarak pek çok bilim dalı ve disiplinin ortak ilgisine sebep olmuştur. Göç konusu, biyoloji (Knijff;

² *Mesopotamia*: İki ırmak arasındaki bölge, Dicle ve Fırat Nehirleri arasında kalan bölge.

Keita, 2010), dil bilim (Pawley; Ehret; McConvell, 2010), antropoloji (Erlandson; Kok 2010), sosyoloji (Castles 2003) veya tarih (McNeill, 1984; Fisher 2013) gibi ana bilim dalları yanında uluslararası ilişkiler içinde güvenlik (Huysmans ve Squire 2009; Bigo 2001), ekonomi (Trager 2005, Hatton ve Williamson 2005), hukuk (Plender 1988), jeopolitik (Chimni 2009; Hyndman, 2012) gibi çok çeşitli bağlamlarda çalışılmaktadır.

Bir insan hareketliliğinin göç olarak kabul edilmesi için her şeyden önce bir başlangıç noktası (menşe bölge), bir de varış noktası olması gerekmektedir. Bu doğrultuda göç, göç eden aktörün mekân ile doğrudan kurduğu bir ilişkinin sonucu olarak gerçekleşir. Hâkim jeopolitik söyleme bağlı olarak değişkenlik göstermekle birlikte bazen devletin bazense bizzat bireyin mekân ile kurduğu ilişkilerin tamamı jeopolitiğin konusunu oluşturur. Jeopolitik bir disiplin olarak doğuşundan günümüze dek zamanın ruhuna ve bilgi-iktidar eksenine bağlı olarak temel söylemlerinde değişim yaşamıştır (Dodds 2005, 31). Bu bilgi ışığında göç kavramının da jeopolitik söylemin kendisi gibi ana ait ve dinamik bir olgu olduğu ve değişen jeopolitik söylemler içinde farklı kavramsallaştırmalara uğradığı ön kabulüyle klasik jeopolitik ve eleştirel jeopolitik söylemlerin hâkim olduğu dönemlerde göçün olanca mekânsallığına rağmen yer yer gözden kaçırıldığı veya görmezden gelindiği iddia edilmektedir. Bu iddiaları test etmek için söylem analizi yöntemini benimseyen bu tez, bilgi-iktidar eksenine bağlı olarak değişim gösteren hâkim jeopolitik söylemleri analiz ederek jeopolitiğin ilk kaynaklarından bugüne kadar göç kavramının nasıl ele alındığını inceleyecektir. Söylem analizi yöntemi bazı söylemlerin diğerlerinden daha dominant olduğu gerçeğini bilerek işe başlar ve baskın söylemin oluşum sürecini, bilgi-iktidar ekseninin yaratımı hatta ‘kazanana’ olarak kabul eder.³ İfadenin

³ Burada ‘kazanana’ terimi İngilizce anlamıyla ‘winner’ sözcüğüne atıf yapmaktadır: yani kazanan bilgi-iktidarın ürettiği söylemlerden en öncelikli olanı temsil eder.

yaratıcısını, alıcısını, dilsel, sosyal ve ideolojik bağlamlarını göz önüne alarak metnin ötesindeki görmemizi sağlayan söylem analizi metodunun bu tez için en uygun yöntemlerden biri olarak seçilmesindeki ön varsayım, incelenecek olan başlıca jeopolitik metinlerin içinde gömülü olan, göçe işaret eden söylemlerin yakın okuma, anlama ve sistematik analiz yoluyla ortaya çıkarılacağı düşüncesidir (van Dijk 1985, 35). Tezin ana argümanı, iklim değişikliği ve müteakiben gerçekleşen çevresel bozulmanın günümüzde klasik siyasi veya güvenlik kaynaklı öncüllerle açıklanan pek çok göç vakasında etkin bir unsur olduğu yönündedir. Bilhassa eleştirel jeopolitiğin alt varyantlarından biri olan yeşil jeopolitik kuramın prensipleri doğrultusunda incelenecek olan vaka analizinin, tezin söylem analizine destek olması öngörülmektedir.

Günümüzde göç ve mülteci krizi söyleminin şiddetle çağrışım yaptığı coğrafyalardan biri olan Suriye, yirmi birinci yüzyılda bütün dünyanın şahit olduğu en kritik göç akınlarından birinin kaynağını oluşturmaktadır. Dünyanın en eski yerleşim bölgelerinden biri olması itibariyle Suriye, antik çağlardan beri güçlü imparatorlukların ve devletlerin daimi ilgisine maruz kalan bir coğrafyayı temsil etmektedir. Bu sebeptendir ki savaşlar, işgaller, darbelerle dolu çalkantılı bir tarihe sahiptir. 2011 yılı itibariyle başlayan ve hala devam etmekte olan Suriye iç savaşı da Suriye’yi uluslararası ve ulus altı güçlerin vekil savaşlarıyla hegemonya mücadelesini sürdürdüğü bir savaş alanına dönüştürmüştür. Bu süreç ülkenin sivilleri için ise insani bir krize dönüşmüş, binlercesi hayatını kaybederken nüfusun neredeyse yarısına tekabül eden 11 milyon Suriyeli savaştan kaçmak için evlerini terk etmek zorunda kalmıştır (BBC, 2020). Bütün bunlar ışığında çatışma ve göç üzerine birbirinden farklı açıklamalar öneren çalışmalar için ideal bir mekânı temsil eden Suriye’de yaşanan iç savaşa ve göç krizine yönelik; siyasi tarih (Van Dam 2017; Sorenson 2016), ekonomi

(De Juan ve Bank 2015), insan hakları (Muzzall ve diğeri 2021), toplumsal cinsiyet ve feminist kuram (Szekely, 2020; Kelly, 2019) veya güvenlik (Carpenter 2013; Berti 2015) gibi birbirinden farklı kuramsal temelleri olan çok çeşitli çalışmalar yürütülmüştür. Bu tez ise literatürde eksik olarak gördüğü, Suriye’de yaşanan iç savaşa ve takiben gerçekleşen göç krizine giden sürece, savaş öncesi yaşanan zorunlu yer değiştirmelerde iklim değişikliği sonucunda gerçekleşen çevresel faktörlerin itici etkisini eleştirel jeopolitik kuram çerçevesinde analiz ederek alternatif bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu tez öncelikle ulusal sınırları aşan uluslararası göçler ve ulusal sınırlar içinde gerçekleşen iç göçler arasında niteliksel bir ayrım gözetmeksizin ‘itici ve çekici güçleri’ (*push and pull factors*) olan bütün insan hareketliliklerini göç olarak kabul ederek bu sürecin klasik jeopolitik ve eleştirel jeopolitik söylemlerde nasıl kavramsallaştırıldığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak jeopolitiğin bir söylem olarak ortaya çıktığı erken jeopolitik çalışmalardan günümüze kadar yaşadığı anlamsal dönüşüm akabinde ise jeopolitik söylemde göçün temsili ve varsa yaşadığı kavramsal dönüşüm analiz edilmek üzere incelenecektir. Tez boyunca faydalanılacak olan kuramsal çerçevenin oluşturulması için takip eden ilk bölümde eleştirel jeopolitiğin kuramsal temelleri sıralanacaktır. Daha sonra gelecek olan ve tezin üçüncü bölümünü oluşturan *Klasik Jeopolitik Söylemde Göç Kavramı* bölümünde, Agnew ve Corbridge’in (1995) üç söylem tasnifinde yarattığı kronolojik sıralamaya uygun şekilde medeniyetçi, doğallaştırılmış ve ideolojik jeopolitik söylemler incelenecek ve bu üç söylem tasnifinin göç kavramı için de geçerli bir ayrım yaratıp yaratmadığı teşhis edilecektir. *Eleştirel Jeopolitik Söylemde Göç Kavramı* başlıklı dördüncü bölümde benzer kavramsallaştırma eleştirel jeopolitik ve yeşil jeopolitik kuramların temel söylemleri üzerinden tanımlanacak ardından *Suriye İç*

Savaşı ve Suriyelilerin Göçünde İklimin Rolü adlı beşinci bölümde bütün bu söylemlerin analizi Suriye vakası üzerinden ikincil verilerin değerlendirilmesiyle desteklenerek mekânsal ve tarihsel bir incelemeye tabi tutulacaktır.

Bu tezin temel sınırlılığı, jeopolitik bilginin disiplinin kendisinden dahi derin köklere sahip olduğu gerçeğiyle var olan bütün jeopolitik literatürün analiz edilmesinin önünde duran zaman kısıtlılığıdır. Bu doğrultuda yazar eleştirel kuramın gözlüğünden bakıldığında görülen, tüm jeopolitik kuramlara içkin olan bilgi-iktidar ekseninin tümünü yani yaratılmış jeopolitik söylemlerin bütününe görememe ve yalnızca ‘kazanarı’ analiz etme riskini almaktadır.

BÖLÜM II

ELEŞTİREL JEOPOLİTİK: KURAMSAL BİR ÇERÇEVE

Uluslararası ilişkiler bir disiplin olarak ortaya çıkmadan yaklaşık yirmi yıl önce icat edilen jeopolitik kavramının özünü oluşturan coğrafya-siyaset ilişkisi esasen yüzyıllardır tartışılan, eleştirilen, yeniden tanımlanan kuramsal temelleri oldukça eski olan bir konudur. En temel anlamıyla dünya siyasetinin coğrafya ile olan ilişkisini anlamlandıran jeopolitik, tanımlanmaya her gün devam eden canlı, dinamik ve ana ait bir olgudur. Öncelikle devletle ilişkilendirilen bir kavram olarak ortaya çıkan jeopolitik, dünya siyasetinin sürekli değişkenliği içinde çok çeşitli temsil biçimlerine bürünmüştür. Jeopolitiğin Uluslararası İlişkiler içinde bir alt disiplin olarak ortaya çıkışı, coğrafya ve devlet/iktidar ilişkisi arasındaki bağın ‘bilimsel’ bir biçimde incelenmesi arayışının sonucudur.

Kavramın ortaya çıktığı 1899 yılından itibaren jeopolitiğin anlamı zamanın ruhuna ve iktidara göre sürekli değişmiş ve dönüşmüştür. Coğrafya ve devlet politikaları arasında her türlü ilişkiye açıklık getirmeyi amaçlayan jeopolitik öğretiler coğrafyanın bizatihi içinde veya sınırlarını aşan hareketlilikleri açıklamaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır. Mekânlar nasıl jeopolitiğin öznesi ise mekân değişiklikleri de jeopolitiğin önemli araştırma alanlarından biri olarak kabul edilebilir. Jeopolitik, zaman içinde değişen ve dönüşen temsil biçimleri ile son on yıllarda iklim değişikliği ve muhtelif sonuçlarını da içeren bir literatürü kapsar hale gelmiştir. Bu doğrultuda bu tez, iklim değişikliğinin yarattığı mekânsal bozulmalar ve sonucunda gerçekleşen çeşitli yerinden edilmeleri ilişkilendirerek süreci eleştirel jeopolitik bir bakış açısıyla açıklamayı amaçlamaktadır.

2.1. Eleştirel Kuram Neyi Eleştirir?

Eleştirel kuram, eleştirel bakış, sosyal bilimler ve bilhassa Uluslararası İlişkiler disiplininin son on yıllarında aşına olduğumuz kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Peki, eleştirel kuram nedir? Neyi eleştirmektedir? Eleştirel kuramın özünde 'iktidar' algısı vardır. İktidar meşru kabul edilen her türlü sosyal, politik, iktisadi, hatta coğrafi ilişkiye, bilgiye, kurama ve fiile içkin bir kavram olarak tanımlanmaktadır. İktidar her yerde ve her şeydedir. Michel Foucault'nun ifade ettiği gibi, tıpkı vücudumuzdaki kılcal damarlar gibi incecik, görünmezdir fakat nüfuz alanı var olan tüm ilişki ve bilgisel deneyimlerdedir. Bütüncül bir bakış ile iktidar, doğal olanda ve hatta görünmez olandadır (Okur ve Ongur 2019, 327).

Eleştirel kuram kavramı ilk olarak yirminci yüzyıl başlarında Frankfurt Okulu düşünürleri tarafından ortaya atılmıştır. Ekolün önde gelen düşünürlerinden Max Horkheimer'a göre, eleştirel kuramın temel gayesi, maddi gerçekliğin yapısı ve bu yapının anlamının çok katmanlı araştırılmasıdır, bunun yolu ise süregelen felsefi gerçekliğin eleştirilmesi hatta karşısında bir direnç unsuru oluşturulması olarak belirlenmiştir. İktidarın bir dışı vurumu olarak karşımıza çıkan geleneksel felsefe, toplumsal sorunları doğallaştırmış, mevcut gerçekliğe sorgusuz sualsiz biat edilmesine neden olan meşru zemini hazırlamıştır (Gülenç 2015, 36). Batı siyaset felsefesini temel aldığımızda Aydınlanma'dan beri gördüğümüz şey, insan aklının sınırlandırılmaya çalışıldığı her dönemin mutlaka aklı özgürleştirmeye çabalayan bir düşünce sisteminin doğuşuyla sonuçlanmasıdır. Hatta o kadar ki bizzat Aydınlanma'nın kendisi bile ideolojik bir araca dönüştüğünde eleştirel kuramın eleştirdiği iktidarlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Adorno ve Horkheimer 1995, 13).

Marksizmin ekonomik indirgemeciliğine karşı kültürel ve toplumsal olanda dönüşümü savunan Gramşiyen düşünceyi Uluslararası İlişkiler disiplinine uyarlayan Robert Cox, kuramların değerlerden bağımsız olduğunu reddeder. Cox'a göre kuramlar her zaman birileri veya bir amaç içindir. Bu argüman, pozitivist veya post pozitivist olmasına bakılmaksızın tüm kuramların değere bağlı olduğu ve mutlak amacının belirli bir sosyal yapıya hizmet etmek olduğu konusunda bir farkındalık yaratmıştır. Cox'a göre her kuram sosyal ve politik zaman ve mekândan kaynaklanan bir perspektife sahiptir, bu perspektiften yola çıkarak sorun olarak tanımlanan olgunun neden sorunsallaştırıldığına odaklanır. Kuram, sorunsalından başlayarak iki amaca hizmet eder. Bunlardan ilki belirli bir perspektif çerçevesinde ortaya çıkan sorunların çözülmesine yardımcı olacak tabiri caizse rehberlik edecek olan kuramlardır. Diğeri ise sorunsalın, alternatif bir dünya yaratmaya dönüştüğü farklı bir perspektif seçme olasılığını barındırır (Cox 1981, 128-129).

Bu bağlamda kuramlar sorun çözücü kuramlar ve eleştirel kuramlar ayrımında incelenir. Sorun çözücü kuramlar, mevcut düzenin sürdürülebilmesi için doldurulması gereken boşluklar ile ilgilenirken eleştirel kuramlar, mevcut durumu varlığı itibariyle sorgulamaya açar. Dünya artık savaş, güç, strateji gibi kavramlarla açıklanamayacak kadar kompleks bir yapıdadır ve eleştirel kuram bu kavramların kaynağını ve hizmet ettiği iktidarı sorgular. Ezcümle eleştirel kuram, ortak bilincin doğru ve gerçek olarak kabul ettiği bilgiyi yani iktidarın ürettiği ve dolaşıma soktuğu bilgiyi, tarafsızlığı, bilimselliği ve gerçekliği itibariyle sorgulamayı amaç edinmiştir.

2.2. Eleştirel Jeopolitik Neyi Eleştirir?

Eleştirel jeopolitik kuram, 1980'leri takiben gerçekleşen eleştirel dönüşümün etkisiyle Simon Dalby, Geróid Ó Tuathail ve John Agnew'in ufuk açıcı çalışmaları ile

jeopolitik disiplininde yeni bir kuramsal yaklaşım olarak ortaya çıkmış ve klasik jeopolitik kurama ve verili kabul edilen gerçeklerine karşı bir direnç noktası oluşturmuştur (Dodds 2005, 30). Jeopolitik terimi yüz yılı geçkin sürede uluslararası ilişkiler kuramlarında akademisyenler veya dünya çapında siyaset yapıcılar tarafından sıklıkla telaffuz edilmektedir. İsveçli siyasi coğrafyacı Rudolf Kjellen tarafından 1899'da üretilen bu terim, yirminci yüzyılda coğrafya, devletler ve güç siyaseti arasındaki ana ilişkiyi tanımlamak için kullanılmıştır (Tuathail 2000, 166). Jeopolitik teriminin icadı, dünyayı bütünlüğü içinde görmenin mümkün olduğuna dair belirli bir modernist inanışla aynı döneme tekabül etmektedir. Jeopolitiğin ilk metinleri, Avrupalı gözlemcilerin dünyayı harici ve bağımsız bir 'nesne' olarak görmek için gerekli entelektüel ve kavramsal çerçeveye sahip olduğu inancını yansıtmaktaydı. Halford Mackinder ve Nicholas Spykman gibi Avrupa ve Amerika'daki öncü jeopolitik düşünürler, jeopolitiği, devletlerin değişen küresel bir arenada hareket etme kapasitesini vurgulayan bir coğrafi akıl yürütme biçimi olarak görme eğilimindeydiler. Bu süreçte ulus-devletin çok önemli olması ve jeopolitisyenlerin politika tavsiyesi veren tutumları itibarıyla jeopolitik kesinlikle devlet merkezli bir girişimdi. Dahası, fiziksel çevre, dünya siyasetinin doğasını etkileyen dinamik ve değişken bir meseleden ziyade, sıklıkla siyasi olayların meydana geldiği sabit bir zemin olarak kavramsallaştırılmıştı (Dodds 2005, 28).

Jeopolitik kavramının anlamsal dönüşümü, on dokuzuncu yüzyılın sonunda ilk ortaya çıkışından günümüze kadar devam etmiştir. Dönemin ruhuna bağlı olarak değişim gösteren hâkim jeopolitik söylem hem dünya politikasına yön vermiş hem de aynı politik zeminden beslenmiştir. Uluslararası ilişkiler teorisine ve politik coğrafyaya dayanarak Dalby, eleştirel jeopolitiğin büyük jeopolitik şemalardaki iktidar oyunlarını teşhir ederek küresel siyasi alandaki devletçi - devlet merkezli örgüt

veya oluşumlarla ve iktidar söylemlerinin kategorileştirilmesi ile mücadele ettiğini söyler. Dalby'nin çalışmasından ve söylem olarak coğrafyanın kendi başına bir bilgi/iktidar biçimi olduğu yönündeki Foucaultcu öncüden yola çıkarak Tuathail ve Agnew jeopolitiğin şu özelliklere sahip olması gerektiğini iddia eder:

Uluslararası siyaset, devlet yönetimi entelektüelleri tarafından söylemsel bir pratik olarak dünyanın yer, insan ve olaylar tarafından karakterize edilmiş belirli bir temsil yolu olarak mekânsallaştırılmasını eleştirel temelde yeniden kavramsallaştırdı, [çünkü] jeopolitik, uluslararası siyasetin merkez güçler ve egemen devletler tarafından mekânsallaştırma çalışmasıdır (Tuathail ve Agnew 1992, 192).

Foucaultcu düşünce ile söylemde bilgi iktidar bağının keşfedilmesi eleştirel jeopolitiğin düşünsel temelleri üzerindeki en büyük etkiyi yaratmıştır. Tuathail ve Agnew'in belirttiği gibi, eleştirel jeopolitik düşüncede temel öncül, coğrafyanın her zaman siyaset ve ideoloji sorunlarıyla yakından bağlantılı sosyal ve tarihsel bir söylem olduğu iddiasıdır. Bu doğrultuda coğrafyanın bizatihi kendisi bilgi-iktidarın somut bir tezahürüdür (Dodds 2005, 31). Daha önceki yazıların aksine, jeopolitik artık tarafsız bir teknik veya dünyayı görmek için bir araç olarak görülmemektedir; bunun yerine dünyayı belirli şekillerde temsil etmek için kullanılacak bir söylem olarak kabul edilmektedir. Eleştirel jeopolitik yazarlar, jeopolitiğin bilgi-iktidar ile sosyal ve politik ilişkiler arasındaki ilişkiyle ilgili bir söylem olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Uluslararası veya küresel siyasetin geleneksel kategorilerine meydan okumak, coğrafi bilginin rolü ile sosyal ve siyasi uygulamalar üzerindeki etkisinin eleştirel değerlendirmesinin bir parçasıdır. 1980'lerde eleştirel jeopolitik ve jeo-ekonominin ortaya çıkışı, politik coğrafyanın ampirik bir geçmişten kuramsal olarak tasarlanmış bir araştırma alanına doğru kaydığının bir göstergesidir (Tuathail 1996 ve Dalby 1998). Eleştirel jeopolitik, uluslararası ilişkilerin eleştirel kuramlarıyla ittifak halinde,

içinde yaşadığımız dünyanın belirsizliğini kabul eden ve olasılığını öngören dünya siyaseti kuramları geliştirmeye çalışmıştır. Sosyal bilimler ve beşeri bilimlerdeki diğer gelişmeler gibi, dünya siyasetine eleştirel yaklaşımlar, dünyanın rasyonel olarak belirli tekniklerle algılanabileceği ve yorumlanabileceği yönündeki postmodern şüpheciliği paylaşma eğilimindedir (Dodds 2005, 30).

Siyaset felsefesinde her zaman bilgi teolojik bir hakikate dayandırılır ya da öyle olduğu varsayıldı (Baştürk 2020, 17). Geleneksel jeopolitik düşünce sisteminde de dünya politikası ve güç merkezleri, deniz ve kara gibi somut mekânlar çerçevesinde olmak üzere temel bir bölünme ile tıpkı tanrısal bir gerçeklikmiş gibi verili kabul edilmiştir. Ancak Agnew, Tuathail ve Dalby gibi eleştirel jeopolitisyenler buna meydan okur ve eleştirel kökenleri itibariyle yorumsamacı bir dünya politikası okuması yaparlar (Dodds 2005, 29).

Eleştirel jeopolitik için başlangıç noktası, jeopolitik ve uluslararası siyasete ilişkin geleneksel bakış açılarının, bu konuların temelini oluşturan varsayımları en başta göz ardı ettiğini savunmaktır. Eleştirel düşünme, mevcut durumların nasıl ortaya çıktığı veya gücün belirli bağlamları sürdürmek için nasıl çalıştığı gibi sorular sorar. Eleştirel jeopolitisyenler, realist gözlemcilerin aksine, uluslararası politikanın gözlemlenebilir gerçeklerini kaydeden tarafsız bir araştırmacı varsayımının yanlışı olduğunu savunurlar. Realizmin araştırma perspektifi, objektif olmaktan çok uzak, genellikle devletlerin güç politikalarını meşrulaştırdığı görülen bir görüşün sunumuna katkıda bulunur. Bunun tersine, dünya siyasetine eleştirel yaklaşımlar, çağdaş yapılara ve güç ilişkilerine meydan okumadıkça veya sorgulamadıkça, akademik yaklaşımların sadece mevcut uygulamaların kökenini göz ardı etme riskini taşıdığını öne sürmektedir. Eleştirel jeopolitisyenler artık dünya siyasetine yaklaşımlarının bilinçli olarak dünya hakkında kavramsal ve metodolojik varsayımlar bütünü içinde yer

aldığını kabul etmektedir. Dünya siyaseti üzerine kuramlar, tanımlamaya ve açıklamaya çalıştığımız dünyadan kopuk değildir ve bu noktayı kabul ederek eleştirel kuramcılar gelişen sosyal ve politik değişime ve bunun nasıl teşvik edilebileceğine ilişkin pratik fikirlerin geliştirilmesine katkıda bulunabilir (Dodds 2005, 30).

Kısacası eleştirel jeopolitik kuram, jeopolitiğin geleneksel algısındaki devlet pratikleri ve yönetimi konularındaki kılavuzluğundan ziyade çok daha geniş bir kültürel fenomen olduğunu iddia eder. Jeopolitik, belirli bir devlet idaresi ekolü değil, devlet idaresinin hem maddi hem de temsili mekânsal uygulamaları olarak daha iyi anlaşılabilir. Sonuç olarak, jeopolitiğin eleştirel incelenmesi ilk olarak devletin belirli kültürel mitlerine dayandırılarak başlar. Eleştirel jeopolitik, devletin, ulusal jeopolitik tahayyülüne, kurucu mitlerine ve onu diğerlerinden ayıran hatta üstün kılan ulusal irfanına karşı çıkar ve onu sorgular (Tuathail ve Dalby 2002, 3). Devletin ulusal bir topluluk olarak kurulması jeopolitik bir harekettir. Bu birçok kişiden tek bir ulusal kimlik oluşturmayı, bir dışarı ve bu dışarı ile bir sınır oluşturmayı ve farklı mekânları üniter bir iç mekâna dönüştürmeyi kapsamaktadır. Jeopolitik ulus tahayyülü, ulus/mekân ve ulus/zaman yaratma süreçlerini içermektedir. Aynı zamanda topluluğun kuruluşunda, vatandaşlık, aidiyet ve sınırlarının müzakere süresinde de jeopolitik inşa süreci yer almaktadır. Ulusun politik birliğini üreten ve sürdüren süreçleri, “bölgeyi geleneğe, insanları bire” dönüştüren, ulusun bütünleştirici sınırlarını (hem soyut hem somut) belirleyen jeopolitiğin ta kendisidir (Bhabha 1994, 149).

Eleştirel jeopolitiğin ikinci temel argümanı bu mekânsal çokluğa ve bu çokluğun politik yansımasına karşı ortaya çıkmıştır. Eleştirel jeopolitik devletlerin günlük yaşamını karakterize eden sınır çizme pratiklerini dikkatle inceler. Geleneksel coğrafya ve jeopolitiğin aksine, hem devletin maddi sınırları hem de bunu güvenli bir içeri ve anarşik bir dışarı arasındaki sınır olarak tanımlayan kavramsal sınırları eleştirel

jeopolitiğin araştırma nesnelere dir. Devletler, devletlerarası sistemden ayrıışık değildir, ancak kendilerini ona karşı tanımladıkları bir dışarıyla ilgili performanslarıyla sürekli olarak oluşturulurlar. Eleştirel jeopolitik, devletin ‘dışı’ ile ilgili değil, ‘içeride’ ve ‘dışarıda’, ‘burada’ ve ‘orada’, ‘yerli’ ve ‘yabancı’nın sınırlarının inşası ile ilgilidir (Tuathail ve Dalby 2002, 4). Dış politika, bir iç benliğin uyandırıldığı ve gerçekteştirildiği bir kimlik ve alan olarak ‘yabancı’nın üretilmesini içerir. ‘Yabancı’nın inşası, ‘yerli’yi de oluşturan uygulamalarla mümkün kılınmıştır. Başka bir deyişle, dış politika “belirli bir tür sınır üreten politik performanstır.” (Ashley 1987, 51). Eleştirel jeopolitiğe göre sınırların ayırdığı Şey ise topraktan ziyade kimliklerdir.

Üçüncü eleştiri noktası olarak eleştirel jeopolitik, jeopolitik söylemin tek bir söylem olmadığını, farklı söylemlerin var olduğunu iddia eder. Eleřtirel jeopolitik, geleneksel jeopolitiğin kaynağının, devlet liderleri ve danışmanlarının devlet idaresi uygulamaları olduğu kabulünü reddetmemekle birlikte, jeopolitiği kültürel ve sosyal olarak çok daha geniş bir fenomen olarak ele almaktadır. Bu nedenle jeopolitik yalnızca merkezi bir siyasi iradenin uygulamaları değil elitist ve popöler yayıcıları da kapsayan merkezi olmayan uygulamalar dizisidir. Bu noktada eleştirel jeopolitik, formel jeopolitik (bilim camiası, akademi gibi dūřünsel kuruluşlar tarafından üretilen), pratik jeopolitik (hükümet temsilcileri ve devletlerin dış siyasetlerinde ifade edilen) ve popöler jeopolitik (medya, sinema gibi popöler kültürde yer eden bütün araçlar aracılığıyla yansıtılan) olmak üzere üç farklı jeopolitik muhakeme biçimi tanımlar. Bu farklı jeopolitik biçimlerinin her biri farklı üretim, dağıtım ve tüketim alanlarına sahiptir. Jeopolitik devlet idaresi uygulamalarının sürdürdüğü bir kavram olmanın ötesinde, günlük hayat ile karşılıklı beslenen bir süreçtir. ‘Kendi’ ve ‘diğer’in jeopolitik temsilini belirleyen kimlik, güvenlik, tehlike algılarının üreticisi ve dağıtcısı konumundadır. Kritik siyasi kararlardan uluslararası siyasetin davranışını belirleyen

çok daha sıradan uygulamalara kadar kültürler boyunca aktarılan muhtelif temsil pratikleri ile sürdürülür (Tuathail ve Dalby 2002, 5).

Bir diğer argüman eleştirel savununun ontolojik iddiası olan tarafsızlık üzerinedir. Pozitivizmin savunduğu objektiflik iddiasına karşı gelen eleştirel düşünceye göre her kuram ve çalışma üreticisinden izler taşır ve bir amaç içindir (Horkheimer 1937, 196). Eleştirel jeopolitik de jeopolitik çalışma pratiğinin asla siyasi olarak tarafsız olamayacağını savunur. Bu eleştirel jeopolitiği, uluslararası siyasetin yorumlamaya ihtiyaç duymadan anlaşılır olduğunu savunan geleneksel jeopolitiğin tanrısal kabulüne karşı direnç noktası oluşturan ‘konumlanmış bilgi’ (*situated knowledge*) kabulüne götürür (Tuathail ve Dalby 2002, 6). Eleştirel jeopolitiğin konumlanmış bilgiyi yerinden etme çabası Foucault’nun bilgi ve iktidar öğretisi temel alınarak açıklanacak olursa esasen bilimin içeriğine, yöntemlerine veya kavramlarına karşı değil, örgütlü bir bilimsel söylemin kurumuna ve işleyişine bağlı merkezileştirici güçlerin etkilerine karşıdır (Foucault 1980, 84).

Beşinci ve son olarak, jeopolitiği ‘yerleşmiş nedenselleştirme’ (*situated reasoning*) olarak kavramsallaştıran eleştirel jeopolitik aynı zamanda onun daha geniş sosyo-mekânsal ve tekno-alansal gelişim ve kullanım koşullarını kurama dâhil eder. Tarihsel olarak, jeopolitik sorun her zaman devletler ve onların toplumları, teknolojik ağlar ve bunların ülkesellikle ilişkisi olmuştur (Matellart, 1996). Uluslararası siyasette mekân ve strateji üzerine düşünmeye adanmış pratik bir rasyonalite olarak jeopolitik, tarihsel olarak Foucault’nun ‘devletin yönetimselleştirilmesi’ (*governmentalization of the state*) olarak adlandırdığı şeye derinden dâhil olmuştur. Alfred Mahan’ın “Devlet için ulusal büyüklüğe giden yol nedir?” sorusu, Friedrich Ratzel’in “Bir devletin kendi toprakları ile en iyi ilişkisi nedir ve devlet nasıl büyüyebilir?” sorusu veya Mackinder’in “Devlet nasıl reforma tabi tutulabilir ki imparatorluğu

güçlendirilebilir?” sorusu bize klasik jeopolitik geleneğin düşünürlerini motive eden kaynağın pratik hükümet soruları olduğunu göstermektedir. Bu pratik, problem çözücü, devlet merkezli bilginin tarihi, devletlerin ve imparatorlukların oluşumuna, yönetim ve tahakkümü için ayrı nesnelleştirilebilir bölgeler ve toplumlar geliştirmelerini mümkün kılan iktidar tekniklerine doğrudan bağlıdır (Tuathail ve Dalby 2002, 7).

Sonuç olarak eleştirel jeopolitik, temelde klasik jeopolitik dönemde coğrafyanın, siyasi olayların sahnelendiği sabit bir zemin kabulünün aksine dinamik ve değişken yapısına dikkat çekmektedir. Bu dinamizm ve değişimin kaynağı ise iktidarda ve ürettiği söylemlerde saklıdır. İktidara göre şekillenen jeopolitik yalnızca dünya siyaseti için bir düzlem değil, onunla karşılıklı oluşum içinde sürekli yenilenen, dönüşen canlı bir söylemdir. Dolayısıyla jeopolitik, iktidarın maddi ve mekânsal uygulamaları ve temsillerinin bütünüdür. Bu doğrultuda kültürel birliktelikten, ‘kendi’ ve ‘diğer’i tanımlayan kimlik oluşumuna kadar öznenin (bireyin/devletin) mekânla ilişkisini yaratan her şey jeopolitiğin nesnesidir.

2.2.a. Eleştirel Jeopolitikte Mekân Tasarımı

Sınır kavramının geleneksel söyleminin ötesinde yalnızca toprakları değil, bu topraklara atfedilen anlamları da birbirinden ayırdığına değinen eleştirel jeopolitik için alansallık, alan bozumu (*decentralization*) ve alan yapımı (*reterritorialization*) süreçleri kapsamında da değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Devlet teorilerinin çoğu ülkeselliği (*territoriality*) devletin temel unsurlarından biri olarak tanımlar ve egemenlik tipik olarak sınırlı bir bölge ile ilgilidir. Devletin ülkesinin sınırları fiziksel olmakla beraber, bu sınırlar aslen diğer devletlerin tanınması ile hukuki bir boyut kazanır. Devlet egemenliğinin bölgesel çerçevesi, süregelen bir vatandaşlık modelini

ve bölgeye has, geçmişten gelen kimlik anlatılarını içermektedir. Devlet kendi yurttaşlarının yanı sıra mülteciler, göçmenler ve yerinden edilmiş insanlar gibi vatandaşlık elde etmemiş olanları da kontrol etmek için bu alansal gücünü kullanır (Paasi 2003, 114). Eleştirel jeopolitik kuram çerçevesinde bu egemenlik yalnızca o toprakların üzerinde bir hâkimiyetten çok daha ötesini yaratmıştır. Etrafının sınırlarla çevrelendiği bu toprak parçası egemenliği, ulus olma halini, düşman olma halini, toplum olma halini ve hatta birey olma halini dahi belirleyen, tanımlayan bir alana dönüşmüştür. Bu alana atfedilen anlamın bozulması ve yeniden üretilmesi aynı söylem üreticilerinin kontrolindedir.

İdeolojik, sosyal, ekonomik, çevresel gerekçelerle dönem dönem silikleşen bu sınırlar söylem üreticileri (bilgi-iktidar) aracılığıyla söz konusu alanın anlamını yitirmesine ve yeniden anlamlandırılmasına neden olabilir. Bu durum eleştirel jeopolitik literatürde ‘alanyapımı’ (*reterritorialization*) ve ‘alanbozumu’ (*detrterritorialization*) kavramları ile tanımlanmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan çarpıcı boyutlardaki dönüşüm mevcut bölgelerin sınırlarını tartışmaya açan durumlara neden olmuş ve mevcut ulusal sınırları sorgulayan aktörlerin doğuşu ile süreç şekillenmiştir (Tuathail ve Luke 1994). Alanyapımı herhangi bir organize ortamın verili ve sabit bir mekân olarak kabul edilmemesi, sürekli değişim ve dönüşüme tabi olduğu önermesinden gelir. Tehdit söylemleri Soğuk Savaş sırasında bölgesel olarak tanımlanmış düşmanlar ile ilgili bir endişeden kaynaklanırken çevresel bozulma, bulaşıcı hastalıklar, siber suçlar, çoğalan kitle imha silahları, küresel terörizm ağları gibi ulus aşan tehlikeler, küreselleşmenin kendisini alanbozumuna uğratacak seviyede genişlemiştir (Tuathail 1998, 87).

Toplum olma halinde gündelik pratikler ve kişisel tarih, yerelliklerin bileşeni haline gelir ve bölgesel dönüşümde bunların üretimi, yeniden üretimi ve yok oluşunun

temelini temsil eder (Paasi 1991, 242). Kùltür ise bir grubun sosyal ilişkilerinin yapılandırılması ve şekillendirilmesi ve dahası bu şekillerin deneyimlenme, anlaşılma ve yorumlanma yoludur. Bölgeler ve topluluklar mekânsal olarak oluşturulmuş toplumsal yapılar, kolektif bilinç ve sosyo-mekânsal kimliklerin merkezidir (Paasi 1991, 241). Bu noktada göç bir hareketliliğin ötesinde alanbozumu ve alanyapımı ölçüğünde de oldukça kritik bir önem taşımaktadır. Sınırlar arası veya sınırların içinde gerçekleşen bu hareketlilik hali görünmez, soyut sınırlarla da karşı karşıya kalmaktadır. Bu, belirli sınırlarla çevrilmiş alan içinde tanımlanan kimliklere ve bu bölgenin egemenliğine karşı bir müdahaledir. Dalby'e göre insan göçleri ve karşılıklı bağımlılık hali devlet egemenliğinin şüpheli hale gelmesinin en önemli öncüllerindendir (Dalby 2004, 441).

Eleştirel jeopolitik bakış açısıyla tıpkı diğer jeopolitik unsurlar gibi göç de hâkim jeopolitik söylemin ve bilgi üreticilerinin yani iktidarın kabul ettiği sürece göçtür. 1990'larda neoliberalizmin etkisiyle jeo-ekonomi jeopolitik söylem ve pratiğe dâhil oldu. Neoliberal dönüşümle güçlenen literatür, göçü incelerken göçün ekonomik mekânsallığı ve yerleşimi ile ilgilendi. Bu doğrultuda göçmenler niteliklerine göre birbirlerinden ayrıldılar. Bu durum kalifiye göçmenler için dünyayı küresel bir pazara dönüştürürken bu grubun dışında kalan zorunlu göçmenlerin sayısallaştırılması ve dışsallaştırılmasına sebep oldu (Hyndman 2012, 245). Bu tezin temel çıkış noktasını oluşturan göç hareketleri ise zorunlu nedenlerden kaynaklanan ve kendilerine yaşam alanı arayan insanların oluşturduğu bir hareketliliktir. Zorunlu göç algısı eleştirel jeopolitik kuramda sığınma arayanlar ve çoğunlukla sınırın dışında kalan ve istenmeyen göçmenleri ifade edecek şekilde çalışılmıştır. Eleştirel jeopolitik perspektifte kurumlar aracılığıyla bu tür göçlerin yönetimi ve uygulamaları incelenir. Burada esas olan sınır yönetimi ve aidiyet anlayışıdır. Devlet sınırlarını aşan zorunlu

göç girişimlerinde bu kişiler, yani ‘mülteciler’, devletin sınırındadır ve varlıkları, devlet merkezli vatandaşlık ve aidiyet anlayışına karşı aykırı bir durum yaratır (Hyndman 2012, 248). Sınır içinde gerçekleşen göçlerde ise eleştirel jeopolitiğin görece eksik kaldığı husus, maddi sınırlar içindeki hareketliliklerin çoğunlukla kültürel, sosyal ve ekonomik sınırları aşarak alan bozumu ve takiben alan yapımı yaratması durumudur. Bu girişimler çoğunlukla karşı karşıya gelen muhtelif kültürlerin çatışmasını tetiklemektedir. Sınır yalnızca güvenli ile anarşik olanı birbirinden ayırmakla kalmaz, karşı değerlerden korunması gereken değerleri de bir arada tutar. Fakat bu hareketlilikler sonucunda sınırlar aynı kalamadıkları gibi birçok darbeye maruz kalırlar. Maribel Casas-Cortes sınırların sürekli bir karşılaşma, gerilim, çatışma ve çekişme alanı olduğunu savunur (Casas-Cortes ve diğerleri 2015, 22). Bu tez ise her türlü göçün -ister sınır içi ister sınır dışı- yeni bir alan bozumu ve alan yapımı süreci yarattığını savunmaktadır.

Bu tezin kuramsal çerçevesinin oluşturulması için incelenmesi elzem bir alt kuramsal tartışma olarak - eleştirel jeopolitiğin de bir varyantı olan - yeşil jeopolitik ise sınır sorgulamasını ve mevcut ulusal sınırların yapaylığı iddiasını bilhassa çevresel tehditlerin sınır tanımazlığı gerekçesiyle geliştirmiş, bu doğrultuda kendi alansal söylemini üretmiştir. Bu kuramsal bölümün son kısmı yeşil jeopolitik perspektifi inceleyecektir.

2.3. Eleştirinin Yeşil Dönüşümü

Çevresel sorunlar, geleneksel olarak güvenlik ve devletlerarası çatışmalar gibi yüksek politika (*high politics*) sorunları merkezine alan uluslararası ilişkiler disiplininde hiçbir zaman merkezi bir tartışma olmamıştır. İnsan faaliyetlerinin neden olduğu çevresel bozulma uzun ve karmaşık bir tarihe sahiptir. Bununla birlikte küresel

genişleme ve sanayi devrimi dönemine kadar çevresel bozulma genellikle istikrarsız ve görece sınırlıdır. Dünyadaki çevresel sorunların, kapsamı, ölçeği ve ciddiyetindeki artışla daha dikkat çekici bir hal alan ‘modern ekolojik kriz’ genellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında kendini göstermiştir. 1960’larda gelişen hızlı ekonomik büyüme, yeni teknolojilerin çoğalması, artan nüfus ve bunlara paralel enerji ve kaynak tüketimi, kirlilik, atık üretimi ve dünyanın biyolojik çeşitliliğinin hızla erozyonuna neden olmuştur. Bunun yanında, 1970’lerden itibaren, sınır aşan ekolojik sorunlardaki artış, öncelikle büyük nehir sistemleri, okyanuslar ve atmosfer gibi ortak havuz kaynaklarının yönetimine odaklanan uluslararası çevresel işbirliği ile özel bir uluslararası ilişkiler alt çalışma kategorisini ortaya çıkarmıştır (Eckersley 2010, 248). Bu çalışmalar artan küresel, ekonomik ve ekolojik karşılıklı bağımlılık ve iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi ve Dünya’nın biyolojik çeşitliliğinin erozyonu gibi benzersiz küresel ekolojik sorunların ortaya çıkmasıyla hızlanarak büyümüştür.

Yirminci yüzyılın sonlarında uluslararası ilişkilerin, bazı temel varsayımlarını, çalışma birimlerini, analiz çerçevelerini ve disiplinin içkin değerlerini sorgulayan bir yeşil uluslararası ilişkiler kuramı ortaya çıkmıştır. Ana akım rasyonalist yaklaşımların eleştirisinden ortaya çıkan bu yeni yeşil araştırma dalgası, uluslararası ilişkiler ve küresel politikadaki bazı merkezi kavram ve söylemleri yeniden yorumlamış ve geleneksel güvenlik ve kalkınma anlayışlarına ve uluslararası adalete, ekolojik güvenlik, sürdürülebilir kalkınma ve çevre adaleti gibi yeni söylemleriyle meydan okumuştur (Eckersley 2010, 249). Yeşil kuramcılar mevcut düzeni sorgular, anlamaya çalışır ve daha iyi bir dünya için normatif toplumsal değişim önerileri sunar. Matthew Paterson’ın ifadesiyle, yeşil kuram çevre sorunlarının dar anlayışının ötesine geçmeyi amaçlar ve çevresel sorunları sınır aşan sorunlar olarak gördüğü için en önemli küresel sorunlardan biri olarak kabul eder (Erçandırılı 2019, 530). Paterson yeşil kuramı üç

sacayağı üzerine oturtur: ‘eko-merkezci etik’ (*ecocentric ethic*) ‘büyümenin sınırı’ (*limits to growth*) ve ‘merkeziyetsizleştirme’ (*decentralization*) (Paterson 2005, 237). Robyn Eckersley eko-merkezciliği, insan merkezli dünya bakış açısının reddi olarak tanımlar. Yeşil düşüncenin merkezi prensibi, eko-merkezci yaklaşım lehine antroposentrik etiğin reddidir. Ampirik olarak, var olan dünyaya karşı bireysel varlıklardan ziyade ontolojik anlamda karşılıklı ilişkilerden oluşan bir bakış açısı içerir. Tüm varlıklar temelde “ekolojik ilişkilerle bütünleşiktir” (Paterson 2005, 238). Yeşil düşüncenin ikinci temel argümanı, çevresel krizin doğasıyla ilgili büyümenin sınırı kabulüdür. Yeşil kuramcılar, mevcut çevresel krizin temel nedeni olarak son iki yüzyılda yaşanan ve katlanarak artan ekonomik büyüme işaret eder. Bu artış, dünyanın hızlı bir şekilde insanları beslemek için kaynakları tükettiği veya sürekli endüstriyel büyüme için taşıma ve üretme kapasitesini aşan hammadde temin ettiği ve aynı zamanda sanayi üretiminin atık ürünlerinin çevrenin özümleme kapasitesini aştığı bir durum yaratmaktadır. Yeşil kuramcılar sonlu bir sistemde katlanarak artan bu büyümenin imkânsız olduğunu savunurlar (Paterson 2005, 240). Paterson yeşil kuramın üçüncü dayanağının ise merkeziyetsizleştirme olduğunu savunur. Yeşil dünya düzeni reformu, gücün hem yerel topluluklara hem de bölgesel ve küresel seviyelere dağıldığı çok katmanlı bir siyasi sistem savunusunun, eko-merkezcilik ile tutarlı olduğunu öne sürer. Ulus-devlet sürdürülebilirlikle etkin bir şekilde başa çıkamayacak kadar büyük veya küçüktür (Paterson 2005, 242).

Yeşil kuram, uluslararası ilişkilerin eleştirel kuramlarının önermelerini paylaşan, buna ekolojik bir bakış açısı katan bir öğretiye sahiptir. Yeşil kuramın çevresel sorunlara sunduğu bakış açısının coğrafya ve eleştirel jeopolitik ile ilişkilendirilmesi ise yeşil jeopolitik düşüncenin kuramsal temellerini oluşturmaktadır.

Eleştirel jeopolitiğin argümanları incelenirken değinildiği gibi jeopolitik aynı anda birçok anlamı içinde barındıran bir kavramdır. Belirli bir coğrafya üzerinde siyasi hâkimiyet için mücadele bu kavramın en açık anlamıdır ve bunun küresel ölçekte anlaşılması gereken bir konu olduğu ön kabulü de beraberinde gelir. Jeopolitikteki ‘coğrafya’ vurgusu hem bir dünya meselesidir hem de dünya üzerindeki iktidar mücadelelerin şekillenmesini sağlayan coğrafi düzenlemeler meselesidir. Neredeyse her zaman belirli alanları yaratma, organize etme bu alanlara egemen olma ve kontrol etme girişimleriyle ilgilidir. Yeşil kuramcıların da sıklıkla belirttiği gibi son birkaç kuşakta küresel kapitalizm tarafından yönetilen dönüşümle özellikle yirminci yüzyılın ortalarından bu yana dünya sistemi büyük bir ivmelenme dönemi yaşamıştır. İnsan eylemleri sonucunda yaşanan bu ivmelenme iklim sisteminin de geleceğini şekillendirmektedir. Nerede ne yapılacağını ve gezegenin karasal yüzeyinin nasıl kullanılacağını belirleyenler yani dünya coğrafyasına dair bilgi üreticisi olan iktidar sahipleri şimdi ve gelecekteki iklim konfigürasyonu açısından doğrudan önemlidir. Yeşil jeopolitik günümüzde yaşanan iklim değişikliği ve direkt sonucu olan doğal felaketlerin karbonifer kapitalizmin etkisiyle her gün daha az ‘doğal’ olaylar olduklarına dikkat çekmektedir (Dalby 2013, 39-40).

Yeşil jeopolitik, dünyayı coğrafi ve siyasi yorumlamada klasik jeopolitikten pek çok noktada ayrılmaktadır. İklim değişikliği hakkındaki tartışmalar siyasal düşüncenin örtük coğrafi önermelerinin daha da ileri taşınmasının gerekliliğini vurgulayacak şekilde ilerlemektedir. Dalby’nin ifadesiyle “Jeopolitik artık sadece siyaset için bir bağlam sağlayan mekânsal düzenlemelerden daha fazlasıdır. Jeopolitik artık kendisi bizzat siyasetin öznesidir.” Bu sebeptendir ki fiziksel koşullar insanlık için geçmişte olduğundan çok daha politik bir öneme sahiptir. İklim değişikliği, kirlilik her ne kadar sınır tanımasa da veya NASA’nın ‘tüm dünya’ vurgusu siyasi sınırların yapaylığını

önermek için ne kadar dikkat çekse de içinde yaşadığımız küresel sistemin sahip olduğu düşünce biçimi, sorunları hala kabul edilmiş, siyasal pratiği yapılandırılmış coğrafi politik varsayımlar ekseninde incelemektedir (Dalby 2014, 4). Çağdaş politik muhakemelerin aksine yeşil jeopolitik coğrafi durumu belli bir doğal varlık olarak kabul etmez aksine insani etkileşimlerle şekillendiğini savunur. Kısacası insanlık doğadan bağımsız değildir ve artık hepimiz insanlığın zengin, şehirli, fosil yakıtlı kısmının hızla değiştirdiği bir doğanın parçasıyızdır (Dalby 2014, 6).

Henüz yirmibirinci yüzyıla gelmeden endüstriyel üretimdeki başarıları ile Kuzey Amerika ve Avrupalı nüfusun kıtlık, kaynak eksikliği, fakirlik gibi sorunları büyük çoğunlukla çözüldü. Teknoloji ve bilimde ilerlemelerine borçlu oldukları bu başarı beraberinde sayısız yan etki ve tehlikeyi de getirdi. Bunun sonucunda planlama uyumsuzlukları, gıda, hava, içme suyunda güvenli toksin seviyeleri gibi çevresel etkilere bağlı gelişen tartışmalar, bilimi doğrudan politikaya dâhil etmiştir. Bu noktada Dalby'nin de ifade ettiği üzere “modernite hem tehditleri hem de farkındalığını yaratmaktadır” (Dalby 2004, 445). Ulrich Beck'e göre ileri modernitede sosyal refah üretimine sistematik olarak sosyal risk üretimi eşlik eder. Başka bir ifadeyle modernleşmenin etkisiyle toplumlar, geçmiş yüzyıllara kıyasla oldukça ileri seviyede risklerle karşı karşıyadır. (Beck 1992, 19). Varılan bu noktayı ‘risk toplumu’ (*risk society*) kavramı ile açıklayan Beck, bilimsel üretimin yan etkilerinin devlet sınırlarını tanımadığını iddia etmiştir. Çernobil'deki radyoaktif sızıntı veya salgın hastalıklar gibi risklerin yarattığı ‘üretilmiş belirsizlikler’ (*fabricated uncertainties*), görünüşte uzak olan birçok yerde insanları tehlikeye sokmaktadır ve bu riskleri yönetmek üzere küresel ara bağlantılar devlet sınırlarının önemini azaltmaktadır. Modernitenin yarattığı sorunlardan kurtulmak ‘kendi üstüne düşünen modernleşmeye’ (*reflexive modernization*) yani yine modernitenin araçlarına bağlıdır. Dolayısıyla su kalitesi,

çevresel değişim ve gıda güvenliği ile ilgili teknolojik tartişmalar da endüstriyel üretimin sonucudur. Ozon delikleri, biyolojik çeşitlilik kaybı, iklim değişikliği artık risk toplumunun belirtisidir ve küresel birer güvenlik tehdididir. Ancak çevresel tehdidi coğrafi olarak dışsal biçimde tanımlamak bu tehditlerin kendi eylemlerimizin istenmeyen uzun vadeli ve uzun mesafeli sonuçları olduğu gerçeğini gizlememektedir. Küresel çevresel bozulma meselesinde Kuzey Amerika ve Avrupalı tüketiminin genel etkileri dünyanın diğer bölgelerine kıyasla oldukça fazladır (Dalby 2004, 445).

Ekolojik düşünce, devletlerin bölgesel olarak sınırlandırılması ile meşgul olan jeopolitik yaklaşımların özellikle karşılıklı bağımlılık veya kompleks etkileşimler dikkate alınarak politika üretmek veya analiz yapmak için uygun olmadığını savunur (Dalby, 2000). Bu doğrultuda ekolojik düşünce, doğayı, insan tüketimi için gerekli kaynakların temin edildiği dışsal bir kaynak havuzu olarak niteleyen modern kentsel varsayımlara karşı bir direnç oluşturur. Kaynak kavramı etrafında toplanan karşıt varsayımlar ise yeşil jeopolitik üzerine düşünmenin bağlamını yaratır. Yeşil jeopolitisyenler, mekân ve alan ile ilgili kabullerini, kaynakların kullanımı ve çevreyi temel alan sorular sorarak coğrafya disiplininin özünde arar. Bugüne kadar çevrenin jeopolitik varsayımı, 'burada' bizden ayrı bir 'orada' yaratacak ve Kuzey refahına yönelik tehditleri yansıtacak şekilde haritalanmıştır. Bunu tam olarak, Kuzey'in tüketici yaşam tarzına uygun, petrol, kauçuk, kereste, kahve, fasulye, sebze ve sayısız diğer pek çok 'oranın' ekolojisini ve toplumunu bozan ürünleri, güya Güney'in kalkınması adına temin ederek, bu sınırlar arasındaki bağlantıları gizlemek için yapmaktadır (Dalby 2004, 442). Çevre ve güvenlik tartışmalarının ilk safhası çevresel bozulmanın fakirlik ve çatışmaya yol açacağı kabulü ile başlar. Fakat Kuzey'de yapılan güvenlik çalışmaları, belirlediği bu tehdidin kimleri nasıl etkileyeceği üzerinde durmaz. Çünkü mevcut jeopolitik varsayımlar kartografik çizgilerle 'oradaki' iç

savaşların ‘buradaki’ şehirler üzerinde sorumluluğu olmadığını gösterircesine mekânlar arası ayrımı beslemektedir (Dalby, 2002).

Kaynaklar için rekabet birçok çevresel değişimin kökü ve sonuç olarak ortaya çıkan küresel güvenlik meselelerinin de kaynağıdır. Her zamankinden daha fazla kaynak arayışı değişimin öngörülemeyen uzak mesafeli ve uzun vadeli sonuçlarını doğurmaktadır. Bu bakış açısı çevresel değişimin doğrudan modernite süreçleri tarafından işlenen bir değişim ve bozulma olarak ele alınmasının önünü açmıştır. Risk toplumunda ‘biz’ artık ‘burada’, oradaki tehlikelerden bağımsız değilizdir (Dalby 2004, 446). Bu doğrultuda yeşil jeopolitik, dünya yüzeyini gelişmiş Kuzey ve geri kalmış Güney olarak soyut bir mekânsallaştırma ile ayırır. İnsan eylemleri sonuçlu yani antropojenik iklim değişikliği bu ayırım özelinde anlamlıdır. Kapitalist dünya düzeninin sınırsız büyüme arzusu kaynak kıtlığından, doğal felaketlere dünya devletleri arasında ciddi eşitsizliklere neden olmuştur. Ekonomik, sosyal, siyasi geniş ölçekli bu eşitsizlikler iki dünya arasındaki uçurumu derinleştirmiş küresel kuzeyin sanayileşme, nükleer enerji, fosil yakıt gibi gelişen dünya sorunları, etkisini bilhassa güneyde daha az gelişmiş ülkelerde ekstrem hava olayları, kuraklık, kıtlık, gıda ve su güvenliği üzerinde çeşitli riskler olarak göstermektedir. Kaynaklar, nispeten daha zayıf ve fakir devletlerden Kuzey’in güçlü ve varlıklı devletlerine akmakta ve Güney ülkeleri üzerindeki endüstriyel ve askeri üstünlüğü beslemektedir. Şimdi harap edilmiş coğrafyalardan aynı yönde akan (çok daha kısıtlandırılmış da olsa) daha iyi bir yaşam alanı arayan insanlardır (Dalby 2004, 441).

İklim değişikliği ve takiben gerçekleşen çevresel bozulmalar insan ekosistemini bilhassa kaynak temini meselesinde etkilemektedir. Niteliksel bozulma veya niceliksel tükenme ile hali hazırda sınırlı olan kaynakların dağılımındaki adaletsizlik ve ekolojik kriz ile üretiminde yaşanan yeni sıkıntılar, belirli coğrafyalarda kitleleri harekete

zorlayacak boyutta artmaktadır. Daha iyi toprak, daha ılıman iklim ve daha kolay yaşam koşulları arayışı, birçok insan hareketini başlatır ve bu hareket, amaçlarına göre, onları zorunlu olarak orijinal habitatlarından bağımsız bir ortama götürür (Semple 1911, 143). Büyüyen nüfus, eşit olmayan kaynak ulaşımı, yenilenebilir enerjinin niteliksel ve niceliksel düşüşün yarattığı çevresel kıtlık iki tepkisiyle geri döner: göç ve ekonomik üretimin düşüşü ki bu da göçe sebep verir. Bu ikisi ise zayıflayan devletlere, etnik çatışmalara, darbeye ve yoksunluk çatışmasına neden olur. Homer Dixon'ın sınıflandırmasına göre hem kısıtlı üretkenlik hem de göç bir toplumda hali hazırda var olan dini, sınıfsal, etnik veya dilsel bölünmeyi güçlendirebilir. Artan rekabet ve gerilim bu tür kesimler arasındaki etkileşimi azaltır ve şiddet içermeyen çıkar birliğini daha az olası hale getirir (Gleditsch ve Urdal 2002, 285).

Bugün iklim değişikliği göçü olarak adlandırdığımız bu hareketliliği açıklayan ilk kişi olan Ellsworth Huntington, çevresel etmenlerin tarihteki merkeziliğine vurgu yaparak Avrupa'nın maruz kaldığı büyük 'barbar' istilalarının Doğu Asya'daki iklim değişikliğinden kaynaklandığını iddia etmiştir (Huntington 1915, 6). Fakat egemen jeopolitik söylemin kaygan odak noktası zaman içinde hızla değişen çeşitli olgularla şekillenirken, neredeyse yüzyıl kadar bu konu yeniden jeopolitiğin ve bilgi üreticilerin gündemine girmek için beklemiştir.

Her jeopolitik dönem yeni bir söylem üretir fakat bunu dönemin ihtiyaçlarına yönelik ve tarihsel ilerleme içinde bir önceki jeopolitik bilginin üzerine koyarak veya karşı çıkarak yapar. Bu doğrultuda kümülatif bir jeopolitik bilgi oluşur. Çevresel göçler ve çatışmalar ise bu zincirin son halkasında kendine yer bulmuştur. Dünya siyasetinin sürekli değişkenliği içinde dinamik bir yapıya sahip olan jeopolitik kavramı zaman ve mekâna bağlı olarak çok çeşitli temsil biçimlerine sahip olmuştur. Klasik dönem jeopolitisyenleri fiziksel çevreyi yalnızca devletlerin hareket ettiği sabit bir

zemin olarak kabul ederken yeşil jeopolitik, coğrafi durumu belli bir doğal varlık olmanın ötesinde insani etkileşimlerle şekillenen bir yapıda kavramsallaştırmaktadır. Öznenin mekânla ilişkisini yaratan her şeyin jeopolitiğin öznesi olduğu kabulünden yola çıkarak göç, her şeyden önce bir mekân değişikliği temsili olarak kabul edilerek jeopolitiğin çalışma alanına dâhil edilmektedir. Eleştirel jeopolitiğin sınır, devlet ve egemenlik mitleri etrafında, göç, yalnızca bir hareketlilik olmaktan öte alansallaştırma yaratan jeopolitik bir entite olarak değerlendirilmektedir. Fakat hem klasik hem de eleştirel jeopolitiğin farklı varyantlarınca göç her zaman aynı anlamı ifade etmeyebilmektedir. Takip eden bölümlerdeki kuramsal tartışmalar ışığında öncelikle göçün, klasik ve eleştirel jeopolitiğin çeşitli zaman ve mekânı temsil eden örneklerinde nasıl kavramsallaştırıldığı irdelenecek akabinde ise çevresel faktörlerin göç ve çatışmalara yönelik etkileri klasik jeopolitik ve güvenlik anlayışının ötesinde yeşil jeopolitik bir analize tabi tutulacaktır.

BÖLÜM III

KLASİK JEOPOLİTİK SÖYLEMDE GÖÇ KAVRAMI

Eleştirel jeopolitisyenlerin geleneksel veya klasik jeopolitik olarak adlandırdıkları, jeopolitik kavramının ilk kez kullanıldığı 1899'dan Soğuk Savaş'ın sonuna kadar üretilen jeopolitik söylem aslında eleştirel jeopolitiğin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik yaklaşımlarının dışında kalan jeopolitik geleneklerin tamamını kapsamaktadır. Eleştirel jeopolitisyenler her dönemde üretilen jeopolitik bilgiyi objektif bir bilgi olmaktan çok bir jeopolitik söylem olarak ele alırlar. Agnew ve Corbridge'e göre “[j]eopolitik söylem, siyasi elitlerin uluslararası ekonomi politiği; yerler, halklar ve anlaşmazlıklar üzerinde ‘mekânsallaştırmak’ (*spatialize*) için belirli tarihsel bağlamlarda kullandıkları kurallar ve kavramsal kaynaklar bütünüdür” (Agnew ve Corbridge 1995, 48). Başka bir deyişle, jeopolitik söylem, farklı dönemlerdeki jeopolitik düzenin ekonomi politik ve dış politika uygulamaları ile nasıl yazılıp okunduğudur.

Her bir jeopolitik söylem aslında bir hegemon zihniyetin ürünü olarak ortaya çıkar. Gramşiyen anlamıyla hegemonyanın ürettiği baskın söylem klasik jeopolitiğin tanımlandığı dönemde, kronolojik olarak birbirini takip eden ‘üç jeopolitik söylem’ olarak gözlemlenmiştir. Her bir söylem mekânı, mekânsal uygulamaları ve mekânın temsillerini diyalektik olarak üretmiştir. Bir diğer ifadeyle, jeopolitik temsillerin maddi yaşamın mekânsal sınırları tarafından şekillendirilmesi gibi, maddi yaşamın mekânsal koşulları da jeopolitik temsiller aracılığıyla şekillenir. Agnew ve Corbridge'in tanımıyla, klasik jeopolitiğin bu diyalektik ilişkiyi yaratan bilgi-iktidar bağlantısı, ‘medeniyetçi’ (*civilizational*), ‘doğallaştırılmış’ (*naturalized*) ve ‘ideolojik’

(*ideological*) jeopolitik olarak ifade edilmiştir. Soğuk Savaş'ın bitişinden sonra her ne kadar bir Amerikan tek kutupluluğundan bahsedilse de yirminci yüzyılın son on yılında ve yirmi birinci yüzyıl başlarında önceki dönemler kadar net parametrelerle tanımlanmış bir jeopolitik söylem bulunmamaktadır. Bunun yerine özünde jeopolitik çatışmanın devam edeceğini ama bu çatışmanın doğasının değiştiğini ileri süren farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Tezin bu bölümünde Agnew ve Corbridge'in 'üç söylem' sıralamasına bağlı kalınarak klasik jeopolitik söylemin göç kavramını nasıl ele aldığına odaklanılacaktır. Bu çerçevede her bir jeopolitik geleneğin ürettiği göç söylemi, dönemin mevcut jeopolitik kültürü çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu yapılırken de bu dönemlemenin göç kavramını nasıl algıladığı ve bu kavramsallaştırmanın jeopolitik söyleme göre nasıl farklılaştığı üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede şu iki soru yanıtlanmaya çalışılacaktır: (1) Göç kavramı klasik jeopolitisyenler tarafından nasıl ele alınmıştır? Bu kavramın jeopolitik ile ilişkisi kurgulanırken Agnew ve Corbridge'in üç jeopolitik söylem tasnifi geçerli midir? (2) Klasik jeopolitisyenler göç kavramını kavramsallaştırmakta ne kadar başarılıdır? Bu kavram klasik jeopolitik literatürünün önemli bir parçası haline gelebilmiş midir? Yoksa bütün mekânsallığına rağmen bu literatürün ihmal ettiği bir kavram mı olagelmıştır?

3.1. Medeniyetçi Jeopolitik ve Göç

Genellikle on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden, iki dünya savaşı arası döneme kadar jeopolitik söylemin baskın varyantı olarak tanımlanan medeniyetçi jeopolitik, temelde, coğrafi etkinlikle dünya hâkimiyetinin nasıl sağlanacağı veya bir başka devletin bu hâkimiyeti sağlamasının nasıl önüne geçileceğini öngören bir öğretiyeye sahiptir. Bu jeopolitik dönem için coğrafi avantaj; savaşların kazanılmasına,

toprakların genişletilmesine ve bazen yalnızca sathın korunmasına sebep olabilmektedir. Bu yüzden ki devletin coğrafyayı etkin bir şekilde yönetebilmesi hatta bazen coğrafi eksikliklerini dahi başarılı bir politikaya dönüştürebilmesi siyasi gücü için oldukça elzemdir.

Dünyanın kara alanının ayrı kıtalara bölündüğü fikri ilk olarak Akdeniz, Nil ve Don Nehirleri ile sınırlandırılmış üç kıtayı (Avrupa, Asya ve Afrika) tanımlayan Antik Yunan coğrafyacıları tarafından önerilmiştir. Daha sonraki coğrafi bilgiler Avrupa ve Asya'nın ciddi bir su kütlesi ile ayrılmadığını öne sürse de Avrupa terimi bir kıtadan çok daha fazlasını kapsar hale geldiği için bu ayırım kabul görmeye devam etmiştir. Hristiyan Kilisesinin evrensellik iddialarını terk etmesi ve çok daha dar bir şekilde sınırlandırılmış Hristiyan Âlemi tanımlamasıyla Avrupa'nın coğrafi alanı, fiziki-coğrafi bir bölgeden kültürel bir bölgeye dönüşmüştür. Bu daraltılmış kültürel coğrafya Avrupa'yı dışardaki ötekilerden ayırmakla kalmayıp Avrupa'nın sınırlarını bir üstünlük duygusuyla tanımlamasına yol açmıştır. Öyle ki bu dönem jeopolitiğini temsil eden hayali haritalarda Avrupa yalnızca farklı değil diğerlerinin üstünde tasvir edilmiştir. Takip eden yüzyıllarda Avrupa'yı tüm dünya bölgeleri içinde en uygarı, en iyi yönetileni ve tabiri caizse dünyanın hâkimi tavrına taşıyan da aynı düşünsel kökenlerdir. Bu kibir, dünyanın geri kalanının Avrupalıların kullanımına açık olduğu fikrini de beraberinde getirmiştir. Liderliğin getirdiği keşif duygusunu sömürgeleşme ile taçlandırılan süreç özünde bu hegemonik fikirlere dayanmaktadır (Agnew ve Corbridge 1995, 52-55).

Medeniyetçi jeopolitik söylem için doğal kaynaklara sahiplik, nüfus yoğunluğu, okyanuslara, güç merkezleri ve çatışma bölgelerine yakınlık, yerleşik iletişim yollarına ulaşılabilirlik, sınır komşularına göre belirlenen potansiyel düşmanların konumu ve

buna bağı olarak temel bölgesel güvenlik problemleri bir devletin mevkiini belirleyen unsurlardır. Devletin gücünü elde etmesi ve sürdürülebilirliği de mevki ile doğrudan bağlantılıdır (Spykman 1938, 31). Bu sebeptendir ki devletler coğrafi pozisyonları ile iç içe geçmiş yeni teknolojilere ve politikalara ihtiyaç duyarlar. Alfred Thayer Mahan için dünya hâkimiyetinin yolu deniz hâkimiyetinden geçmekteyken, Halford J. Mackinder'e göre esas olan karasal hâkimiyettir (Mackinder 1919, 186 ve Mahan 1949, 25). Fakat bu farklı yaklaşımların jeopolitik özneleri (ırk, ulus, sınıf) ve araçları (deniz hâkimiyeti, kara hâkimiyeti, kenar kuşak hâkimiyeti) ne olursa olsun hepsinin jeopolitik tavrını belirleyen unsur, coğrafi etki alanını maksimize etme eğilimidir.

Medeniyetçi jeopolitik için coğrafi büyüklük, güçten ziyade gücün potansiyeline işaret etmektedir. Geleneksel jeopolitik algısı göz önüne alındığında büyük bir coğrafyaya hâkim olmak ekilebilir geniş topraklara dolayısıyla insan gücüne eşdeğer olduğu müddetçe bir gücü temsil etmektedir. Sanayi Devrimini takiben güç, endüstriyel güç ile tanımlanmaya dolayısıyla genişlemenin esas şartı da toprak genişliğinden ziyade hammadde kaynaklarına sahip olmayla ölçülür hale gelmiştir. Hammadde arayışı devletleri kendi karasal ve kıyısal sınırlarını aşmaya ve dünyanın geri kalanında coğrafi hâkimiyet kurmaya istekli hale getirmiştir (Spykman 1938, 32). Bu noktada medeniyetçi jeopolitiğin bir diğer kilit unsuru olan mobilite kavramı kritik bir önem kazanmıştır. Mobilite kabiliyeti, devletlerin varlığının sürdürülebilirliği için oldukça önemli addedilmiştir. Karada ve denizde kurulan bir mobilizasyon ağı, devletin emperyal gücünü belirleyen ulaşılabilirlik için elzemdir. Bu yüzden iletişim ve ulaşım ağlarının dünya genelinde genişletilmesi, devletin varlığını sürdürmesini sağlayan yayılmacılığı için önceliklidir. Antik İmparatorlukların, Roma hariç, hepsinin gücü karasal hâkimiyete dayanıyordu ve bu güç karadaki hareketliliğe bağlıydı, bu da ovalara sahip olma ve kara yollarının kontrolü anlamına gelmekteydi. Modern tarih

imparatorluklarının tümü ise deniz güçleriydi ve güçleri de denizde hareketliliğe ve deniz yollarının kontrolüne dayanmaktaydı (Spykman 1938, 44).

Medeniyetçi jeopolitik söylemin özünde dünya kontrolü için daha fazla kaynağa sahip olma güdüsü yatmaktadır; genişleme her ne kadar doğal kaynaklar üzerinde hâkimiyet kurma amaçlı olsa da medeniyeti ‘medeni olmayan’ bölgelere götürme söylemi ile meşrulaştırılmaktadır, mobilizasyonun yegâne önemi de buradan gelir. Çağdaş göç çalışmalarında birey seviyesinde zorunlu göç sebeplerinden biri olarak tanımlanan daha fazla kaynağa erişebilirlik, medeniyetçi söylemde devlete atfedilen bir arayıştır. Devletlerin kara ve deniz sınırlarını aşan bu hareketliliklerin özünde yatan, güç rekabetinin ötesinde nüfusları için daha fazla kaynağa erişebilmektir. Mahan, Hollanda’nın deniz gücü olmasını sağlayan temel motivasyonun, Hollanda halkının yaşadıkları coğrafyanın sınırlı imkânları nedeniyle ortaya çıkan doğal kaynak eksikliklerini giderme arayışı olduğuna işaret etmiştir. Mahan elbette tüm bu refahın yalnızca Hollanda’nın doğal kaynaklarının yoksulluğunu giderme arayışından kaynaklandığını iddia etmemiştir, ancak Hollanda halkı sonrasında kazanılan güçlerini denizde ustalaşmalarına borçlulardır. Kısacası halk içinde bulunduğu zorunluluklara bağlı olarak denize açılmıştır ve kazanılan tüm bu refah aslında (kaynak) yoksulluklarının doğurduğu deniz gücünde tezahür etmiştir (Mahan 1890, 37-38). Bugün kaynak kıtlığı göçü olarak adlandırılan göç hareketleri ile motivasyonel bağlamda oldukça yakın bir ilişki olduğu tespit edilebilir. Bu hareketlerin medeniyetçi jeopolitik literatüründe göç olarak tanımlanmamasının sebebi devlet tarafından organize edilen bir kitlesel nüfus hareketliliği olmasıdır. Diğer bir deyişle, nüfus hareketliliği bireysel seviyede değil devlet seviyesinde ele alınmıştır; bu da hareketin –her ne kadar zaruretten kaynaklansa da– meşru bir devlet faaliyeti olarak tanımlanmasına sebep olmuştur. Devlet bazında daha fazla kaynağa sahip olmak için

izlenen sömürgecilik hareketleri Hobson tarafından, “güçlü halkların seyrek yerleşim bölgelerine büyük ölçüde gerçekleştirdikleri hareketlilikler olarak tanımlanmıştır” (Kearns 2009, 137). Sömürgeleştirilen bölgede kültürel hegemonyanın kurulması için yerleşim sağlanması ise bugün ‘zayıfların’ göçünün tersten bir okuması olarak ‘güçlülerin’ göçü olarak gözlemlenebilir. Kısaca sömürgeci devletin yönettiği bu göç hareketleri kolonilerin idaresinin yerinden yürütülmesini kolaylaştırmıştır.

Bu tezde incelenen çevresel etmenlerin göç üzerindeki etkilerine örtük bir referans da medeniyetçi jeopolitik söylemin okunabildiği bazı metinlerde, iklimin ve iklim rejiminin mekânsal yerleşimdeki önemine yapılan vurgudur. Mackinder yerleşimin ilk halinde iklimin daha doğrusu coğrafi konumun önemine dikkat çekmiştir (Mackinder 1904, 423-424). Örneğin Mackinder Rusya’daki bazı göç hareketlerini, bilhassa da Rus köylüsünün göçlerini incelerken iklim, göç ve güç arasındaki ilişkiyi şu şekilde gözlemlemiştir:

Rusya, kuzey ormanlarıyla çevrili kapalı bir alanken Rus köylülerin göçü ile beraber Rusya’nın tarımsal yerleşim alanları Kuzeydeki verimsiz steplerden Güneydeki buğday dolu alanlara indi. Bu hareketliliğin sonucunda ise Odessa bir üretim alanı haline geldi ve Amerikan şehirlerine benzer bir ivmelenme yaşadı (Mackinder 1942, 189).

Bu alıntı, esasen bu dönemde Rus köylülerin çeşitli tarımsal sebeplerle göç etmek zorunda kaldığını fakat Mackinder’in bu hareketliliği yalnızca sonuçları itibariyle analizine dâhil ettiğini göstermektedir. İncelenen metinde odak nokta göçün sebebinin çevresel koşullar olabileceği hususu değildir. Hâlbuki bugün bu göçler derinleştirilmiş bir bakışla değerlendirilirse iklimsel ve topraksal koşulların ve bu koşullardaki değişimin, köylülerin bireysel olarak göç etmesinde itici bir güç olduğu gözlemlenebilir.

Bu noktada Rus köylülerin göçü ile ilgili ampirik çalışmalar da göstermektedir ki, Rus köylülerin göç hareketi ile bölgenin çevresel koşulları arasında ciddi bir neden sonuç ilişkisi vardır. Toprak, doğal bitki örtüsü ve iklim birleşiminin yarattığı çevresel koşullardaki bölgesel farklılıklar, Rus köylülerinin yerleştiği bölgelerin seçiminde büyük rol oynamıştır. Dolayısıyla Rus köylüleri, yerleştikleri bölgelerin doğal ortamlarıyla etkileşim halindeydiler. Çevreye uyum sağlama ve onu çiftçiliğin ve diğer zirai faaliyetlerin ihtiyaçlarına uyacak şekilde değiştirme modeli, genişleyen Rus devletinin hemen her bölgesinde tekrarlandı. Göçmen köylülerin çoğu yerleşik hayata geçtikten sonra artık tarımı bir yaşam tarzı olarak benimsediklerinden tarım için uygun koşulların olduğu alanlara yerleşmeye devam ettiler. Daha da önemlisi köylüler çevreye uyum sağlamaktan çok çevrelerini değiştirdiler (Moon 1997, 874-876).

Bu göç hareketleri küresel bir iklim değişikliğinin sonucu yaşanan tahribat vesilesiyle meydana gelmemekle birlikte bölgedeki insanların kısmi ekosistemlerinde yarattıkları tahribat (ormansızlaşma ve bölgesel iklimin kaymasına neden olmak gibi) köylüleri tekrar göçe mecbur bırakmıştır. Bu köylü göçünü doğuran sebepler tıpkı kolonilerin göçünde olduğu gibi kaynak, tarım ve işlenebilirlik temellidir. Fakat bu itkilerin medeniyetçi jeopolitik söylemde görünmez veya yetersiz kalmasının sebebi, ekolün devlet idaresi merkezli bakış açısı sebebiyle bu kitlesel yer değiştirmeleri ancak sonuçları üzerinden değerlendirmeye tabi tutmasıdır. Örneğin Rus köylülerin göçü yalnızca sınırlarda ve mekânların anlamlarında değişim yarattıkları sürece literatüre dâhil edilmiştir. Veya kolonyal göççülük hareketleri, başlangıç noktasındaki kaynak yetersizliğinin yarattığı mecburiyetinden ziyade emperyal gerekçeleri olan bir devlet yönetimi meselesi olarak değerlendirilmiştir.

En nihayetinde mobilizasyon kavramının bu kadar önemli bir yer kapladığı medeniyetçi jeopolitik literatürün insan hareketliliği, yani göç konusunda daha kapsamlı bir söylem geliştirememesi bu literatürün analiz seviyesinden kaynaklanmaktadır. Mackinder'in *Tarihin Coğrafi Mihveri* adlı öncü eserinde belirttiği gibi "coğrafi değerler insandan daha ölçülebilirdir" (Mackinder 1904, 437). Bu sebeptendir ki medeniyetçi jeopolitik söylemi üretenler, insani değişkenlerin göz ardı edildiği bir bakış açısı ile sebeplerinden çok sonuçlarına odaklanarak göç kavramına yaklaşmaktadırlar. Dönemin jeopolitisyenleri sıraladığımız göç ve benzeri hareketleri yalnızca, medeniyetin yayılması ve kültürlerin/ırkların karışması gibi tarihsel edinimler veya Rus köylülerin göçü örneğinde olduğu gibi bölgesel etkileri itibariyle incelemiştir. Dolayısıyla göçe sebep olan itki çoğunlukla gözden kaçmış veya görmezden gelinmiştir.

Günümüz ulus aşan tehlikeleri, iklim değişikliğinin akışkanlığı ve doğal sınırların geçirgen etkileri göz önüne alındığında, dönemin jeopolitisyenleri tarafından geliştirilen bir diğer ön kabul de coğrafyanın sabit ve değişmez olduğudur. Spykman, *Barışın Coğrafyası* başlıklı eserinde güç potansiyelinin tarım, iklimsel koşullar ve kaynaklar ekseninde etrafında dağıldığını kabul etmiştir. Öyle ki iklimsel avantaja, yeterli kaynağa ve tarım kapasitesine sahip olmayan bir devletin güç yarışında yer alamayacağını ifade etmiştir (Spykman 1944, 28). Fakat bunun yanında iklim dağılımını sabit ve değişmez bir unsur olarak kabul etmiştir (Spykman 1944, 38). Bu noktada medeniyetçi jeopolitiğin günümüz göç hareketlerini özellikle çevresel boyutları ile açıklamakta eksik kalması kaçınılmaz olmuştur.

Bu doğrultuda medeniyetçi jeopolitik söylemin egemen olduğu dönem değerlendirildiğinde öncelikle birey seviyesinde bir analizin yapılmasını engelleyen

devlet merkezliliğin bugün klasik anlamıyla göç olarak adlandırılan hareketlerin literatürde neden görmezden gelindiğini anlamamıza yardımcı olması mümkündür. Coğrafi değişkenlerin insani değişkenlere nazaran daha ölçülebilir olduğu kabulü ve devlet merkezliliğin öncelikli önemi bir araya geldiğinde bireysel göçlerin ve sınır içi göçlerin medeniyetçi jeopolitik söylemde okunmaması oldukça doğaldır. Buna rağmen incelenen emperyal kökenli hareketlerin, kaynak kıtlığı veya güvenlik gibi bugünün bireysel göçlerini yöneten itkilerle benzer köklere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Her ne kadar dönemin jeopolitisyenleri göçü, bilhassa kaynak kıtlığı göçünü literatüre doğrudan dâhil etmese de klasik anlamlarının ötesinde bir okuma yapıldığında göçün, medeniyetleşme sürecini yöneten yayılcılığın arkasında yatan güçlerden biri olduğu aşikârdır.

3.2. Doğallaştırılmış Jeopolitik ve Göç

Klasik jeopolitik gelenek içinde bir diğer hâkim jeopolitik söylem olan ve Alman felsefesinin temellerini attığı doğallaştırılmış jeopolitik, özde devleti canlı bir organizma olarak görmektedir. Her devlet tıpkı her canlı gibi doğar, büyür ve en nihayetinde ölür. Yaşamak için büyümek zorundadır. Bu büyüme farklı yollarla gerçekleşebilir fakat temel olan coğrafyanın daha doğrusu siyasal coğrafyanın dinamik ve değişken yapısıdır. Bu bağlamda dönemin jeopolitik kültüründe coğrafya iki ana fikir üzerine kuruludur: konum ve alan. Konum sabit ve herkes için aynıken alan, dinamiktir, zamana ve algılayana göre değişim göstermektedir. Bu sayede zaman ve teknolojik ilerlemeler, kişilerin coğrafya algılamalarını değiştirmekte ve şekillendirmektedir. Konum ve alan her ikisi dünya yüzeyinin her bir kısmının coğrafi değerini ve nihai kaderini belirler (Kiss 1942, 634).

Dönemin biyoloji temelli bilimsel yaklaşımının etkisiyle jeopolitik, medeniyet kavramı etrafında tanımlanmak yerine devletin ‘doğal’ niteliğini belirleyen bilimsellik ile anlaşılmaktadır. Doğallaştırılmış jeopolitik dünyayı, tıpkı doğada yaşayan canlılar arasında olduğu gibi güçlü ve zayıf devletlerden müteşekkil bir yapı olarak algılamak, Darwincilikten ilham alan ‘güçlünün hayatta kalacağı’ bir güç ilişkisi tanımlamıştır. Güç ise bu söylemde devletin bekasını sağlayacak genişlikte, yeterli kaynağa sahip alanın kontrolü ile özdeşleştirilmiştir. Doğallaştırılmış jeopolitik uluslararası sistemi bir devletin başarısının bir diğerinin zararına olduğu kapalı bir sistem olarak değerlendirir (Agnew ve Corbridge 2003, 57). Devletin toprak, bu topraklardaki kaynaklar ve bu topraklarda yaşayan halkla ilişkisini biyolojik bir bağlılık olarak nitelendirir. Kısacası devletler hayatta kalmak için büyümek zorundadır; bu büyüme nüfussal ve mekânsal olabildiği gibi, verimliliğin artırılması yoluyla fiziksel büyüme olmaksızın da sağlanabilir.

Doğallaştırılmış jeopolitik söylemin en önde gelen jeopolitisyenlerinden biri olan Friedrich Ratzel bu söylemin iki temel mekânsal kavramı, alan (*raum*) ile yaşam alanı (*lebensraum*) arasında bir ayrıma gitmiştir. Ratzel, yaşam alanının devletin hâkim olduğu alandan daha geniş olabileceğini ve bir devletin yaşamını ve gelişimi sürdürebilmek için yaşam alanını kontrol edene kadar genişlemesi gerektiğini iddia etmektedir. Yaşam alanı, özünde devletin kendi kendine yetebilirliğini ifade eden bir idealdir. Yaşam alanının kontrolü dışarıya doğru alansal bir genişlemeden ve güvenlik kaygılarından kaynaklanmaz, aynı zamanda nüfusu kendine yeten ekonomik bir seviyeye taşımayı da ifade eder. Ayrıca, Ratzel, tarihsel süreçte devletlerin nüfus artışı, nüfus yoğunluğu ya da gelişmesini sağlayacak kaynaklara erişiminin kısıtlılığının onları demografik bir baskıya tabi tuttuğuna da değinmektedir (Kiss 1942, 636). İçerideki baskı ve çevreye karşı yürütülmesi gereken mücadele birleştiğinde bir

organizma olarak devlet, Darwinci bir bakış açısıyla eksik kalan gıdasını karşılayabilmek üzere saldırmakta ve büyümektedir.

Çıkış noktası ve araçları medeniyetçi jeopolitik ile farklılık göstermekle birlikte doğallaştırılmış jeopolitik için de devletin büyümesinin en önemli yolu yayılmacılıktan geçer. Yayıma pek çok şekilde gerçekleşebilir (ticaret, savaş vb.) ancak Ratzel'e göre en önemlisi yaşam alanı arayan insanların kitlesel göçüdür (Smith 1986, 151). Ratzel'in çalışmalarında oldukça derinlemesine incelenen bu hareketlilik 'göççül kolonyalizm' (*emigrationist colonialism*) olarak adlandırılan emperyal kültürün doğurduğu yayılmacı ve genişlemeci devlet tavrının doğal bir sonucu olarak kabul edilen bir hareketliliktir. Ratzel henüz göççül kolonyalizm üzerine detaylı çalışmalarını yapmadan önce tek bir devletin genişletilmesi yerine, göç ve fetih yoluyla ana devletten bağımsız ama onunla ilişkili yeni devletlerin kurulabileceğine işaret etmiş ve bunu hücrelerin bölünerek çoğalmasına benzetmiştir (Ratzel 1898, 140). Daha sonra bu düşüncelerini sistemleştiren Ratzel'in yaşam alanı tanımlamasında iki temel unsur ilgi çekicidir. Bunlardan ilki göç ile doğrudan alakalıdır. Yaşam alanını genişletme ihtiyacının davranışsal sonucu ve bir tür tarafından yeni mekânın etkili bir şekilde işgal edilmesi ve keşfedilmesi olan sömürgeleşmeye sebep olan hareket, göçtür. Fakat Ratzel'e göre pek çok insan göçünden yalnızca sömürgeleştirmeye sonuçlananlar tarihsel değişim yaratır ve kültürün genişlemesini ve yayılmasını teşvik eder (Smith 1980, 54). Bu sebeptendir ki dönemin jeopolitik yazınında incelenmeye değer görülen göçler de göççül kolonyalizm olarak tarif edilen nüfus hareketleridir.

Bu göçler sonucunda doğal olarak çatışan muhtelif kültürler bir araya gelmekte, iki kültür birbiriyle yüzleştğinde üstün olan yani yeni toprağın sömürgeleşmesini

sağlayan ise zayıf olanı yerinden etmekteydi (Smith 1986, 151). Darwin'den etkilenen Wagner, bunu göç eden türler arasında doğal seçilimin insanlardaki tezahürü olarak değerlendirdi (Wagner 1873, 53). Bunun yolu ise yaşam alanının ikinci temel faktörü olan tarımdan geçmekteydi, esas olan üzerinde yayılan toprağın işlenebilmesiydi çünkü insan kültürü doğrudan toprağın işlenişine bağlıydı. Dolayısıyla yaşam alanının ayırt edici özelliği Ratzel'in sömürgeciliği, emperyalist köklerinden ziyade esas olarak köylü tarımını sürdürmek için yeni tarım arazilerinin işgali olarak görmesidir (Smith 1980, 63). Ratzel'e göre başarılı her insan yeni bölgelere açılma ihtiyacı duyar. İlk büyük eseri *Siyasi Coğrafya*'da, en başarılı insanların sonsuza dek yeni bölgelere doğru genişleyen ve onları ele geçiren, kendilerini ve kültürlerini doğayı yaratmak için etkileyen insanlar olduğunu savunmuştur. Belirli insanların üstün özelliklerinin örgütlenmesi, temel taşıyıcıları bağımsız köylü çiftçiler olan insanlığın ilerlemesinin ve kültürel evriminin temelidir (Tuathail 2005, 28).

Kısacası, doğallaştırılmış jeopolitik söyleme göre göçü harekete geçiren güç - yaşam alanı arayışı- doğaya tabi ilerlemektedir. Üstün kültürlerin yayılması ve zaferi sadece doğa kanunlarının ürünüdür (Smith 1986, 152). Bunun yanında coğrafya, iklim şartları, toprağın verimliliği ve işlenebilirliği ile insan hareketliliği arasındaki ilişki dönemin jeopolitisyenleri tarafından verili kabul edilen bir unsurdu. Bu jeopolitisyenler kökleri Aristoteles'e kadar uzanan "doğanın tüm temel ilkelerinin değişim ve hareket çevresinde geliştiği" fikrini benimsediler (Wagner 1873, 79). Son tahlilde Ratzel, Wagner'den göç fikrini, yaşamın sabit ve doğal bir parçası olarak ve çevreye uyum ve rekabet gibi Darwinci kavramlarla harmanlanmış bir biçimde almıştır.

Demografi çoğunlukla jeopolitiğe içkindir, bilhassa doğallaştırılmış jeopolitik söylemde nüfus, devletin gücü ve bekası için kilit bir anlam ifade etmektedir. Disiplinler arası bir okuma yapıldığında görülmektedir ki bu dönemi işaret eden nüfus çalışmaları, doğallaştırılmış jeopolitik söylemle bazı paralellikler içerir. Göç mefhumu bu anlamda oldukça dikkat çekicidir. Doğallaştırılmış jeopolitiğin organik devlet tanımında kullandığı doğum ve ölüm kavramları ve bunun mekânsal ilişkisi, demografik çalışmalarda nüfusların göçle bağlantısı özelinde ele alınmıştır. Kısmen dönemin jeopolitik söyleminden beslenen bu nüfus çalışmaları, nüfusu, doğum, ölüm ve göç üçlüsü ekseninde ele almış ve bu dönemin demografik özelliklerini muhtelif göç politikaları özelinde değerlendirmiştir (Bashford 2007, 173). Bu doğrultuda göç sorunu jeopolitik içindeki tarihsel görünmezliğinin aksine nüfus meselelerinde daha öncül konumdadır. Bu dönemde yapılan kuramsal nüfus çalışmaları, nüfus değişikliklerinin doğumların veya ölümlerin artması veya azaltılması, göçün teşvik edilmesi veya sınırlandırılması ile gerçekleşebileceğini ortaya koymuştur (Bashford 2007, 183). 1927'ye kadar, sömürge toprakları, göç ve aşırı nüfus, çok daha olumlu ve üretken yollarla birbirine bağlanıyordu. Fakat takip eden dönemde aşırı nüfus ve aşırı işgücü arzının kontrol edilmesi için göç araçsallaştırıldı. Bu şekilde, göç nüfusu azaltmaktan ziyade nüfusun yeniden dağılımı için kullanılmaya başlandı. Doğallaştırılmış jeopolitik söylemde yaşam alanının tesisinin bir aracı olan göç aynı dönem nüfus çalışmalarında kişilerin dağıtımı ve yeni alanlara yerleştirilmesi olarak gözlemlendi. Bunun yanında göç, iki savaş arası dönemde kısıtlama yasaları ile yönetiliyordu. Neredeyse tüm 'yerleşimci sömürge' ulusları, insanların girişini ırksal, ulusal ve/veya öjenik (sağlıklı genetik özelliklere sahiplik) kriterlere göre sınırlandırmak ve taramak için yetkilerini kullandılar (Bashford 2007, 185). 'Japonya ve Rusya'nın fazla nüfuslarının' Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney

Amerika'nın ılıman bölgeleri ve Sibirya'nın güneyinde bulunan 'verimli topraklara' (*fertile soil*) tahsis edilmesi gerektiği düşüncesinin temelinde yaşam alanı kavramının siyasetleştirilmesinin ve bu kavramın göç politikalarına yön verecek kadar güçlü olmasının önemi büyüktür.

Göç bilhassa iki savaş arası dönemde uluslararası barışın tesisi için oldukça önemliydi. Göçün hala olumlu bir anlamı olduğu bu dönemin düşüncesine göre göçün kendisi değil göçün yaşanmadığı durumlar güvenlik sorunları yaratabilmekteydi. İnsan göçü sadece doğal bir süreç veya ırkların hareketliliği/karışması bağlamında ele alınmıyor, temelde sosyal bir olgu olarak değerlendiriliyordu ve uluslararası siyasetin geleceği için oldukça önemliydi. Nüfus yoğunluğunu azaltmak dolayısıyla göçü teşvik etmek kendi başına bir amaç değil, uluslararası güvenliğin sağlanmasının bir yolu olarak kabul edilmekteydi (Bashford 2007, 191).

Sonuç olarak, doğallaştırılmış tüm organizmalar gibi, bir devlet de hayatta kalmak için çevreye (diğer meşru devletler ve boş alanlar) karşı mücadele etmelidir. Bu, sağlıklı büyümesini beslemek için yeni alanlar ve kaynaklar edinmesini gerektirmektedir (Agnew ve Corbridge 2003, 60). Darwin'in güçlü olan zayıfı yok eder önermesi insanlar dünyasında kendini sömürgeleşme olarak göstermekteydi. Bu (bazı) Avrupalıların doğal bir evrim sürecindeki üstünlüğünün bir sonucu olarak doğanın efendileri haline geldiği görüşünün köklerini beslemektedir. 'Göç ederek' daha ilkel olanları dönüştürmek ya da yerlerinden etmek devletlerarası sistemin biyolojik temelleri esasında meşru bir hareketti (Agnew ve Corbridge 2003, 57).

Doğallaştırılmış jeopolitik söylemin egemen olduğu dönemde medeniyetçi söyleme nazaran göçün daha bireysel vurgularla tanımlandığı, fakat amacının farklı kabul gördüğü göze çarpmaktadır. Özellikle Ratzel'in eserlerinde sıklıkla karşılaşılan göç

kavramı öncelikle başarılı insanların mutlak surette göç etmek ve yeni yerler keşfetmek eğiliminde olduğu iddiası temelinde bireysel olarak kendini gerçekleştirmenin bir basamağı gibi değerlendirilmiştir. Devlet nezdinde ise doğallaştırılmış jeopolitik öğretilerle aynı doğrultuda olarak göç kavramı, devletin yayılmasını ve yeni topraklardan gelen edimlerini nasıl yönetmesi gerektiği konusunda kılavuzluk eden göççül kolonyalizm kavramı etrafında şekillenmiştir. Sonuç olarak doğallaştırılmış jeopolitik literatüründe incelenen göççül kolonyalizm hareketleri veya nüfus dağılımını düzenlemek üzere uygulanan göç politikalarının temel motivasyonu bireysel güvenlik kaygıları veya ihtiyaçlardan ziyade bizzat devletin bekasının sürdürülebilirliğidir.

3.3. İdeolojik Jeopolitik ve Göç

İdeoloji, sosyal ve kültürel bir düzeni geliştirmek veya değiştirmek için fikirlerin, sembollerin ve stratejilerin bir birlikteliği veya Friedrich'in ifadesiyle (1989) 'siyasi fikirlerin fiili hali' olarak tanımlanırsa bütün jeopolitik söylemler ideolojiktir. Bunun ötesinde Soğuk Savaş dönemi jeopolitik söylemi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ekonomi politığın en iyi nasıl organize edileceğine dair rakip ideolojiler etrafında şekillendiğinden bu döneme ideolojik jeopolitik söylem damgasını vurmuştur. İdeolojik jeopolitik dönem, dünya hâkimiyeti yarışında iki rakip devlet olan ABD ve SSCB'nin deneyimlerinden elde edilen değerlerin, mitlerin ve sloganların, jeopolitik söylemin terimlerini tanımladığı ve belirlediği bir dönemdir (Agnew ve Corbridge 2003, 65). Dünya coğrafyası Batı Bloğu ve Doğu Bloğu olmak üzere bloklar ve Bağlantısızların oluşturduğu blok dışı ülkeler olarak tasnif edilmiş durumdaydı, blokların ve blok-dışı ülkelerin bir aradalıkları ideolojik ortaklıklarına bağlıydı ve her bloğun kendini ve bir diğerini tanımlamasının ölçütü yine ideolojileri idi (Palabıyık 2020, 29).

İdeolojinin bütünleştirdiği veya ayırdığı bu güçler arasındaki hâkimiyet mücadelesinin dünya karası hatta uzay dâhil bütün verili mekânları kapsayan küresel bir mücadele olduğu kabulü beraberinde gelmektedir. Bu noktada süper güç ilişkilerinin coğrafi boyutuna dikkat çekmek önemlidir çünkü süper güç kavramı her şeyden önce coğrafi bir kavramdır. Dünya tarihindeki ‘büyük güçler’ ile ilgili literatür, süper gücü, ‘küresel erişim’ (*global reach*), ‘dünya çapındaki ağların kontrolü’ (*control of worldwide networks*), ‘gücün küresel projeksiyonu’ (*global projection of power*), ‘bölgenin kontrolü’ (*control of territory*), ‘etki alanlarının boyutu’ (*size of spheres of influence*) gibi terimlerle tanımlamaktadır. Aynı doğrultuda, süper güçler arası rekabet, her şeyden önce coğrafi etki alanları üzerindeki rekabettir (Nijman 1992, 684).

İdeolojik jeopolitik, coğrafyanın, süper güçler arasındaki ilişkilerdeki rolünü incelemek için önemli çıktılara sahiptir. Coğrafya yalnızca topografya veya kapalı bir alandan ziyade süper güçler arası rekabetin bir düzlemi olarak kabul edilir. Bunun yanında coğrafya süper güç rekabetinin hem örüntüsü (ör. etki alanları) hem de süreci (ör. savaş veya barış, ekonomik gelişme) biçiminde ifade edilir. Coğrafyanın bu mücadelede yaratacağı en büyük etki, ikinci dereceden güçlerin dâhil olduğu potansiyel durumlara işaret etmektedir (Nijman 1992, 685). Bu amaçla, süper güç ilişkisinde üçüncü şahısların rolüne dikkat edilmelidir. İki den fazla sayıda aktörden oluşan herhangi bir sistemde, iki aktör arasındaki ilişkiler hem doğrudan hem de dolaylı kanallarla yani sistemdeki diğer aktörler aracılığıyla ilerler. Sistem içerisinde her iki aktör de dolaylı ilişkiler yoluyla kapsamlı iletişim ağlarını sürdürüyorsa bu ağlar rekabet için yeni bir düzlem yaratır. Nitekim dolaylı boyutun Amerika-Sovyet rekabetinde en önemli boyut olduğu söylenebilir bu sayede ABD ve SSCB doğrudan değil üçüncü tarafların topraklarında birbirleriyle buluşmaktadır (Jay 1979, 486).

Bunun sonucunda artık üçüncü ülkeler sadece birer aktör olmayıp, aynı zamanda dünyanın çeşitli yerlerindeki mekânları temsil etmektedir (Nijman 1992, 686)

İkinci Dünya Savaşı'nın doğrudan bir sonucu olan ideolojik nedenli göçlerin yanında ideolojik sonuçları olan bazı göçler de ideolojik jeopolitik söylemde kendine yer bulabilmiştir. 1940'ların sonlarında Avrupa'da başlayan ve 1950'lerin sonlarında ve 1960'larda Üçüncü Dünya'ya yayılan Soğuk Savaş mücadelesi, yabancı ve göçmen politikaları arasındaki ilişkinin yoğunlaşması ve göçmenlik müessesesinin dış politika uygulamalarında bir araç olarak ele alınması açısından oldukça önemliydi. 1950'lerin başlarında Soğuk Savaş'ın derinleşmesiyle birlikte, göç politikası giderek komünizme karşı mücadelede belirleyici bir araç haline gelmişti. Nüfus hareketlerinin yönetimi, müttefikleri güçlendirmek ve düşmanları zayıflatmak için kullanılacak potansiyel bir silah olarak algılanıyordu. Komünizm karşıtlığı tarafından belirlenen ABD dış politikası, hem göçmen hem de mülteci kabulleri üzerinde büyük bir etki yaratmaya başlamıştı. Başvuranların statüsü, ilgili siyasi çıkarlara bağlı olarak keyfi kriterler temelinde kararlaştırılıyordu. Ekonomik ve politik göçmenler arasındaki ayırım, bunların Komünist olmayan ülkelere mi yoksa Komünist ülkelere mi kaynaklandığına göre belirlenmekteydi. Sonuç olarak, göçmen kabulleri bir yandan liberal uygulamalar ve göçmenlik yasalarının gevşek bir şekilde uygulanması yoluyla dost hükümetleri güçlendirmenin bir yolu olarak görülürken, öte yandan mülteci kabulleri özgür dünyaya kaçan mültecilerin “ayaklarıyla oy kullandıkları” iddiasıyla Komünist ülkeleri zayıflatmak ve itibarsızlaştırmak için kullanıldı (Szabo 217, 3).

Kısacası ABD ve SSCB için kritik önem taşıyan üçüncü ülkelere gelen göç hareketleri üzerine üretilen politikalar, ideolojik savaşın bir aracı haline gelmişti (Grosfoguel 1997, 119-120). Göçün ideolojik araçsallığı, ABD ve SSCB'nin Soğuk Savaş süresince karşı karşıya geldiği en önemli vakalardan biri olan Küba örneği

üzerinden incelenebilir. Küresel hâkimiyet mücadelesi kapsamında kapitalizmin sosyalizme üstünlüğü yalnızca ekonomik, askeri siyasi alanda ispatlanmamalıydı, sosyal ve kültürel alanda da kapitalizm bütün dünyaya hâkim olmak arzusundaydı. Kübalı göçmenlerin desteklenmesi ve teşviki bu anlamda önemliydi; çünkü Üçüncü Dünya'nın ABD'ye yaklaşımını belirleyecek unsurlardan biriydi. Dolayısıyla bu dönemde Amerika'nın ideoloji rekabetini kazanmak için çeşitli göç ve mülteci politikaları ürettiği görülmekteydi ve ciddi miktarda ekonomik kaynak Kübalı mültecilere kanalize edilmişti. Kübalı mülteciler, Amerika Birleşik Devletleri Sağlık Eğitim ve Refah Bakanlığı (*HEW Department*) bünyesindeki Küba Mülteci Programı aracılığıyla sosyal yardım ödemeleri, iş eğitimi, yabancı dil programları, eğitim desteği, devlet destekli üniversite kredileri, sağlık hizmetleri, iş arama çabalarında çeşitli yardımlar aldılar. Bu destek politikaları doğrultusunda ABD için Kübalı mülteciler, Küba'da kalan Kübalıları, Karayipler ve Latin Amerika halklarını ideolojik olarak etkileyebilecek potansiyel sembolik bir vitrin görevi görmeye başladı (Grosfoguel 1997, 125). Görüldüğü üzere iki kutup arasındaki ideolojik yarış göç kavramı üzerinde de etkinliğini sürdürmüştür. Fakat bu hegemonik mücadele kapsamında hoş görülen ve destek gören göçler olduğu kadar, zorunlu göçler de yaşanmıştır.

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarına dönmek gerekirse her şeyden önce yalnızca İkinci Dünya Savaşı otuz milyondan fazla insanı yerinden etmiştir (Chimni 1998, 357). Bunun sonucunda bu dönem, göç, göçmenlik ve mültecilik kavramlarının bu zamana dek uluslararası ilişkilerin hukuki boyutu kapsamında en çok düzenlemeye tabii tutulduğu dönemlerden biri olmuştur. Öyle ki İkinci Dünya Savaşı'nın bitimini takiben sınır aşan göçmenlerin haklarının tanınması ve korunması için uluslararası müzakereler yürütülmüş ve 1951 tarihinde Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi kabul

edilmiştir. Dönemin şartları itibariyle sözleşme başta Almanya olmak üzere totaliter rejimlerden kaçmak zorunda kalan bireylerin kendine yeni bir yaşam alanı bulmasını veya eski durumlarına dönmesini kolaylaştırmayı amaçlıyordu. 1951 Cenevre Sözleşmesi aracılığıyla uluslararası toplum tarafından kabul edilen mülteci tanımlaması yıllar içinde ek protokoller ile son halini almış ve günümüzde hala kabul gören tanımdır. Fakat 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin ilk haline göre:

Mülteci: 1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıs (Mülteci Sözleşmesi, 1951).

olarak tanımlanıyordu. 1967 yılında Cenevre Sözleşmesi Ek Protokolü kabul görene dek, sözleşmedeki zaman (1951 öncesinde meydana gelmiş olaylar) ve yer kısıtlaması (Avrupa Kıtası) bu dönem mülteci tanımlamasının birincil öncüllerinden olmuştur (Mülteci Sözleşmesi 1951, 6).

BMMYK'nin (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) siyaset üstü bir kurum olduğu kabulüne rağmen bu dönemde bazı göç hareketlerinin hukuki düzenlemelerce desteklendiği, bazı zorunlu göç hareketlerinin ise görmezden gelindiği gözlemlenmektedir. Avrupalı mültecilerin karşıladığı siyasi zulme bağlı bireysel kıstasları Üçüncü Dünya'dan gelen bazı mültecilerin karşılamaması, bu iddiayı güçlendiren durumlardan biridir. Bunun yanında Avrupalı mültecilerin aksine, Üçüncü Dünya mültecilerinin uluslararası değil, iç çatışmalarla yerlerinden edildiği ve bundan yalnızca post-kolonyal devletin sorumlu olduğu da Üçüncü Dünya mültecilerinin

hakları aleyhine sunulan iddialardandır (Chimni 1998, 356). Ancak yine de ideolojik çatışmanın yaşandığı bölgelerin güvensizleşmesinden kaynaklanan göç dalgaları bilhassa Afrika kıtasında sarsıcı etkilere yol açmıştır. Afrika göç çalışmaları literatürü, Afrika'daki zorunlu yer değiştirmelerin en büyük yoğunluğunun ABD ve SSCB'nin 1950'lerden beri açık çatışmalara girdiği Afrika Boynuzu'nda (Etiyopya, Somali ve Sudan) gerçekleştiğini saptamıştır. İdeolojik rekabet temelli silahlı çatışmalara ek olarak bölgedeki kıtlık koşullarının da göçün en önemli nedenlerinden biri olduğuna bölge halkının bu çatışmaların çok yönlü olumsuz etkilerine uzun yıllar maruz kaldığına dikkat çekilmiştir (Schultheis 1989, 4). Dolayısıyla bu dönemde meydana gelen göçlerde göç edenin ideolojisi kadar, göçün yönetimiyle gelen ideolojik kazanım da göçü tanımlama da oldukça etkin birer gösterge olmuştur. Bu özelliklere sahip olmayan göç hareketleri ideolojik jeopolitik söylemin gözünde görünmezdir ve yalnızca süper güçlerin hegemonya mücadelesinin zayıyatı olarak kalmışlardır.

Son tahlilde ideolojik jeopolitik söylemde göç, ideolojik temelleri veya sonuçları kapsamında değerlendirilmeye alınmıştır. Her şeyden önce üç mekânsal düzlem tasnifi içinde incelenen dünyada – Birinci Dünya, İkinci Dünya ve Üçüncü Dünya – Birinci ve İkinci Dünya arasındaki göçler ve iki süper gücün bir araya geldiği Üçüncü Dünya'dan gelen göçler, hegemonya yarışının ideolojik bir aracı gibi muamele görmüştür. İdeolojik kazanımların dışında kalan diğer göç hareketleri ise çoğunlukla dönemin jeopolitik söyleminde görmezden gelinmiş ve kendine yer bulamamıştır.

3.4. Soğuk Savaş Sonrası Jeopolitik ve Göç

Ulus devletleşme döneminden Soğuk Savaş'ın bitimine kadar seyreden ulus-devlet merkezli uluslararası sistem kabulü Soğuk Savaş'ın bitimiyle çatırdamaya başlamış ve bu çatırdama her şeyden önce güvenlik alanında kendini göstermiştir. Jeopolitiğin

doğuşundan beri çabasında olduğu şey, olası tehditlerin tespiti ve devletlere dönemin tehdidinde yönelik siyasi bir kılavuzluk etmektir. Özellikle Soğuk Savaş dönemi risk ve tehditleri, komünizm/kapitalizm ve Batı Bloğu/Doğu Bloğu gibi zıt kutuplara atfedilen kusursuz tanımlayıcı özelliklere sahipti. Soğuk Savaş öncesi dönemde de kaynağı değişkenlik göstermekle birlikte tehdidin şekli belirli bir devlet veya devletler ittifakı idi. Öyle ki bu döneme kadar jeopolitisyenler tıpkı matematiksel bir denklem gibi harita üzerinden hangi tehdidin, hangi doğrultudan, ne şekilde gelebileceğini hesaplar hale gelmişti. Kısacası bu döneme kadar devletlere yönelik muhtelif tehditlerin kaynağı ve araçları keskin çizgilerle tanımlanmıştı. Fakat Soğuk Savaş'ın bitimiyle bugüne kadar verili ve doğru kabul edilen kuramsal önermelerin hemen hemen hepsini kökünden sarsan bir dönemin kapısı aralanmış oldu. Bu dönemin en dikkat çekici özelliği tehlikelerin ulus altı seviyeden ulus aşan seviyeye her seviyeden gelebileceği gibi her yere yayılabileceği bir akışkanlığa da erişmesiydi.

Soğuk Savaş sonrası jeopolitik söyleminde farklı parametrelere rağmen yeni dünyayı güvenlik temelli bir perspektiften okuma ve güvenliği tehdit eden unsurların belirsizliği fikri ortaktır. Bu doğrultuda dönemin jeopolitisyenlerinin göç kavramını da güvenlikleştirmesi kaçınılmaz olmuştur. Dönemin en öne çıkan yazarlarından Samuel P. Huntington'a göre bu yeni dünya düzeninde çatışmanın temel kaynağı ideolojik veya ekonomik olmayacaktır. Küresel siyasetin asıl mücadeleleri birbirinden farklı medeniyetlere mensup gruplar ve milletler arasında izlenecektir yani yeni dünyada bölünmenin kaynağı kültürel olacaktır (Huntington 2014, 23). Diğer bir deyişle, Soğuk Savaş sonrasında kişi ve devletlerin kendilerini mensubu olduğu kültürel kimliklere göre tanımlayacağı ve bu doğrultuda muhtelif ulusların ittifak veya ayrılıklarının da kültürel temellerden besleneceği iddia edilmektedir. Bu anlamıyla 'medeniyet' en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik seviyesidir. Bu kültürler arası

uyum ve barışın sürdürülebilirliği düşünüldüğünde ise Huntington yolun mutlaka medeniyetlerin çatışması ile sonuçlanacağını iddia eder. Çatışmaya giden bu yolun çeşitli itici güçleri vardır ama bu tezde mutlaka değinilmesi gereken Huntington'a göre dünyanın gittikçe daha küçük bir yer haline gelmesi durumudur (Huntington 2014, 26).

Kapalı dünya sistemi içinde maksimum etkileşime şahit olduğumuz bu dönem farklı medeniyetlerden insanlar arasındaki etkileşimin de aynı oranda arttığı bir dönemdir. Bu etkileşimlerin artışı medeniyetler arasındaki farklılıkların da gün yüzüne çıkmasına da sebep olmuştur. Bunun göçe etkisi de farklılıklara karşı daha az tahammül ve uyum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göç modern ulus devletlerde çeşitliliği arttıran kaynaktır. Dil, etnisite ve din üzerinde artan çeşitlilik, ulus devletin tek kimlikli yapısına aykırı bir durum yaratır. Bu sebeple göç alan bir devlet, göçmenleri yalnızca entegre edebilirse kültürüne karşı bir tehdit oluşturmalarının önüne geçebilir. Fakat tam tersi durumlarda yani göçmenlerin entegre ve asimile edilemeyecek kadar baskın ve menşe ülkeleri ile aktif ilişki içinde oldukları durumlarda, bu kişiler egemen kültüre karşı tehdit unsuruna dönüşebilir. Bu duruma bir örnek olarak Huntington, Amerika'ya akan Meksikalı göçüne işaret eder ve Meksika'dan gelen göçün Amerikan ulusal kimliğine ve ulusal uyumuna yönelik tehditlerin asıl kaynağı olduğunu belirtir (Citrin ve diğerleri 2007, 31). Ona göre Amerika'nın geleneksel kimliğine yönelik en acil ve en ciddi meydan okuma Latin Amerika'dan özellikle Meksika'dan gelen yoğun göçten kaynaklanmaktadır. Huntington için bu göçmenlerin ortak bir dili ve dini paylaşımları, menşe ülkelerine yakın yerlerde kümelenmeleri ve Güneybatı'da Meksikalıların tarihsel varlığı, onların Avrupalı ve Asyalı göçmenler gibi asimile edilemeyeceğini gösteren ibarelerdir (Huntington 2004, 32). Sonuç olarak Huntington, Hispanikler

entegre edilmedikçe veya Hispanik göçü azaltılmadıkça, ABD’de kalıcı, ikinci sınıf bir alt grubun oluşması ihtimalinin ve gruplar arası çatışma riskinin yüksek olduğunu iddia etmektedir.

Dönemin bir diğer öne çıkan düşünürü Francis Fukuyama için de gelecekte çatışmanın doğasını ekonomik parametreler belirleyecektir. Ona göre bu dönemin küresel siyaset okumasını yapabilmek için entegre edici ve dengeleyici güçleri önemsemek oldukça önemlidir. Çeşitli coğrafyalarda yayılmaya başlayan ekonomik entegrasyon girişimleri dünya ekonomisi üzerindeki etkileri itibariyle mutlaka değerlendirilmeye tabii tutulmalıdır. Karşılıklı bağımlılığın bütün kanalları ile dünyayı sardığı bu yeni dünya düzeninde bir toplumun orijinal kültürüne kapanıp kendini diğerlerinden soyutlaştırması entegrasyona dâhil olmasından çok daha maliyetli ve imkânsıza yakındır. Dolayısıyla Fukuyama, Huntington’ın aksine kültürel etkileşimin savaflara veya çatışmaya yol açmasından ziyade anlaşma ve yenilenmenin önünü açacağını düşünmektedir.

Fukuyama’ya göre coğrafi büyüklük, nüfus, yeraltı kaynakları, gücün ve hâkimiyetin kaynakları olmak için artık yetersizdir. Bunun yerine güç ve mücadelesi artık çok daha ekonomik kavramlarla açıklanan bir hale bürünmüştür. Ona göre tarihin sonuna gelinmiştir çünkü Soğuk Savaş’ın galibi Batı liberal demokrasisinin evrenselleştirilmesi, insanlığın ideolojik evriminin son adımıdır (Fukuyama 1989, 97). İstikrarlı bir liberal demokrasi içinde yaşayan dünya için uluslararası rekabet politik-askeri sahadan ekonomik zenginliğin esas olduğu bir düzleme doğru kaymıştır (Fukuyama 2014, 208).

Fukuyama’nın ifadesi ile dünya, “devletlerin şanları, bölgeleri veya kaynakları uğruna mücadele etmek için savaşmadığı, daha demokratik, özgür, barış ve refah

içinde bir mekânı temsil etmektedir”. Bütün bu iyimser öngörülerin yanında Fukuyama, dünyanın ekonomik refahı için hayati öneme sahip ve siyasi nedenlerle veya çeşitli zorlamalarla kötüye kullanılabilir çok sayıda stratejik kaynağın, özellikle de petrolün varlığına karşı aktörleri uyarmaktadır. Bunun yanında bir diğer tehdit olarak ise göç kavramına dikkat çeker. Fukuyama’ya göre, yeni dünya düzeninde yoksul ve istikrarsız ülkelerden zengin ve güvenli olanlara, gelişmiş dünyadaki hemen hemen tüm devletleri etkileyen sürekli bir insan akışı vardır. Çeşitli ekonomik, sosyal veya güvenlik esaslı nedenleri ve sonuçları olabilen bu göç hareketlerinde yoksulluk, hastalık veya savaşlardan kaçan insanlar, potansiyel olarak bir güvenlik tehdidine dönüşebilir ve tarih sonrası dünyanın istikrarsızlaşmasına yol açabilir (Fukuyama 1992, 277-278). Bununla birlikte, Fukuyama göçmen azınlıkların ve özellikle Müslüman ülkelere gelenlerin çoğulcu demokrasilerin vatandaşlarına dönüştürülecek şekilde entegrasyonu ile ilgili özellikle uzun vadede ciddi sorunlar yaşanacağını da düşünmektedir. Fukuyama’ya göre göç, liberal demokrasilere karşı bir tehdit unsuru içermektedir. Kültürel açıdan farklı göçmenler tüm ülkeler için sorun yaratmaktadır; ancak bu noktada asıl cephe radikal İslamcılık ile liberal demokrasi arasındaki mücadelede kritik bir savaş bölgesi olarak tanımlanan Avrupa olacaktır (Fukuyama 2006, 6).

Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik temelli yaklaşımların ötesinde ekonomi temelli yaklaşımlara işaret eden jeo-ekonomi kavramı, ekonomik ve ticari ilişkilerin, dünya politikasını belirlediği bir dönüşüme işaret etmektedir. Jeo-ekonomi kavramını en çok zikreden stratejistlerden biri olan Edward Luttwak’a göre geçmişte ekonomik mülahazalar, siyasi ve askeri stratejik öncelikler tarafından gölgede bırakılmıştı. Ancak yeni dönemde askeri tehditler ve askeri ittifakların önemi azaldıkça, jeo-ekonomik öncelikler ve yöntemler devlet eylemlerinde baskın hale gelmiştir.

Dolayısıyla bu dönemde devletlerin birbiriyle ve içeriyle ilişkisini belirleyen unsurlar ve tehditler ekonomik niteliktedir (Luttwak 1990, 126-127). Jeo-ekonomik mülahazaların baskın olduğu bu dönemde göç mefhumunun da ekonomik temeller ile değerlendirilmesi oldukça doğaldır. Bu dönem aynı zamanda neoliberalizmin yükselişiyle de paraleldir. Neoliberalizm, genellikle ekonomik bir yaklaşım olarak okunur, ancak aynı zamanda son derece politiktir. Neoliberalizm, “çeşitli ve çoğunlukla illiberal sosyal ve politik yönetim biçimleriyle, serbest piyasa yönetim uygulamalarının olumsal bir eklemlenmesidir” (Hyndman 2012, 245).

Hyndman neoliberal güvenlikleştirme politikalarının, sınırları siyasallaştırdığını ileri sürmektedir. Küresel Kuzey'deki çoğu ülkede kalifiye işgücü talebi, uzmanlığa ve profesyonel geçmişe sahip potansiyel göçmenler için rekabetçi bir küresel pazar yeri yaratmıştır. Dolayısıyla göçte ‘en iyi ve en parlağı’ getirme üzerine neoliberal çabalar, davetsiz göçmenlerin sayısallaştırılması, izlenmesi ve dışlanmasına neden olmuştur (Hyndman 2012, 244-245). Göçün güvenlikleştirilmesi, mevcut jeopolitik söylemin tanımlayıcı özelliklerinden biridir. Arendt tarafından analiz edildiği üzere Soğuk Savaş döneminde sığınmacılar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yerinden edilmiş kişilere kıyasla çok daha cömert bir misafirperverlik ile karşılanmışlardır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise sığınmacılar, genellikle dışsallaştırma uygulamalarına maruz kalmışlardır (Hyndman 2012, 243).

2000’li yıllarda, başta 11 Eylül olmak üzere terör saldırıları ile üretilen korku söylemlerinin hedefi esasen ulus devlet dışında kalan yabancılar ve onların ‘içerideki’ işbirlikçileridir. Bu işbirlikçilerin bir bölümü de göçmenler olarak tanımlanmıştır; diğer bir deyişle göçmenler potansiyel bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştır. Korkunun üretilmesi müdahale gerektiren krizler yaratır; bu da daha sıkı göç kontrolleri, daha az geçirgen sınırlar, yolcular üzerinde daha sıkı vize kısıtlamaları ve

tehdit olarak algılananların dışlanması olarak geri döner. Göçün güvenlikleştirilmesi, sınırları sığınmacılar ve diğer davetsiz göçmenler için daha az geçirgen hale getiren yasalar ve uygulamaları doğurmuştur. Evsizler, mülteciler, iş piyasasının kenarındaki insanlar ve ihtiyaç veya kriz nedeniyle göçe itilen insanları işaret eden ‘yoksulun hareketliliği’ hareketlilik eğrisinin istenmeyen ucunda kümelenmiştir ve mutlaka denetleme ve filtreleme mekanizması ile karşı karşıya kalacaktır (Hyndman 2012, 248).

Kısacası Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeni, yeni tehditler ve bunların belirsizlikleri ile tanımlanan bir sürecin henüz başlangıcıdır. Göçün güvenlik üzerinden tanımlanan bir kavrama dönüşmesi bu dönem jeopolitiğinin kritik bir öznesi olmasının yolunu açmıştır. Bunun neticesinde bu dönem yazarları için göç de belirsiz kimliği ve muğlak sonuçları ile ulus-devleti yapısal olarak tehdit eden bir kavrama dönüşmüştür. Göçün nedenleri diğer klasik jeopolitik söylemlere nazaran daha görünür olmakla birlikte sonuçları çok daha karanlık bir gelecek olarak tahayyül edilmiştir. Bireysel göçün soğuk savaş sonrası literatürde incelenmeye değer gördüğü ve sebep sonuç ilişkisi içerisinde tanımlanmaya gayret edildiği ama aynı oranda bir korku söylemine dönüştüğü de su götürmez bir gerçektir. Her ne kadar liberalizmin bütün dünyayı saran ve bireyin faydasını gözettiğini iddia eden söylemi kalifiye iş gücü arzı için göçü gerekli görerek teşvik etse de, madalyonun diğer ucundaki göçmenler ırk, din, kültür, etnisite gibi her türlü kimlikleri ile dışsallaşma ve sayısallaştırılmaya açık, istenmeyen hatta korkulan bir unsura dönüştürülmüştür. Ulus üstü ve ulus altı tehditlerin yaygınlığı sonucunda söylemsel olarak devlet merkezlikten kaçınmaya çalışan Soğuk Savaş sonrası jeopolitisyenler, hala selefleri gibi öncelikle devlet ve sistemin önceliğini kayıran perspektiflerini değiştiremeden,

göçü, ister ekonomik ister kültürel bağlamda incelese de devletlerin ve sistemin güvenliğine karşı bir tehdit olarak tanımlamayı sürdürmüştür.

3.5. Sonuç

Bu bölümde cevaplanması amaçlanan sorulardan ilki, göç kavramının klasik jeopolitik söylemde nasıl işlendiği ve kavramsallaştırılmasında Agnew ve Corbridge'in belirlemiş olduğu üç söylem tasnifinin geçerli olup olmadığının sorgulanmasıdır. Medeniyetçi jeopolitik, doğallaştırılmış jeopolitik ve ideolojik jeopolitik söylemlerden her biri üretildikleri dönemin ruhuna uygun ifadeler, amaçlar ve araçlar kullanmıştır. İncelenen dönemin jeopolitik temsilleri jeopolitisyenlerin göç mefhumunu nasıl incelediğini anlamak üzere bir ışık tutmuştur. Devletin ve bekasının mutlak öncelikte olduğu klasik jeopolitik söylemlerde göç de aynı oranda devlet merkezli ve devletin kontrolünde bir olgu olarak varlığını sürdürmüş yalnızca araçsal niteliğinde belli başlı dönüşümlere maruz kalmıştır. Klasik jeopolitik dönemde öncelikle medeniyet kavramının şekillenmesinde egemen kültürlerin yeni topraklara yayılmasına hizmet edecek veya devletin güvenliğinin sürdürülebilirliği için bizzat devlet eliyle yürütülen bir politika olarak tasvir edilen göç, doğallaştırılmış jeopolitik söylemce yaşam alanı yaratımının bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Takip eden ideolojik jeopolitik söylemde ise ideolojik olarak taraf olunanın kurtarılması ve korunması gibi siyasi hedeflere hizmet eden bir anlam kazanmıştır. Süreç boyunca göçün devlet politikası olarak okunması, bireysel hareketliliklerin göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Herhangi bir sebeple incelenen bireysel motivasyonlu göçler ise yalnızca devleti etkileyen sonuçları itibariyle önem kazanmıştır.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle söylemde dönüşüme uğrayan yeni nesil jeopolitik yaklaşımlarda ise göç kavramı güvenlik temelli bir değerlendirilmeye tabi tutulmuş

dolayısıyla jeopolitiğin baskın bir öznesi haline gelmiştir. Dünyayı muhtelif belirsizlikler ekseninde okuma eğiliminde olan bu dönem jeopolitiği, göçü, özellikle devletlerin sınır anlayışları üzerinden geleceğin belirsiz tehditlerinden biri olarak tanımlamıştır. Sonuç olarak birbirinden farklı okumalara ve değerlendirmelere sahip klasik jeopolitik söylemler bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilirse Agnew ve Corbridge'in yapmış olduğu üç söylem tasnifi – Medeniyetçi Jeopolitik, Doğallaştırılmış Jeopolitik, İdeolojik Jeopolitik – ve Soğuk Savaş Sonrası jeopolitik söylem temel anlatıları itibariyle göç mefhumunu ele almak konusunda paralellik göstermiştir ve bu ayrım bu tezde temel kabul edilmiştir.

Açıklanması amaçlanan bir diğer soru ise göçün klasik jeopolitik tarafından kavramsallaştırılmasının ne denli başarılı olduğudur? Görüldüğü üzere klasik jeopolitiğin göç kavramını yadsıdığı ve hiç işlemediği söylenemez; her bir jeopolitik söylem kendi araçsal kavramsallaştırmaları ile göçe bir şekilde gönderme yapmıştır. Yine de göç, klasik jeopolitik literatüründe belli koşullar dâhilinde incelenmeye tabi tutulsa da, bütün mekânsallığına rağmen yeterince analiz edilmeyen bir kavram olarak kalmıştır. Bir hareketliliğin göç olarak tanımlanması için bir menşe mekan, bir varış mekanı ve bu iki mekan arasında yer değiştiren bir insan veya insan kitlesi olması gerekmektedir. Bu öncüllerden her biri jeopolitik bir özne olmasına karşın karşılıklı ilişkilerinin jeopolitik söylemlerce yeterli şekilde analiz edilmemesinin sebebi analiz seviyesinde bireyden ziyade devlet basamağının kabul edilmesi olarak gözlemlenmiş ve bu sebeple literatürde göç ve jeopolitik ilişkisinin kavramsallaştırılmasının yeterli olmadığı iddia edilmiştir.

Bu tezin temel gayesi göçün, özellikle çevresel göçün, jeopolitik bir özne olarak kabul edilerek kavramsallaştırılmasıdır. İncelenen literatürün eksikliği, bireysel göçlerin bunlara çatışma temelli göçler ve çatışmaya yol açan iklimsel koşullar da

dâhil olmak üzere, analiz edilecek kadar yeterli kabul görmemesidir. Dolayısıyla bir sonraki bölümde bu göç hareketlerinin kuramsal temellerini oluşturmak üzere eleştirel jeopolitik ve yeşil jeopolitik söylemler incelenecektir.

BÖLÜM IV

ELEŞTİREL JEOPOLİTİK SÖYLEMDE GÖÇ KAVRAMI

4.1. Giriş

Tezin ikinci ve üçüncü bölümlerinde eleştirel jeopolitik söylemin temel prensipleri ve klasik jeopolitik söylemin göç ile ilişkisi ortaya konmuştur. Bu bölüm, eleştirel jeopolitiğin, klasik jeopolitik söylemlerden farklı olarak göçe nasıl yaklaştığını ve göçü jeopolitik bir özne olarak açıklamakta klasik jeopolitik söylemlerden daha yeterli olup olmadığını sorgulamayı amaçlamaktadır. Bunun için öncelikle göç ve iltica kavramları tanımlanacak, ardından eleştirel jeopolitik söylemin bu kavramlara - ve özellikle çevresel kaynaklı göçlere - yaklaşımı değerlendirilecektir.

Daha önce değinildiği üzere eleştirel jeopolitisyenler, klasik jeopolitiğin verili birer bilgi olarak kabul ettiklerinin aslında bir söylemden ibaret olduğunu iddia etmektedir. 1980'lerde gerçekleşen eleştirel dönüşümün etkisiyle klasik jeopolitik kurama ve verili kabul edilen 'gerçek'lerine karşı bir meydan okuma sergileyen eleştirel jeopolitik, bilgi ile iktidar arasındaki ilişkiyi tahlil ederek coğrafyanın kendisinin ve pratiklerinin iktidarın ürettiği ve dolaşıma sunduğu birer söylem olduğunu iddia etmektedir. Bu doğrultuda devlet pratiklerinin, devletleşme sürecinden iç politika ve dış politika uygulamalarına, vatandaşlık tanımından anayasal hakların üretimine kadar tüm süreçleri kapsayıcı temsillerinin jeopolitik birer söylemden yaratıldığını savunulmaktadır. Sınırlar, güvenli içeri ve güvensiz dışarı, düşman olanlar veya dost olanlar, bu jeopolitik söylemler ile belirlenir; dolayısıyla güvenlik, jeopolitik için merkezi bir konuma sahiptir. Jeopolitik söylemler, devlet merkezli bakış açısıyla devletin güvenliğinin sağlanması için pratiğe dönüştürülür. Bu noktada, devlet için

güvenliği sağlayan (sınırlar gibi) veya tehdit eden (göçmenler gibi) unsurlar jeopolitiğin nesnelereini oluşturur. Eleştirel jeopolitik ise sınır çizen ve güvenli olan ile olmayan arasındaki ayrımı belirleyen bu pratikleri sorgulamaya açar. Irk, sınıf, sınır gibi doğrudan jeopolitik söylemin de ilişkilendirildiği kavramların göç ve iltica konusunda yeni jeopolitik temsiller yaratması, eleştirel jeopolitisyenlerin ilgisini çekmiş ve bu ilişkiye çoklu söylem analizi yöntemleri ile yaklaşmasına neden olmuştur. Popüler, pratik ve resmi jeopolitik söylemlerin analizinden faydalanarak göçün birbirinden farklı değerlendirmeleri eleştirel jeopolitik literatürüne kazandırılmıştır. Bu tezin temel odağı olan çevresel kaynaklı göçler ise jeopolitiğin gelenekselleşmiş tehdit algısını güvenlik odaklı yaklaşımlardan ekolojik yaklaşımlara kaydıran yeşil jeopolitik tarafından incelenmektedir.

4.2. Göç ve Sınır Kavramlarına Eleştirel Jeopolitik Bir Bakış

Tarih, nüfusların hem sınırlar içinde hem de sınırlar ötesinde göç yoluyla yeniden haritalanmasının hikâyeleri ile doludur (Welsh 2016, 85). Göç insanlık tarihi kadar eski bir kavram olmakla birlikte disiplinler arası bir çalışma alanına sahip olduğu için kendi içinde çeşitli tanımlamalara ve ayrımlara tabi tutulmuştur. Güncel göç çalışmaları, sonuçları itibariyle göç eden kişilerin niteliksel boyutu üzerinden, göçmen, mülteci, sığınmacı gibi çok çeşitli tanımlamalara gitmiştir. Bunun yanında göçler, çıkış noktaları üzerinden genel olarak, gönüllü veya zorunlu göçler olarak tasnif edilirken yasal veya yasadışı olduklarını vurgulamak üzere ise düzenli ve düzensiz göç olarak adlandırılmaktadır (Vella 2019, 5-10). Gönüllü göçlerin çoğu, daha iyi ekonomik fırsatlar veya barınma arayışı için gerçekleştirilmektedir. Zorunlu göçler ise genellikle savaş veya diğer siyasi ayaklanmalar sırasında hükümetleri tarafından sınır dışı edilen veya zorla yerinden edilen kişilerin hareketlerini tanımlamakta kullanılmaktadır. Bu iki kategori arasında, savaştan, kıtlıktan veya doğal

afetlerden kaçan mültecilerin göçleri de vardır. Eleştirel jeopolitik, göçe, inşa edilen sınırları aşan ve mekânsal değişim yaratan insan hareketlilikleri kabulü ile yaklaşır dolayısıyla bu tezde göç kavramı bütün alt varyantlarını kapsayan, daimi olarak sınırlar içinde ve sınırlar arasındaki hareketliliği tanımlamak üzere kullanılmaktadır.

Göç kavramı her şeyden önce sınır kavramı ile yakın bir ilişki içindedir. Bu sınırlar devletleri birbirinden ayıran siyasi sınırlar olabileceği gibi devlet içinde çeşitli alt kimlikleri birbirinden ayıran hayali sınırlar da olabilir. Modern ulus devlet sisteminin ve uluslararası sınırların, devlet merkezli egemenlik anlayışının kanunlaşmasıyla kabul edilmesi 1648 Vestfalya Barışı ile gerçekleşmiştir (Farr 2005, 156). Vestfalya Barışı, Hobbesçu egemenlik anlayışına dayanmakta ve egemen bir otorite tarafından yönetilen devletlerin iç işleri ve birbirleriyle ilişkisi sınırlarla belirlenmekteydi. Bu dönemde devletleri sınırlayan siyasi sınırlar yalnızca egemenleri değil kimlikleri de birbirinden ayırmaya ve Avrupa dünyasının kartografik temsillerine hâkim olmaya başlamıştır. Kimlikler, temelde katı kültürel zıtlıklar yerine giderek daha fazla siyasi birimler ve egemenlikle ilişkilendirilmiş ve sınırlar, ‘buradakini’ (aynı zamanda kolektif bir kimliği) hattın karşı tarafında yaşayan ‘öteki’ veya ‘ötekiler’den ayıran belirleyici bir çizgiyi temsil eder hale gelmiştir (Clark 2013, 20).

Eleştirel jeopolitisyenler siyasi varlıkların ideal gelişiminde veya jeopolitik bilginin üretimi ve sürdürülmesinin temelinde, Vestfalya Barışının; birbirinden doğal olarak ayrılan mekânlara hâkim, egemen devletler topluluğu felsefesi olduğunu savunur. Küresel düzenin bu jeopolitik okuması, sınırlara bağımlıdır ve özellikle yirminci ve yirmi birinci yüzyılın başlarında, sınır, muhtelif güvenlikleştirme uygulamalarıyla defalarca güçlendirilmiştir. Geçmiş bölümlerde incelendiği üzere klasik jeopolitik, göç ve mültecilerle ilgilenmekten kaçınmıştır. Bunun sebebi olarak, istikrar ve sınırlarla ilgilenen klasik jeopolitik için göç ve mültecilerin akışkanlığı temsil ediyor oluşuna

işaret edilmiştir. Klasik jeopolitik söylemde sınırın uzun yıllar kabul gören, devletin ulusal güvenliğinin esası, kutsal/manevi anlamlarının ötesinde önce hayal edilip ardından inşa edilen ve yerine göre düşmanı, dostu tanımlayan bir yapı olarak sorgulamaya açılması ile sınır pratikleri ve temsilleri eleştirel jeopolitiğin konusu haline gelmiştir. Sınırın dışında kalan öteki, dönemin hâkim jeopolitik söylemi tarafından tehdit hatta düşman olarak tanımlanmış ve devletin güvenlik politikalarına yön vermiştir. Üçüncü bölümde detaylandırıldığı gibi bu ötekileştirme retoriği düşmana bazen ideolojik bazen kültürel bazense dini karşıt kimlikler atfedilerek gerçekleştirilmiştir. Göçmenler veya mülteciler ise menşe ülkesini terk etmek zorunda kaldığı andan itibaren varış ülkesiyle ilk karşılaşmayı sınırlarda yaşar, bu onların da çeşitli gerekçelerle öteki kimliği kazanması ve birer güvenlik unsuruna dönüştürülmesi için yeterlidir (Casas-Cortes ve diğerleri 2015, 22). Buna ek olarak bir devletin ulusal sınırları içinde yerinden edilen kişilerin yeni yerleşim alanında karşılaştığı ilk unsur yine sınırlardır. Bu sınırların çoğunlukla ayrıştırdığı, göç edenin etnik, dinsel, dilsel veya cinsel kimliğine bağlı mevcudiyeti olmaktadır.

Sınırların mevcut görünürlüğünün ötesinde yaşadığı anlamsal genişleme, göçmenleri henüz siyasi sınırlara ulaşmadan etkisi altına alabilmektedir. Göç kontrollerinin ulusal sınır çizgisine göre coğrafi konumdan bağımsız olarak yürütülmesiyle sınır uygulamaları mekânsal olarak genişler ve sınır yeni anlamlar kazanır. Çeşitli güvenlik gerekçeleri ile hedef ülkeler, geleneksel olarak iddia ettikleri sınırlarından binlerce kilometre uzakta göç kontrolü uygulamaları gerçekleştirir ve şüpheli küçük hareketleri bile denetleyebilmek üzere üçüncü ülkelerden işbirliği talep edebilir. Bu uygulamalar ile sınır, devletin bölgesel sınırlarının hem içine hem de dışına doğru hareket eder. ‘Sınır dışsallaştırma’ (*border externalization*) olarak adlandırılan bu süreç, coğrafi ölçeği gitgide genişleyen güvenlik söylemleri ile

göçmenlerin hedef ülke sınırlarına henüz varmadan da çeşitli güvenlik uygulamaları ile baskılanması sonucunu doğurmaktadır (Casas-Cortes ve Cobarrubias 2019, 121-126). Göç kontrollerindeki aşırı denetim ve göçmenlerin hareketliliğinin kısıtlanması için gerekli belgelere sahip olana kadar geçen süreçler boyunca hapsedilmesi, göçmenleri yasadışı alternatif koridorlar ve kamp alanları gibi yeni mekânsal yaratımlara teşvik etmektedir. Bunun sonucunda da göçmenler henüz hedef ülkesine varmadan geçiş güzergâhlarında da hareketliliklerine yönelik çeşitli kısıtlamalara maruz kalmaktadır. Öyle ki devletin topraklarındaki insanlar üzerindeki hâkimiyet alanı yani egemenliğinin coğrafi temsili dışsal bir genişleme yaşar ve henüz kendi ülke sınırlarına erişim sağlamamış göçmenlerin transit ülkeler üzerinde yarattığı alternatif koridorlara müdahalesini meşrulaştıracak kadar genişler. Coğrafi kapsamı ve yetki alanı her geçen gün daha da genişleyen bu sınır düzenlemeleri üzerine eleştirel jeopolitisyenler sınırı bir hattan daha fazlası, bu süreçleri şekillendiren bütün olguların toplamı olarak tanımlar.

4.3. Göç ve Güvenlik Kavramlarına Eleştirel Jeopolitik Bir Bakış

Son on yıllarda iklim değişikliğine bağlı yaşanan kaynak kıtlıklarının; mülteci krizlerine, siyasi şiddet ve parçalanmaya yol açtığına yönelik korkular, iklim değişikliğiyle ilgili güncel endişeleri eleştirel jeopolitiğin güvenlik tartışmalarında merkezi bir konuma getirmiştir. Bu da beraberinde tehlike kaynaklarının nasıl temsil edildiğine dair jeopolitik bir tahayyül gerektirmektedir. Dünya üzerinde belli başlı büyük şehirlerin tek başına atmosferin emme kapasitesini aşarak gezegenin doğal ekolojisini bozan sera gazı üretiminin kaynağı olduğu göz önüne alınırsa ulusal güvenliğin geleneksel coğrafyasını belirleyen kartografik kabuller bu çağdaş tehlike söylemleri için geçersizdir (Dalby 2010, 57). Tehlikelerin ulus-altı kaynakları ve ulus-üstü etkileri neticesinde güvenli ve güvensiz olanın bugüne dek kabul gören ulus-

devlet merkezli jeopolitik söylemlerle sıkıştırılmış coğrafyalar üzerinden tanımlanması artık olası değildir.

Bir jeopolitik mekânın güvenli veya güvensiz olarak tanımlanması ve mekânı güvenli/güvensiz hale getiren süreçlerin tanımlanmasında ‘güvenlikleştirme’ (*securitization*) kavramı önemli rol oynar. Güvenlikleştirme, bir ‘şeyin’ güvenlik tehdidi olarak tanımlanmasını içeren sosyal süreç olarak kabul edilmektedir. (Buzan ve Hansen 2009, 36). Göçün mekânsal niteliğinin yanı sıra ona atfedilen güvenlik kaygıları, göç kavramı ile güvenlik kavramı arasında yakın bir bağ kurulması sonucunu doğurmuştur. Nitekim son on yıllarda mülteci ve göçmenlerin güvenlikleştirilmesi alanında yapılan çalışmalar artmış ve jeopolitisyenler, göç/iltica kavramları ile jeopolitik arasındaki bağlantıyı güvenlik üzerinden yeniden tanımlamaya girişmişlerdir (Hyndman 2012; Nagel 2002; Smith ve Pain 2016; Squire 2009; Tesfahuney 1998). Göçün güvenlikleştirilmesi devletler veya göç eden bireyler üzerinden yapılabilir. Göç devletler için bir güvenlik tehdidi olarak algılandıkça göç edenin güvenliği yani insani güvenlik endişeleri bir o kadar göz ardı edilir. Oysa göç etmeye mecbur kalan bireylerin, göç yolunda veya varış toplumlarında maruz kaldıkları güvenlik tehditleri de en az göç alan ülkelerde yaşayanların karşı karşıya kaldığı güvenlik tehditleri kadar önemlidir (Çitak 2020, 2). Bu doğrultuda eleştirel jeopolitiğin, özellikle de feminist varyantının, literatüre sunduğu en büyük kazanımlardan biri, devlet güvenliğinin aksine insan güvenliğine olan ilgiyi artırmasıdır ve bu da mültecilere ve onların güvenliğine yönelik endişelerin alt disipline dâhil edilmesine vesile olmuştur (Williams ve Massaro, 2013 aktaran AlAwadhi ve Dittmer 2020, 3). Jeopolitik söyleme eleştirel yaklaşımların etkisiyle bazı durumlar artık askeri güvenlik, strateji, siyasi sınırlar veya devlet güvenliği gibi alışlagelmiş erk siyasi kavramlardan ziyade daha insani duygularla açıklanır hale

gelmiştir. Bu doğrultuda göç temelli güvenlik çalışmalarında dikkat çeken en önemli duygu durumu korku olarak karşımıza çıkar. Popüler, pratik ve resmi üç kanaldan da göç veya iklim değişikliği gibi küresel olaylar üzerinden farklılık gösteren söylemlerden bazıları hali hazırda panik duygusu içinde olan küresel toplumda, korku hegemonyasını güçlendirmektedir. Öyle ki göç, göç etmeye mecbur kalanın da göçmen kabul etmeye gönüllü olanın da korku duymasına sebep olan bir anlam kazanmıştır. Bunun yanında eleştirel jeopolitisyenlerden bazıları doğrudan göçmen ve mülteci deneyimlerini analizlerinin merkezine yerleştirerek ‘güveniksizleştirme’ (*de-securization*) yolu ile göçmen ve mülteciler ile ilgili üretilen korku söylemlerine empati duygusunun eşlik etmesi için direnç göstermiştir (AlAwadhi 2020; Casaglia 2020; Choi 2014; El Qadim ve diğerleri 2020; Pace 2017). İlaveten göç sosyolojisi ile iç içe göçün, etik ve ahlaki sonuçlarını ve göçün nedenini sorgulamaya açan çalışmalarda, sivil toplum kuruluşları ve vatandaş grupları günümüzde göçle ilgili tehdit algısını değiştirmeyi amaçlayan güveniksizleştirmenin aktörleri olarak tasvir edilmiştir (El Qadim ve diğerleri 2020, 8).

Göçün yarattığı güvenlik kaygılarını açıklamakta kullanılan ‘korku’ kavramı, korkunun bir duygu durumundan, devletle topluluk ilişkisini belirleyen bir yönetim aracına dönüşmesi ile eleştirel jeopolitiğin bir konusu haline gelmiştir. Eleştirel jeopolitisyenler korkunun, birey ve topluluklar için duygusal ve deneyimsel yönlerine değil, günlük yaşamlarını düzenleyen ve manipüle eden eylemleri yaratma gücüne dikkat çekmiştir. Burada aktif aktörler teröristler, isyancı gruplar, ulusal rejimle rekabet edenler veya iç yönetim katmanları olabilir. Korkunun meşrulaştırıcı gücü, kitle iletişim araçları, popüler kültür ve politika yapıcılar kanalıyla topluma iletilmektedir. Bu korku tacirliği esasen yüzyıllardır Batı-Doğu ayrımında güvenli Batı ve güvensiz Doğu şeklinde kurgulanmaktadır; fakat yirmi birinci yüzyılda Batı’ya

yönelik terör tehdidinin yükselişi ile keskin bir ivme yakalamış, salgın hastalık veya göç gibi küresel risklerle ilgili endişelerin artışıyla korku coğrafyaları yaratımı güçlenmiştir. Eleştirel bir perspektifle korku en çok terörizme karşı ulusal ve uluslararası eylemleri meşrulaştıran, ulusal güvenlik konularını belirleyen veya göçü kısıtlayan bir yönetim aracı olarak analiz edilmektedir. Dolaşımda olan bu korkular göçmenlik ve sınır politikalarının sağlamaştırılmasının veya nüfus üzerindeki kaygılar arttıkça bunları çevreleyen dışlayıcı uygulamaların haklı gösterilmesinde kullanılmıştır (Smith ve Pain 2016, 49).

Göçün güvenlikleştirilmesi ile ilgili temel söylemlere pratik jeopolitiğin inceleme alanında erişmek daha mümkündür. Devlet idaresine bağlı kademelerde korkunun politika yapıcı etkisi, göç ve göçmenleri hedef haline getirmektedir. Küresel göç riski ve hâkim güvenlikleştirme söylemleri iktidarlar tarafından göçmenlerin siyasallaştırılması ile sonuçlanmaktadır. Siyasi rekabette, yerel seçmenleri harekete geçirmek için göç bir tehdit unsuru olarak kullanılırken belirli bölgelerde ‘göçmen kartı’ seçim kampanyası aracı haline getirilmektedir (Agnew 1998, 62). Söylem üreticisi çoğu politika yapıcı, göçü ev sahibi ülkenin ulusal güvenlik meselesi haline getirmektedir. Örneğin 2014 yılında Lübnan Eğitim Bakanı mülteci krizini kasırga ve deprem gibi doğal afetlerle kıyaslamıştır. Tek farkının sadece bir seferlik değil uzun yıllar süren bir felaket olması olduğunu ifade etmiştir (Welsh 2016, 78). İktidar ve temsilcilerinin kamuya açık konuşmalarının ana motifi olan sınırların ve göçün güvenli hale getirilmesi üzerine söylemler, toplum nezdinde mülteci krizi algısını beslemektedir (Iov ve Bogdan 2017, 15).

Göç, özellikle medya aracılığıyla devletin güvenliğine bir tehdit olarak sunulurken toplumlar üzerinde güçlü bir güvensizlik algısı yaratır. Mülteci krizi, toplumun refahına bir meydan okuma, kültürel ve kimlik güvenliğine kitlesel bir tehdit olarak

sunulur (Iov ve Bogdan 2017, 16). Eleştirel jeopolitisyenler için bu kriz oldukça görsel bir krizdir. Mültecilerin hikâyesi, son derece cinsiyetçi, ırksal görüntülerden veya ırkçı karikatürlerden, gazetecilerin yayınladığı ölü beden fotoğraflarına kadar uzanan görsel anlatımlarla iletilir. Korku ve güvenlikleştirme politikalarını mümkün kılan da bu dışsallaştırıcı bakıştır. Öyle ki bu bakış, görüntüleyene mültecilerin insanlığını unutturacak şekilde, yüzlerine odaklanan fotoğraflar yerine, teknelere doluşan kalabalık gruplar halinde sunulan fotoğrafları dolaşıma sokmayı tercih eder (AlAwadhi ve Dittmer 2020, 5). Bütün bunlar devletlerin, sınır koruma biçimlerini yeniden gözden geçirmesine ve sınırların polislik işlevlerini arttırmasına neden olur. Çoğu, birey güvenliğini esas alan ve mültecilerin anlatılarına öncelik veren eleştirel jeopolitisyenlerin sınır süreçleri boyunca yaptığı çalışmaların sonuçları da bunu destekler niteliktedir.

4.4. Eleştirel Jeopolitik Göç, Sınır ve Güvenlik İlişisini Nasıl Kurgular?

Göçmen ve mülteciler için bazen siyasi sınırların aşılması, kültürel sınırların aşılması için yeterli değildir. Frankfurt Okulu, kültürü, içine doğduğumuz davranış telkinleri olarak açıklar ve paylaştığımızın farkında bile olmadığımız kültürel kodların varlığına dikkat çeker (Horkheimer, 1937). Göçmenler belli bir stereotip içinde, topluma egemen çoğunluk tarafından çeşitli dışsallaştırma uygulamalarına maruz kalmaktadır ve elbette ırkçılık bunlardan en yaygınıdır. ‘İrksal kötüleme’ (*racial vilification*) doğası gereği, ait olmamanın bir biçimi olarak kültürel farklılığı vurgular. Yabancılar nezdinde özellikle kamusal alanlara uyumluluk ile tanımlanan aidiyet duygusunun hissettirilmediği ve toplum tarafından göçmenlerin sosyal özgürlüklerinin kısıtlandığı durumlar, daha geniş haklardan mahrum bırakılma deneyiminin bir parçasıdır (Smith ve Pain 2016, 135). Dolayısıyla göçmen veya mülteciler siyasi sınırları aşsalar bile onlara izin verilen kimlik sınırları içinde yer almak zorundadır.

Eleştirel jeopolitik perspektiften yürütülen göç çalışmaları, göçmenlerin mekânsal kimliklerinin inşasına, sınırlara fiziksel müdahalede bulunduğunu gösteren harita veya fotoğraf görsellerine, sınır süreçleri boyunca maruz kaldıkları güvenlikleştirme politikalarına yoğunlaşarak göç ve sınır süreçlerini, mekân zaman ölçeği içerisinde değerlendirmeye tabi tutmaktadır (Houtum ve Lacy, 2020). Bunun yanında özellikle feminist jeopolitisyenler geleneksel jeopolitiğin anlatılmamış öykülerini ve tanınmayan konularını kurtarmaya çalışmaktadır (Choi 2014, 273). Dahası baskıcı sınır yönetimi ve göç politikalarının altında ev sahibi topluluklar ve göçmenler arasındaki insani ilişkileri teşhis etme ve bu bireysel tecrübeleri jeopolitiğin konusu haline getirme gayretindedirler (Pace 2017, 798). Coğrafya ve mülteci arasındaki direkt ilişkiyi vurgulayan bir diğer çalışma grubu ise göçmenlerin yönetilmesi gereken nesnelere ziyade karar alma sürecine dâhil edilmesi gereken özneler olduğunu savunur. Hareketliliklerinin alan yaratma üzerindeki etkisine dikkat çekerek göçmenleri sadece ulus devletlerarasındaki boşluklarda yaşayan bireyler yerine bu alanları aktif olarak ‘yeniden icat eden’ (*reinvent*) aktörler olarak tanımlama eğilimindedir (Aru 2020, 1231).

Eleştirel jeopolitik, coğrafi temsilleri görselleştiren haritaların çoğu zaman ortaya çıkardığından daha fazlasını gizlediğini iddia eder. Bu düşünce temelinde tıpkı birer işgal haritasını andıran göç haritaları, göçün kartografik temsilleri üzerinden jeopolitik yansımaların eleştirel bir perspektifle incelenmesine sebep olmuştur. Houtum ve Lacy, ‘etnomerkezci / ırk temeline dayanan’ (*ethnocentric*) göç haritaları üzerinden nasıl bir tehdit ve yaptırım anlatısının inşa edildiğini analiz ettikleri çalışmalarında, haritaların yalnızca yerlilerin hak ve çıkarlarını koruyan bir göç söylemini yeniden üretmekle kalmayıp pratikte var olmayan bir istila imgesi yarattığını iddia ederek haritaları yapısöküme uğratmayı amaçlamaktadır. Tehdit edici bir göçmen istilasının

savunmasız AB'yi ele geçirdiğini resmeden haritalar etnomerkezci şiddetin üzerine inşa edilen klasik 'dost-düşman' ikilemini yeni aktörlerle pekiştirmektedir. Avrupa'nın üstenci söylemlerini besleyen bu imgeleştirme çalışmaları belgesiz göçmenlerin yasadışı yolculukları sırasında toplu ölümleri hak edecek kadar yanlış kararlar alan birer istilacı gibi resmedilmelerinin önünü açmaktadır. Kartografik eserler her şeyi kapsayan coğrafi ölçekte algılar üreterek insanların kafalarına aracılık edilmiş bir gerçeklik yerleştirir. Bu sayede dünya insanların fikirleri ilk elden deneyim yoluyla değil, başkalarının yarattığı temsiller aracılığıyla edinilir. Houtum ve Lacy, yaygın kartografik temsilleri reddeden bu çalışmalarının sonucunda göçmen ve mülteci hikâyelerini içerisinde barındıran daha radikal, felsefi, ahlaki ve ikonografik olarak daha gelişmiş göç haritacılığı alternatifleri sunmaktadır (Houtum ve Lacy 2020, 213-214).

İncelenen eleştirel çalışmalardan bir diğeri ise mülteci krizinin patlak vermesinin, kimlik temelli jeopolitik anlatıları ve imgeleri nasıl ve neden yeniden hayata geçirdiğini sorgulamaktadır. Alexandra Yatsyk, kimlik anlatıları ve mülteci ilişkisini sorguladığı çalışmasında, Estonya vakası üzerinden bu yeniden canlandırma sürecinin daha fazla entegrasyona mı yoksa siyasi kutuplaşmaya mı neden olduğunu tespit etmeyi amaçlamaktadır (Yatsyk 2018, 804). Bunu, bölgelerin, mekânların ve kimlik politikalarının kültürel temsillerini anadil üzerinden, yerel ve günlük anlamlar açısından ele alan popüler jeopolitik araştırma perspektifinden yapmaktadır. Bu araştırma kapsamında pek çok film, çizgi film ve sergiler incelenmiş ve göçmen karşıtı retoriği benimseyen ulusal siyasetin aksine, Estonyalı sanatçıların çoğunlukla göçmen dostu bir anlatı inşa ettiği gözlemlenmiştir (Yatsyk 2018, 809). Fakat çalışmanın sonucunda kamu söyleminde göçmenlerin ve mültecilerin yaygın şekilde

şeytanlaştırılmasının ortak bir zemin bulmayı saf bir umut haline getirdiği de iddia edilmektedir (Yatsyk 2018, 812).

Pek çok mülteci, özellikle ekonomik olarak ayrıcalıklı olanlara karşı öteki olarak 'ırksallaştırılmış' (*racialised*) ve Küresel Kuzey tarafından potansiyel bir güvenlik tehdidi olarak gösterilmiştir. Bu güvenlikleştirme, göç eden nüfusun suça meyilli veya yabancı güçler tarafından gönderildiği iddiasında olduğu gibi dar olabilirken, beyaz üstünlüğünün temelini oluşturan demografiye yönelik örtük bir tehdide dayanarak daha da genişletilebilir. Nitekim ırk ve sınıf, mültecileri son derece savunmasız hale getirebilirken tam tersine aranır ve korunur hale de getirebilir. Buna yoğunlaşan benzer bir diğer jeopolitik ve göç araştırması, süper kahraman filmlerinin mülteci krizi anlatıları ve etkileri üzerinden hem feminist siyasi coğrafyanın etik duruşunu hem de popüler jeopolitiğin analitik yöntemlerini benimseyen bir çalışma yürütmüştür. AlAwadhi ve Dittmer'in göç ve güvenlik kavramlarını ilişkilendirdikleri çalışmaları, Marvel Sinematik Evreninden *Thor: Ragnarok* ve *Captain Marvel* adlı iki filme odaklanmaktadır. Çalışma çerçevesinde her iki filmin de kendi başına birer mülteci filmi olmadığı kabul edilmekte, ancak incelenen filmlerin süregelen mülteci krizinin ana akımda nasıl ele alındığını dair veriler sunduğu iddia edilmektedir. Jeopolitisyenler bunun gibi çalışmaların, Küresel Kuzey'deki mülteci tasvirinde beyazlığın ve güvenlikleştirme rolünün daha geniş bir anlayışına katkıda bulunabileceğini savunmaktadır. Jeopolitik ve ilticayı ilişkilendiren literatür, mültecilerin temsilinin büyük ölçüde medyada bulunan temsiller ve fotoğraf, çizgi roman ve sanat gibi görsel kültür aracılığıyla ele alındığını göstermektedir. Bu analizler, ırklaşmanın rolünü vurgulamış ve bu ırkçılık, mülteci bedenlerinin nasıl güvenlikleştirildiği açısından farklılaşmaya katkıda bulunmaktadır. Mülteciler, beyazlığa ayrıcalık tanıyan bir dünya düzenine tehdit olarak gösterilmektedir

(AlAwadhi ve Dittmer 2020, 6). Bu yaygın görüğe örtük bir eleştiri getiren ve hegemonik devletin emperyal bir saldırgan kabul edildiği bir anlatıya sahip olan bu iki film incelendiğinde, mültecilerin içinde buldukları kötü durum açıkça gösterilse de, kendi aralarında bile belli irksallaştırmalar aracılığıyla iyi ve kötü olarak ayrılmaktadır. Öyle ki çalışma sonucunda, mültecilerin kendilerini aynı zamanda ev sahipleri olan seyircilerle uzlaştıklarında dahi farklı şekilde güvenlik altına alınması gereken iyi ve kötü mülteciler olarak kabul ettikleri görülmektedir (AlAwadhi ve Dittmer 2020, 20).

Eleştirel jeopolitisyenler popüler söylemi çoğunlukla göçmen ve mültecilerin maruz kaldığı güvenlikleştirme, dışlanma veya ötekileştirme hallerini analiz etmek üzere tercih ederler. Fakat bunun yanında popüler jeopolitik söylemi, önceki örnekte kısmen görüldüğü gibi göçmen ve mültecileri ‘insanileştirmek’ (*humanize*) üzere kullanan bir başka çalışma da dikkat çekicidir. Van Ramshorst, analiz unsuru olarak sığınma arayanlar arasındaki mizaha odaklanarak mizahın, uluslararası göç jeopolitiğinde çok önemli ancak ihmal edilmiş bir ayrıntıyı temsil ettiğini savunmaktadır. Dittmer’in ifadesiyle “günlük yaşamın sıradan alanlarına odaklanan popüler jeopolitik çalışma, politik konuların popüler kültür yoluyla yayılma ve özümlenme yollarını sorgular” (Dittmer 2010 aktaran Ramshorst 2019, 898). Dodds ve Kirby’nin açıkladığı gibi mizah, jeopolitik olayların hegemonik anlayışları üzerinde eleştirel tartışmalara neden olabilecek siyasi bir araç olarak işlev görür. Ramshorst bunu analiz etmek üzere Meksika’dan Kuzey Amerika’ya göç etmeye çabalayan göçmenlere yolculukları süresince eşlik etmiş ve sınır süreci boyunca saklanmak veya hapsedilmek zorunda kaldıkları belirli kritik mekânlarda aralarındaki kolektif ilişkiyi nasıl güçlendirdiklerini ve hareketsizliklerini nasıl kırdıklarını görebilmeyi amaçlamıştır.

Bu doğrultuda göçmenlerin Meksika'dan ABD sınırına ulaşana kadar yolculukları boyunca aralıklarla konumlandıkları mekânlarla ve birbirleriyle kurdukları ilişkileri değerlendirmeye açmıştır. Çalışmanın sonucunda göçmenlerin, yasadışı oldukları, hareketsizlikleri ve özellikle sınır boyunca mekânlar arasında sıkışıp kalmışlıkları hakkında şakalaşmak ve gülmek için mizahı kullandıkları gözlemlenmektedir. Ramshorst'a göre göçmenler, kendilerini yakalamak ve sınır dışı etmek üzere görevli yetkililerle veya yolculuklarının jeopolitik koşullarıyla alay ederek, siyasi otoriteyi ve göçmenlik uygulamalarının meşruiyetini geçici de olsa istikrarsızlaştıran bir direniş biçimi uygulamaktadır. Daha da önemlisi, göçmenlerin seyahatleri hakkında şakalaşmak ve gülmek için mizah kullanımı, kolektif olarak bir araya geldiklerinde ortak bir dayanışma duygusu ve alanı yaratarak, savunmasızlıklarıyla başa çıkma mekanizması olarak işlev görmektedir. Bu çalışma ile amaçlanan Orta Amerikalı göçmenleri insanileştirmek ve yolculukları sırasında yalnızca trajedi ve şiddete dayanan popüler anlatıların ötesinde içinde mizah barından daha zengin bir anlatıya işaret etmektir (Ramshorst 2019, 912).

Bir diğer eleştirel jeopolitik çalışma ABD-Meksika sınırı örneği üzerinden, Amerika'da üretilen ve sınır boyunca şekillenen eşitsiz güç ilişkilerini gösteren pornografik 'sınır cinsiyeti' türünü analiz etmektedir. Kadın göçmenlerin bedenleri üzerinde kontrol sağlamanın bir yolu olarak kurumsallaşmış şiddetin kullanımına odaklanan ve cinsiyetlendirilmiş bir bölgesel otoriteyi temsil eden pratikleri irdelemektedir. Analiz aracı olarak belirlenen, çevrimiçi pornografik içeriklerde Latin kökenli kadın göçmenlerin karakterizasyonu ve pornografideki yakın şiddet ile ABD-Meksika arasındaki asimetric, cinsiyetlendirilmiş ve ırklaştırılmış sınır ilişkilerinin somutlaştırılmasına dikkat çekilmektedir. Çalışma, ABD-Meksika sınırında gerçekleşen gerçek olay ve sınır performanslarının pornolaştırılmasını, Küresel

Güney'den Küresel Kuzey'e kadın göçünün etnoseksüel sınır manzaraları yaratımı ve yeniden üretimi olarak sunmaktadır (Casaglia 2020, 2). Araştırmanın sonucunda sınırların denetim aracı olarak somutlaştırılmasının güç, mekân ve özneler arasındaki jeopolitik bağlantıyı açıklığa kavuşturduğu iddia edilmektedir. Sınırlar iktidar ve mekân arasındaki belirli ilişkilerin sonucu ve bu ilişkilerin gözlemlenebildiği süreç haline gelir. Böylece sınırlardaki şiddet, iktidarın denetim mekanizmasını güçlendiren araçlardan biri olarak kabul edilir (Casaglia 2020, 17).

İncelenen birbirinden bağımsız bu akademik çalışmalar eleştirel jeopolitik içinde göç kavramının yarattığı çağrışımın, farklı varyantlara veya farklı söylem analiz araçlarına göre birbirinden bambaşka anlamlar taşıyabildiğini göstermektedir. Genel bir değerlendirme olarak eleştirel jeopolitik göç üzerinden sınır jeopolitiğini sorgulamaya açar. Sınır ve güvenlik meselesinin altında yatan söylemsel inşayı, göçü ve göçmenleri güvenlikleştirme üzerine üretilen pratik ve temsilleri analizine dâhil eder. Eleştirel jeopolitik yaklaşımların göç literatürüne en büyük katkısı bireysel endişelerin veya birey tecrübelerinin doğrudan jeopolitik söyleme dâhil edilmesi, özellikle göç edenin küresel jeopolitik düzlemde arada kalmış bir nesneden ziyade yeni alan yaratımlarında veya alanın anlamsal dönüşümlerinin inşasında aktif birer aktör olarak kabul görmesidir. Eleştirel jeopolitik çalışmalar, göçün nedenlerinden ziyade aktörlerin ırk, cinsiyet, kültür, din gibi kimlik aidiyetleri üzerinden maruz kaldıkları dışsallaştırmalara yoğunlaşmıştır. Diğer taraftan kitleleri göç etmeye yönelten sebepler ve göçün çevresel bağlantılarını incelemek için yeşil jeopolitiğin argümanları daha kullanışlı olacaktır.

4.5. Yeşil Jeopolitik

Eleştirel jeopolitik, devlet ve sınır kavramlarının kutsallaştırılmasını sorgulayarak, klasik güvenlik tehditlerinin ötesinde sınırları aşan, hatta sınırları tehdidin ta kendisi kabul eden bir bakış açısı geliştirmiştir. Modernite küresel dünyayı bir risk toplumuna dönüştürürken, tehditler artık doğal sınırlara dayanmıştır. Simon Dalby'e göre yirmi birinci yüzyılın 'ulusal güvenlik meselesi'nin adı artık 'çevre'dir. Robert Kaplan, 1994'te yayımlanan ve oldukça karamsar bir gelecek tahayyül eden 'Yaklaşan Anarşi' (*The Coming Anarchy*) başlıklı eserinde, demografik ve çevresel faktörlerin, politik ve ekonomik organizmanın zayıf kısımlarını çoktan paramparça ettiğini öne sürmüş, doğal çevredeki bozulmanın pek çok yerde kaosa sürüklenecek bir suç ve sosyal çözülme sarmalını başlattığını savunmuştur. Kaplan'a göre az gelişmiş dünyada çevresel sorunlar, kentsel alanlara daha fazla göçe, bu da daha fazla sosyal parçalanma ve etnik çatışmaya yol açacaktır. En nihayetinde bu sorunlar, bu yüzyılın devletleri için ulusal güvenlik sorunu haline gelecektir (Dalby 1996, 473). Dolayısıyla doğal çevrenin bozulması, geleceğe yönelik en büyük tehdit olarak belirtilir ve bilhassa çevresel sorunların çatışma üzerindeki etkisine bağlı olarak gelecek çatışmaların sebebi olarak tanımlanır (Gleditsch 1996; Homer-Dixon, 1999). Bütün bu korku söylemleri sınır yönetiminde klasik devlet anlayışlarının pekiştirilmesine yol açmıştır. Sorunun kaynağını atlayarak yalnızca sonuçların korkutuculuğuna yapılan vurgu, sınırların ve sınırlar arası geçişlerin hali hazırda olumsuz imajını iyiden iyiye korku söylemine dönüştürmüş ve 'çevresel mültecilerin' de güvenlikleştirilmesi ile sonuçlanmıştır. Yeşil jeopolitisyenler ise üretilen belirsizlikler ve risk toplumunun temeline inerek kaynağın kendisine işaret etmeyi amaçlamaktadır.

Ekolojik bozulma veya iklim değişikliği, sıklıkla 'aşırı nüfuslu', Küresel Güney'e atfedilen bir sorundur. Bunun kaynağında dünyayı belirli niteliklere sahip bloklara

ayırır jeopolitik dürtü yatar (Chaturvedi ve Doyle 2015, 10-11). Fakat Dalby'nin de ifade ettiği gibi, çevresel tehdidi coğrafi olarak dışsal algılamak onun modernitenin istenmeyen, uzun vadeli sonuçlarından dünyanın geri kalanını mahrum bırakmaz (Dalby 2004, 445-446). İklim değişikliğinin popüler ve pratik kanallarla 'iklim krizi' söylemi ile dolaşıma sokulması veya aynı şekilde kitlesel göç hareketlerinin 'göç krizi' olarak tasvir edilmesi, 'kriz' kelimesinin yarattığı korku duygusunun coğrafyalar üzerindeki yönetişimsel boyutu itibarıyla ilgi çekicidir. İklimin kendisi bir kriz değilken etkileri üretilmiş belirsizlikler ve sonuçlara karşı belirli coğrafyalarda belirli grupları uyararak üzere krize dönüştürülmüştür. İklim değişikliğini veya çevresel mültecileri güvenleştirmek sorunun kaynağından uzaklaşmaktır. White'ın ifade ettiği gibi "bir çit inşa etmek yaşam tarzlarını değiştirmekten daha kolaydır" (White 2011, aktaran Chaturvedi ve Doyle 2015, 116). Küresel Kuzey'in sorumluluğu üstünden atarcasına Güneyi işaret etmesi ve Kuzeyli yönetimlerin halklarını olası bir iklim mülteci akışına karşı şiddetle uyarması konunun mekânsal yönetimini gözler önüne sermektedir (Boyce ve diğerleri 2020, 395-96). Tuathail, dünyayı, bir kısımdaki olayların kaçınılmaz olarak diğer kısımlarında da sonuçları olduğu bir kapalı alan sistemi olarak tanımlar ve mekânsal mücadelelerin birbirinden izole ele alınmasının artık mümkün olmadığını belirtir (Tuathail 1996, 21). İklim değişikliği ve etkileri, tek bir coğrafyaya atfedilemeyecek kadar geniş ölçek ve kılcallığa sahiptir.

İklim değişikliği veya 'iklim krizi', görsel anlatıların ve çok çeşitli kanallardan sunulan söylemlerin etkin rol oynadığı bir krizdir. İklim değişikliği ile ilgili, yinelenen veya örtüşen söylemler üzerinden bir çerçeve belirleyen akademik çalışmalar, iklim değişikliğinin bir gerçeklik ve sorun olduğunu kabul edenler arasında bile tartışmalı ve politik bir konu olduğunu göstermektedir. Taraflarca iklim değişikliğinin tasavvurundaki farklılıklar, anlaşmazlıkları ve tartışmaları yönetir. Temel ayrım iklim

değişikliğinin uyarıldığı kuramsal temellerde başlar. Neo-realizm veya Neo-liberalizm de elbette iklim değişikliğinin gerçekliğini kabul etmektedir fakat ilgilendiği çıktılar veya temsil araçları farklılık göstermektedir. Realist çalışmalar iklim değişikliği söylemini ulusal güvenlik çerçevesinde; tehdit, çatışma, kaynak güvenliği, egemenlik gibi temel değerler üzerinden dolaşıma sunar. Neoliberal çalışmalar, tüketim, çok taraflılık, bireycilik gibi temeller üzerinden, yenilenebilir ve karbonsuz enerji kaynakları veya geri dönüşüm söylem ve görselleri ile değerlendirir. Çevre merkezli çalışmalar ise eko-merkezci prensiple tehdit, risk, kırılganlık, doğanın korunması, sürdürülebilirlik, karşılıklı bağımlılık ve küresel işbirliği gibi temel değerlerle, haritalar, eriyen buzullar, uzaydan çekilmiş Dünya görüntüleri, sel sularında, kuru topraklarda yaşayan veya göç eden savunmasız insan görüntüleri ile jeopolitik söylemleri üretir. Çevre merkezli çalışmalar da kendi içinde daha radikalleşen; korku ve yıkımı temsil eden felaket söylemlerine kadar genişletilebilir (Manzo 2012, 484).

Bu görselleştirmelere yönelik jeopolitik bazı eleştiriler, bunların gerçekliği ile ilgilenmeden ziyade iklim değişikliği anlatısının nasıl inşa edildiğine vurgu yapmaktadır. Felaketin yaygın görselleştirmelerinin (sel veya kuraklık resimleri gibi) aslında iklim değişikliğinin kendisine ait olmadığını, semptomlarının ve sözde etkilerinin metaforik temsilleri olduğu iddia edilmektedir (Manzo 2012, 485). Eleştirel görüşlere göre iklim değişikliği gibi uzun süreli etkileri olan felaketlerin tek bir fotoğraf karesi ile ispatlanması mümkün kabul edilmemektedir. Bunun için iklim değişikliği ve etkilerine yönelik ideal çalışma yöntemi, karşılaştırmalı görseller ve tarihsel araştırmaların ortak okuması olarak ifade edilmektedir. İklim değişikliğinin gerçekliği veya inşası üzerine süregelen tartışmaların yanı sıra bugün hem akademik hem siyasi gruplarca kabul gören bir gerçek vardır ki, antropojenik iklim değişikliğine

bağlı olsun olmasın çevresel sebepler, ulusal ve uluslararası göçlerin doğrudan veya dolaylı motivasyon kaynaklarından biridir.

Göçlerin nedenleri ve sonuçları üzerinden doğal çevrenin jeopolitik yansımaları değerlendirilmeden önce, ulusal ve uluslararası göçler ayrımının tanımlanmasında fayda vardır. Ulus devlet sınırlarını aşan uluslararası göçler veya dış göçler olarak tanımlanan insan hareketlilikleri genellikle çatışmacı doğaları veya sınır düzenlemelerine tabi olmaları gereği klasik jeopolitik ve eleştirel jeopolitiğin çeşitli varyantlarınca jeopolitik söylemde kendine yer bulabilmiştir. Ulus devlet sınırları içinde gerçekleşen iç göçler ise bir devletin egemenlik sahası içinde gerçekleştiği ve bir iç mesele olarak kabul gördüğü için çoğunlukla literatürün dışında kalmıştır. Yeşil jeopolitiğin temel argümanlarından ‘merkeziyetsizleştirme’ (*decentralization*) bu noktada önem kazanmaktadır. Bu tezin kuramsal çerçevesinin belirlendiği ilk bölümde değinildiği üzere yeşil kuram ve yeşil jeopolitik, ulus devlet kavramını ve klasik sınır anlayışlarını sorgulayan bir duruş sergilemektedir. Buna göre devletler, günümüz dünyasının en kritik tehditlerinden biri olan iklim değişikliği veya çevresel felaketler ve buna bağlı gerçekleşen ulusal ve uluslararası göç krizleriyle tek başına mücadele edebilmek için ya çok küçük ya da çok büyüktür (Paterson 2005, 242). Geleneksel güvenlik anlayışında devletin, kendi bölgesini, dolayısıyla sınırlarını, kontrol edebildiği takdirde güvenliğini sağladığı varsayılmaktadır. Çevresel güvenlik kavramı ise geleneksel devlet güvenliği kavramına meydan okuyarak devlet düzeyindeki güvenlik anlayışını devlet içinde insan düzeyinde bir güvenlik anlayışına dönüştürür. Çevresel koşulların devletin sınırlarına bağlı olmadığı açıktır, kuraklıklar seller ve fırtınalar siyasi sınırları tanımaz. İklim değişikliği, devletlerin mevcut kurulu ekonomik, siyasi sistemlerine, gıda zinciri ve enerji sistemlerine ve nüfusun bütün yaşamına etki eden beklenmedik mevsimsel, uzun vadeli değişimler yaratır (O’Lear

ve Tuten 2013, 100). Dolayısıyla çevreyle ilgili güvenlik ve çatışmanın mekânsal ölçüğü bu değişkenlere bağlı olarak belirlenir.

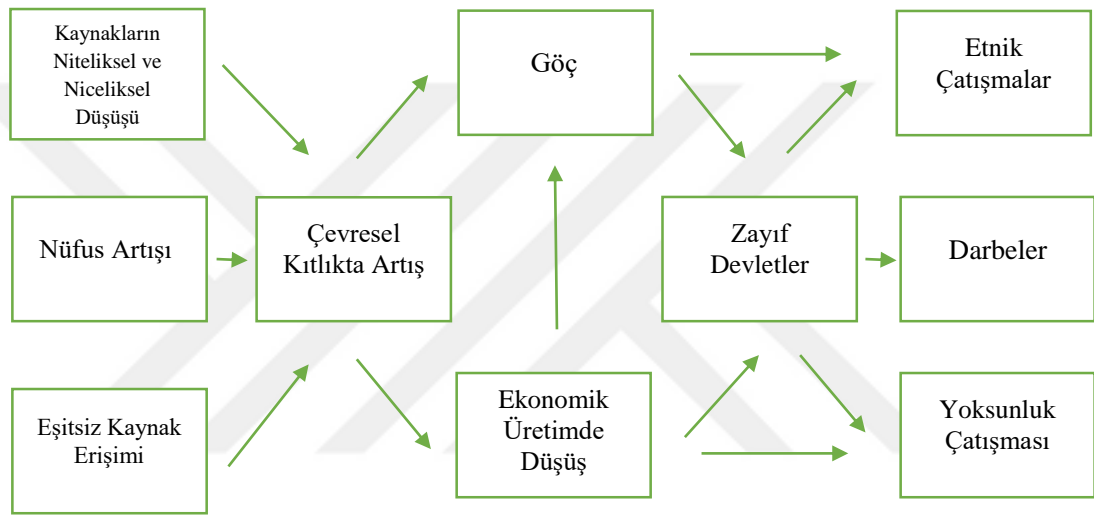
Her söylemin birden fazla kaynağı vardır, ancak iklim güvenliği söylemi ilk etapta akademik çalışmalardan ziyade siyasi aktörler tarafından yönlendirilmiş ve şekillendirilmiştir (Selby ve Hoffmann 2014, 749). Yine de bu siyasi söylemle de bağlantılı olarak iklim değişikliği ve çatışma arasındaki ilişkilere dair geniş bir literatür de mevcuttur. İklim değişikliğinin doğrudan göçe ve bununla paralel olarak çatışmaya yol açtığını iddia eden çalışmalara karşın (Homer Dixon 1994; Myers 1993; Reuveny 2007), bu faktörlerin hâlihazırda kırılgan devletlerde yaşayan kitlelerin çatışmaya ve göçe meyletmesinde yalnızca itici bir faktör olduğunu iddia eden çalışmalar da mevcuttur (Hauge ve Ellingsen 1998; Gleditsch ve Urdal 2002). Göç üzerindeki çevresel etki mekanizması, bir kişinin hareket etme kararını etkileyen ekonomik, politik, kültürel ve demografik faktörlerin de hesaba katılması gerektiğinden oldukça karmaşıktır (Didenko ve diğerleri 2021, 2).

İklim değişikliğinin özellikle üç etkisinin (doğal afetler, deniz seviyesinin yükselmesi ve artan kaynak kıtlığı) geçim kaynağı kaybına, ekonomik düşüşe ve artan güvensizliğe ve bunun sonucunda zorunlu göçe yol açtığı varsayılmaktadır. Zayıf yönetim, toplumsal eşitsizlikler ile etkileşim halinde olan bu faktörler, siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı, sosyal parçalanmayı, göçü ve hükümetlerin uygunsuz tepkilerini teşvik edebilir. Kaynak kıtlığı ve bunun doğurduğu şiddet üzerine yazılan literatür genellikle bu şiddetin devletler arası çatışmaya evrilmesini daha uzak bir olasılık olarak görmektedir (Homer-Dixon 1999, 5).

Kaynakların devletler ve bireyler nezdinde hayati önemi yadsınamaz bir gerçektir. Kaynak yönetimi üzerine temel endişelerden biri dünya genelinde sürekli artan nüfus

baskısıdır. T. Robert Malthus, doğası gereği nüfusun sonlu bir dünyada kişi başına düşecek kaynakları azaltacak şekilde -başka bir ifade ile geometrik olarak- büyüdüğünü savunur. Garret Hardin “Ortak Kaynakların Paylaşımı Trajedisi” (*The Tragedy of the Commons*) adlı makalesinde Malthus’un geometrik nüfus artışı (üstel nüfus artışı) argümanından yola çıkarak “sonlu bir dünyanın ancak sonlu bir nüfusu barındırabileceğini” ifade etmiştir (Hardin 1968, 1243-44). Nüfus baskısının kaynaklar ve göç üzerindeki etkisi çok yönlü olabilir. Çevresel faktörler göçe itici sebep olabilirken bazı durumlarda göç, çeşitli çevresel bozulmalara veya kaynak yetersizliğine yol açabilir (Commoner, 1991; Pebley, 1998; Unruh ve diğerleri, 2004). İnsanlar, hem doğrudan hem de dolaylı olarak çevresel değişimin yalnızca alıcıları değil, aynı zamanda birçok durumda değişimin itici güçleridir. Dünyanın birçok yerinde yüksek nüfus artışı çevresel zararlarla bağlantılıdır; çünkü yerel halk, çevrelerini aşırı sömürerek kaynak tabanlarını ve ekonomik seviyelerini korumaya veya iyileştirmeye çalışır. Bu, genel olarak herhangi uzun vadeli çevre yönetimi stratejisi olmadan gerçekleştirilir; kaynaklar böylece hızla tükenir veya etkisiz hale gelebilir. Bu anlamda göç ve çevre sorunları karşılıklı bir ilişki içindedir (Unruh ve diğerleri 2004, 2). Göç, küresel olarak nüfusu arttırmaz ama nüfusu mekânsal olarak yoğunlaştırma ve daha yoğun kaynak kullanımı ve kirliliğe yol açma eğilimindedir. Uzun vadede bu yeniden dağıtım çevreye duyarlı alanların etkin taşıma kapasitesini zorlayabilir. Taşıma kapasitesi, doğal çevrenin ihtiyaç duyulan kaynakları ve sosyal çevrenin makul bir yaşam kalitesi sağlama kapasitesidir. Bunun sonucunda bir bölgedeki aşırı nüfus, kaynakların aşırı tüketimine neden olabilir veya çevresel dayanıklılığı, taşıma kapasitesinin gerçekten azaldığı noktaya kadar tüketebilir. Bu noktalarda da insanlar bireysel güvenliklerini temin etmek adına göç etmek zorunda kalırlar. Bunun yanında temel kıtlık ve çatışma modeli, iklim değişikliğinin geçim

kaynakları için gıda veya su gibi temel kaynaklarda azalmaya yol açması durumunda, artan kıtlıktan etkilenenlerin kalan kaynaklar için savaşmaya başlayabileceğini varsayar. Özellikle niceliksel araştırmalar göstermektedir ki iklim değişikliği, yağışların azalması ve kuraklıkla sonuçlanan sıcaklık artışlarına neden olursa ve kitlelerin geçim kaynaklarını sürdüren doğal sermayeye erişimin azalmasıyla sonuçlanırsa, yoksulluk yaygınlaşır ve çatışma ihtimali artar (Theisen ve diğerleri 2013, 617).

Tablo 4.1. Çevresel Kıtlığın Bazı Kaynakları ve Sonuçları (Homer-Dixon 1994, 31)

Homer-Dixon, çevresel koşullar, çatışma ve göç denklemini temellendirmek için çevresel kıtlığın kaynaklarını ve sosyal sonuçlarını teşhis etmiştir. Bu tablo, şiddet içeren çatışmaların oluşumunda demografik, çevresel, sosyal ve politik faktörler arasındaki yakın ilişkiyi vurgulamaktadır. Buna göre, büyüyen nüfus, eşit olmayan kaynak ulaşımı, yenilenebilir kaynakların niteliksel ve niceliksel düşüşü çevresel kıtlığa sebep olur bunun iki sonucu vardır göç ve ekonomik üretimin düşüşü ki bu da göçe sebep verir, bu ikisi ise zayıflayan devletlere: etnik çatışmalara, darbeye ve yoksunluk çatışmasına neden olur. Çoğu silahlı çatışma ve savaş, genel olarak

kaynaklar üzerinedir. Homer-Dixon ve Blitt, gelişmekte olan birçok ülkedeki geniş nüfusların, özellikle gıda üretimi için çok önemli olan dört ana kaynağa bağlı olduğunu savunmaktadır: tatlı su, tarla arazileri, ormanlar ve balıkçılık. Bu kaynakların mevcudiyeti insanların refahını belirlerken, bu tür kaynakların kıtlığı belirli koşullar altında şiddetli çatışmalara yol açabilir. Kaynak kıtlığı, tarımsal ve ekonomik üretkenliğin kısıtlanmasına yol aarak yaygın yoksulluğa neden olabilir. G, ya bir habitatın çevresel kalitesinin yaşanmaz hale gelmesinden (itici faktörler) ya da daha yaygın olarak, kaynakların daha fazla olduğu alanlarda (ekici faktörleri) göçmenlerin daha iyi bir yaşama ulaşma düşüncesi sonucu meydana gelebilir. Hem kısıtlı üretkenlik hem de güç bir toplumda hali hazırda var olan dini, sınıfsal, etnik veya dilsel bölünmeyi güçlendirebilir. Artan rekabet ve gerilim bu tür kesimler arasındaki etkileşimi azaltarak çıkar birliğini uzak bir ihtimale dönüştürür. Bu bölünmenin şiddet içeren çatışmaya dönüşmesi ise ilk olarak mağdur bireylerin, etnik köken, din ve sınıf gibi, yetkililere karşı şiddet eylemi gerçekleştirebilecekleri bir kolektife katılmaları ile başlar. İnsanlar aynı zamanda grup kimliklerinin şikyetleri ile ilgisini yani bir grup olarak mağdur olduklarını hissetmelidir. İkincisi, siyasi yapı, bu gruplara şikyetlerini barışıl bir şekilde ifade etme fırsatı vermemeli, aynı zamanda onlara şiddet eylemleri için açıklıklar sunmalıdır (Gleditsh ve Urdal 2002, 285-286). evre güvenliği çalışmalarına göre bütün bu şartlar gerçekleştiğinde çatışma kaçınılmazdır.

evre ve çatışma ilişkisini irdeleyen çalışmalar aslında gelişmemiş ve gelişmekte olan devletlerin istikrarsızlığa karşı savunmasız olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, veriler, sorunun mekânsal olarak yoğunlaştığını ve gelişmekte olan dünyada ciddi ölçüde büyüdüğünü göstermektedir. Bu devletler daha savunmasızdır çünkü çevresel bozulma, azalan tarımsal üretim, ekonomik gerileme, kötü yönetişim, nüfus

artışı, yerinden edilme ve sosyal parçalanma gibi çeşitli çevresel ve insani değişkenlerin etkisi altındadır (Doyle ve diğerleri 2019, 6).

Küresel ısınmanın ve iklim değişikliğinin ulusal güvenlik kaygılarıyla iç içe geçmesi gerektiğini savunanlar, çevresel bozulma ve akabinde gelen çeşitli tehditlerin yalnızca insan güvenliği üzerindeki olumsuz sonuçlarına değil, aynı zamanda devletlerin kendi içinde ve birbirleriyle çatışmaya yol açacağına dikkat çekmektedir. 2003 yılında Darfur’da yaşanan ilk iklim savaşı bunun önemini vurgulamaktadır. Sudan’ın Darfur bölgesinde yaşanan şiddet, otlaklara ve suya erişim konusunda kabile rekabetinden kaynaklanan, 1980’lere kadar uzanan bir dizi çatışmanın bir iklim savaşına dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. Üstel nüfus artışı ve buna bağlı çevresel stresin, siyasi, kabile veya etnik farklılıklarla tetiklenmesi şiddetli çatışma için gerekli koşulları yaratmıştır Darfur, ekolojik çöküşten kaynaklanabilecek sosyal çöküşün trajik bir örneği olarak kabul edilir ve gösterilir (Mazo 2009, 74).

Popüler söylemler, belgeseller veya Hollywood filmleri iklim mültecilerinin farklı kültür, din ve geleneklere sahip insanların hâlihazırda ikamet ettiği alanlara göç ederek potansiyel çatışmaları artırdığını belirterek iklim göçü ve güvenlik arasındaki bağlantıyı vurgulamaktadır (Baldwin ve diğerleri 2014, 123). Bunun yanında çeşitli ulus-altı tehlikeleri pekiştirebileceği de iddia edilmektedir. İklim değişikliği aşırıcılığı besler çünkü aşırı hava olayları ve çevresel bozulma sonucunda ailelerine geçim sağlayamayan insanlar, onlara istihdam ve yiyecek sunabilecek aşırılık yanlısı gruplar için kolay bir hedef haline gelmektedir. Çad Gölü’nün kurumasının Boko Haram’ın büyümesine katkıda bulunduğu iddiasının kaynağı budur. Robert Muggah, iklimsel stresin birçok kişiyi aşırı yoksulluğa sürüklediğini ve silahlı bir gruba katılmanın bazen mevcut olan tek seçenek olduğunu ifade etmiştir (Muggah aktaran Telenti 2019, 9). Dolayısıyla iklim değişikliğinin öngörülebilir bir sonucu olan artan yoksulluk ve

azalan devlet kapasitesinin terörist grupların gelişmesine izin verebilecek işlevsel alanın yaratılmasına veya sürdürülmesine katkıda bulunabileceği savunulmaktadır (Smith 2007, 264). Böylelikle yeşil jeopolitisyenler, iç ve dış göç, terörizm, sınır tanımayan doğal felaketler gibi dünyanın geleceğini tehdit eden hem ulus-üstü hem ulus-altı risklerin kaynağına ulaştıklarında çevre ile karşılaşmaktadır.

4.6. Sonuç

Jeopolitik içinde gerçekleşen eleştirel dönüşüm ile bireyin coğrafya ile ilişkisini belirleyen faktörler jeopolitiğin doğrudan konusu haline gelmiştir. İnsanın mekânla birebir ilişki içinde olmasını gerektiren bir olgu olması itibariyle göç, mekân değişikliklerine giden sınır süreçleri veya kimliksel ve alansal yaratımlar ile eleştirel jeopolitiğin ihtilafı başlıklarından biri olmuştur. Özellikle son yıllarda popüler jeopolitik çalışmaların yoğun ilgisi göçün güvenlikleştirilmesi sürecini birey tecrübeleri anlatıları veya görsel kanallar yoluyla ifade etmeye yönelmiştir. Alıcıların duygusal tepkileri ise iktidarın elde ettiği yönetimsel etkileri itibariyle jeopolitik söyleme içkin hale gelmiştir. Öyle ki korku, umut gibi insani duygular jeopolitik pratik ve temsilleri belirleyen politika yapıcılarının göç yönetimi kararlarını alma süreçlerinden medya aracılığıyla sunulan göçmen ve mülteci hikâyelerinin anlatım şekillerine kadar nüfuz etmiştir. Kitlesele göçü göç krizi, iklim değişikliğini iklim krizi söylemine devşiren, jeopolitik bilgiyi üreten ve dolaşıma sokan iktidarın korkuyu araçsallaştırmadaki başarısıdır. Korku, denetlemeyi ve kontrolü beraberinde getirir ve iktidar sahiplerini sorunu kaynağında çözmektense topluma egemen olan ayrıcalıklı çoğunluk lehine görmezden gelmeye veya dışsallaştırmaya teşvik eder. Eleştirel çalışmalar çağdaş küresel jeopolitiğin birçok yönünü anlamak için korku ve umut duygularını araştırmalarının merkezine koymuştur. Kendini ve ailesini çeşitli çevresel faktörler sonucunda güvende hissetmeyen ve daha iyi bir yaşam alanı umuduyla göç

etmek zorunda kalan bireyleri de göçmenlerin sınır duvarlarına yığılacağından endişelenen içeridekileri de yöneten itki, aynı durumlara duydukları farklı duygulardır. Sonuç olarak insani duyguların etkileşimi ile şekillenen risk toplumu belirli bir bölge ile sınırlı kalmayıp bütün dünyayı kapsayan korku coğrafyaları yaratmaktadır. Birbirlerini tehlike olarak tanımlayanları bir arada yaşamak zorunda bırakacak iklim değişikliği veya çevresel sorunlar sonucunda gerçekleşen göçlerin ulus içi veya uluslararası çatışmalarla sonuçlanmasından duyulan endişenin kaynağı da budur.

Şu ana kadar incelenen klasik jeopolitik ve eleştirel jeopolitik literatürü bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda göçün kavramsal dönüşümünün hâkim jeopolitik söyleme paralel gerçekleştiği de görülmektedir. Klasik jeopolitik söylem, devlet merkezliliğin had safhada olduğu, devletin menfaatinin her şeyin üstünde tutulduğu dolayısıyla jeopolitik söylemin devletin sürdürülebilirliği görevi ile üretildiği bir dönemi kapsamaktadır. Bu sebeptendir ki göç çoğunlukla devletin bekası, savunması veya kendi halkına yeterli kaynağın temini adına devlet yönetiminin üstlendiği insan hareketlilikleri olarak incelenmektedir. Bir diğer dikkat çekici unsur ise bu göçlerin jeopolitik yansımalarının çoğunlukla sonuçları itibariyle incelenmeye değer görülmesidir.

Göçe sonuçları üzerinden yaklaşma eğilimi benzer şekilde eleştirel jeopolitik literatürü incelendiğinde de kendini göstermektedir. Göç çoğunlukla sınırlar, kimlikler veya devlet politikalarını yönlendiren güvenlikleştirme söylemleri gibi eleştirel jeopolitiğin temel argümanları üzerinden sonuçları itibariyle değerlendirilmiş ancak göçe giden sürece bir ışık tutulmamıştır. Yeşil jeopolitik ise eleştirel jeopolitiğin temel argümanlarını benimseyerek sınır, kimlik, aidiyet ve güvenliğin yanı sıra iklim değişikimi, çevresel bozulma, korku ve risk toplumu gibi jeopolitik söylemleri yalnızca

göçün sonuçlarını değerlendirmek üzere analizine dâhil etmemiş buna ek olarak göçe giden sürece dair bir öngörü yaratabilmek adına da irdelemiştir.

BÖLÜM V

VAKA İNCELEMESİ: SURİYE İÇ SAVAŞI VE SURİYELİLERİN GÖÇÜNDE İKLİMİN ROLÜ

Günümüz zorunlu göç hareketleri, benzeri görülmemiş ölçekte itici güçleri ve devletler veya uluslararası sistem üzerinde yarattığı küresel etkileri itibariyle tarihinin en dikkat çekici örneklerini sunmaktadır. Son 10 yılda en az 100 milyon insan ülke sınırları içinde veya dışında sığınmak üzere evlerini terk etmek zorunda kaldı. 2019 sonunda, savaş, çatışma, zulüm, insan hakları ihlalleri ve kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar nedeniyle zorla yerinden edilen insan sayısı, mevcut verilere göre kayıtlardaki en yüksek sayı olan 79,5 milyona ulaştı. 1990'ların ortalarından 2010'a kadar, yerinden edilen kişilerin sayısı nispeten istikrarlıydı, çünkü yerinden edilmeler devam etse de, yerinden edilmiş birçok insan eş zamanlı olarak ülkelerine geri dönmekte, ev sahibi topluluklarında kalıcı evler inşa etmekte veya üçüncü ülkelere yerleştirilmekteydi. Ancak son on yıl, yerinden edilme ve zorunlu göç hareketlerinde büyük bir değişimi beraberinde getirdi. Daha fazla insan sığınmaya ihtiyaç duyarken yerinden edilenlerin hayatlarını yeniden inşa etmek için daha az seçeneği vardı. Savaşlar ve çatışmalar uzadıkça, daha az sayıda mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş insan evine dönebildi, ülkeler yeniden yerleştirme için sınırlı sayıda mülteciyi kabul etti ve ev sahibi ülkeler yerinden edilmiş kişileri entegre etmek için çok daha fazla mücadele etmek zorunda kaldı (BMMYK 2020, 12). Kişileri yerinden eden ve geri dönüşlerini kısıtlı hale getiren sürece görece yeni eklenen çevresel faktörler ise zorunlu göçlerin nedenlerinin yeniden düşünülmesini ve askeri güvenlik

nedenlerinin yanında ekolojik güvenlik nedenlerinin varlığının sorgulanması sonucunu doğurdu.

İklim değışikliği ve doğal afetler, insanları ülkeleri içinde yer değiştirmeye veya uluslararası sınırları aşmaya zorlayan tehditleri şiddetlendirebilir. İklim, çatışma, açlık, yoksulluk ve zulüm arasındaki etkileşim, giderek daha karmaşık kriz durumları yaratmaktadır. Sosyal ve ekonomik göstergeler ile karşılıklı etkileşim içinde olan çevresel sorunlar, çatışma ve zorunlu göçe doğrudan sebep olabileceği gibi belirli bölgelerde hâlihazırda huzursuz olan sosyo-ekonomik atmosferi kızıştırarak toplumu, çatışma ve göçe sürükleyen bir katalizör görevi de görebilir. Bu tür bir hareketin birden fazla itici gücü olması, metodolojik zorluklar ve veri toplama standartlarının eksikliği göz önüne alındığında, çevresel göçü ölçmek oldukça zordur. Doğal afetler veya ‘hızlı başlangıçlı çevresel bozulmalar’ (*rapid-onset disasters*) nedeniyle bir ülke sınırları içinde ve sınırları aşan nüfus hareketlilikleri hakkında bazı nicel veriler mevcuttur. Bununla birlikte, kuraklık veya deniz seviyesinin yükselmesi gibi ‘yavaş başlangıçlı çevresel felaketler’ (*slow-onset disasters*) nedeniyle gerçekleşen göç için mevcut verilerin çoğu niteldir ve birkaç karşılaştırmalı çalışma ile vaka çalışmalarına dayanmaktadır. Bu konuda veri eksiklikleri devam ederken, araştırma metodolojileri sürekli olarak geliştirilmektedir. 2020 yılı sonunda elde edilen veriler incelendiğinde 104 ülke ve bölgede yaklaşık 7 milyon kişinin geçmiş yıllarda da meydana gelen afetler sonucunda yerinden edilmiş durumda olduğu görülmektedir (IDMC, 2021).

İklim değışikliği ve muhtelif sonuçlarının çatışma ve göç üzerindeki etkisinin hâlihazırda ulaşılabilir verilerle niceliksel bir ölçümünün yapılması son derece güçtür (Migration Data Portal, 2021). Fakat bu tez Suriye iç savaşı vakası üzerinden kuraklık gibi iklim değışikliği kaynaklı yavaş başlangıçlı göçler, ulusal sınırlar içinde gerçekleşen yer değiştirmeler ile çatışmaya giden süreci daha niteliksel ve tarihsel bir

yaklaşım ile incelemeye açacaktır. Suriye, uluslararası güçlerin vekâlet savaşlarıyla hegemonik yarışına sahne olması ve onu uluslararası alanda daha da popüler kılan “mülteci krizi” ile son on yıllarda uluslararası ilişkiler literatürü için oldukça dikkat çekici bir çalışma alanına dönüşmüştür. Suriye’de yaşanan iç savaşın nedenleri ve sonuçları geleneksel uluslararası ilişkiler kuramlarına ve jeopolitik yaklaşımlarına dayanan pek çok çalışma ile irdelenmiştir. Bu tezi diğerlerinden ayıracak olan, klasik jeopolitik bir yaklaşımın ötesinde bu savaşa giden süreci ve akabinde gelişen küresel sonuçları yeşil jeopolitik bir yaklaşımla detaylandırarak olmasıdır. Bu vaka incelemesi sonucunda test edilmesi hedeflenen hipotez, günümüzde yaşanan çatışmalar ve bu çatışmalar kaynaklı göçlerin açıklanmasında klasik anlatıların ötesinde iklim değişikliği ve peşi sıra gelişen çevresel faktörlerin itici bir güce sahip olduğudur. Bunun için öncelikle Suriye’yi iç savaşa götüren süreç tarihsel gerekçeleri ile incelenecek, daha sonra devam etmekte olan iç savaşın ve göç krizinin literatürde eksik kalan çevresel gerekçeleri teşhis edilecektir.

5.1. Suriye’yi İç Savaşa Sürükleyen Süreç

5.1.a. Suriye Devletleşme Tarihi

Suriye’de 2011 yılının Mart ayında patlak veren ve hala devam etmekte olan iç savaş, başlangıcı itibariyle çoğunlukla Arap Baharı’nın Suriye’deki tezahürü olarak kabul edilmiştir fakat Suriye’nin içinde bulunduğu kriz ortamı esasen çok daha katmanlı bir yapıya ve derin köklere sahiptir. 1946 yılında bağımsızlığını elde ettiğinden beri Suriye’de merkezi yönetim ülkenin her bölgesinde aynı egemen etkiye sahip olamamıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak da Suriye otokratik yönetimler ve darbelerle dolu bir tarihe sahip olmuştur. Bunun sebebi ise Suriye’nin ulus devletleşme sürecinin içinde saklıdır.

Suriye halkı, din ve etnik kimlik açısından oldukça çeşitli bir yelpazeye sahiptir. Suriye'nin nüfusu, 2018'de 18 milyon civarındayken bu sayı her geçen gün değişmektedir bu yüzden doğruluğu kesin demografik verilere ulaşmak pek mümkün değildir. Birleşmiş Milletler verileri 2018 itibariyle her gün beş bin kişinin Suriye'den kaçtığını ve nüfusun %28'inin evlerinden sürüldüğünü göstermektedir. 2021 itibariyle 9 milyon Suriyeli ülkesini terk etmiş, 6,5 milyon Suriyeli ise yerinden edilmiş ancak ülke sınırları içinde kalmıştır (World Population Review, 2021). Suriye İstatistik Merkezi ve BM *World Population Prospects* verilerine göre yaklaşık 18 milyonluk Suriye halkının ortalama %87'si Müslüman (%74 Sünni ve %16 Alevi, Şii, İsmaili), %10'u Hristiyan (çoğunluğu Rum ve Ermeni Ortodoks olmak üzere çeşitli mezhepler), %3'ü Dürzi dinlerine mensuptur. Ayrıca Şam, Kamışlı ve Halep'te küçük Yahudi toplulukları da yaşamaktadır. Bunun yanı sıra etnik dağılımı da son derece çeşitli olan Suriye, büyük çoğunluğu Arap olmakla birlikte Kürt, Türkmen, Süryani, Çerkez ve Ermeni gibi çeşitli etnik kimliklere sahip gruplara ev sahipliği yapmaktadır (WorldAtlas).

Uzun yıllar boyunca aynı coğrafyayı paylaşan bu çok çeşitli kimliklerin merkezi otoritenin yönetimi altında toplanması yönünde çabalar da devletleşme tarihi kadar eskidir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde merkezi otoriteden coğrafi olarak uzak olması yerel kimliklerin bir arada, bölgeselliklerini koruyacak şekilde yaşamasına imkân vermiştir. Ulaşım ve iletişimin güç sağlandığı bölgelerde güçlü bir merkezi otoritenin eksikliği farklı dini ve milli grupların kendilerine özgü özelliklerini ve özerkliklerini korumalarına olanak tanımıştır. Merkezi yönetimin denetiminden kısmen kaçınmak isteyen topluluklar -Aleviler, Dürziler, İsmaililer gibi azınlıklar- otoritenin varlığının görece yoğun hissedildiği sahil şeritleri, nehirlere bağlı vadiler ve ulaşılabilir ovaların ötesinde bir yaşam alanını tercih etmiştir. Buralar ise çoğunlukla

egemen dine ve milliyete mensup Sünni Arapların yaşam alanı olagelmıştır (Van Dam 2000, 19). Birbiriyle kaynaşmayan ancak bir arada yaşamaya devam eden bu farklı dine ve milliyete mensup gruplar arasındaki ayrım 19 ve 20. yüzyıllarda özellikle dışarıdan gelen müdahalelerle gittikçe derinleşmiştir. 19. yüzyılda Fransa, İngiltere ve Rusya'nın azınlıkların haklarını savunmak misyonu ile Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine müdahalesi sonucunda azınlıkların özgül haklarında iyileşmeler yaşandıysa da toplumdan iyiden iyiye dışlanmaları ve İmparatorluğa ve Müslüman topluma yönelik bir tehlike olarak tanımlanmaları kaçınılmaz olmuştur. Avrupalı güçlerin tesiri ile toplumsal bilinçleri güçlenen azınlıklar ile egemen Sünniler arasındaki ayrım derinleştikçe siyasi yapılanmalarda da etkisini göstermiştir (Van Dam 2000, 21). Birinci Dünya Savaşı sonrası dünya düzeninin inşası, Orta Doğu coğrafyasını da içine alan devletleşme süreçlerini başlatmıştır. Levant ve Mezopotamya'da, bugün Suriye, Lübnan, İsrail/Filistin, Ürdün ve Irak'ın bulunduğu topraklarda, Fransa ve İngiltere bizzat devletler kurmuştur (Gelvin 2016, 223). Fransız himayesi altına giren Suriye'de, milli birliğin kurulmasını önlemek üzere azınlıklar arasındaki gerginlikten faydalanan Fransız yönetimi, ülkeyi üç özerk parçaya bölerek iki bölgenin yönetimini kritik azınlık gruplarından olan Dürziler ve Alevilere vermiştir. Alevilerin çoğunlukta olduğu Lazkiye bölgesi ile Dürzilerin çoğunlukta olduğu Cebel Dürzi bölgesi manda yönetimi idaresinde kendi hükümetlerince yönetilmiştir. Suriye'de azınlıklar arası anlaşmazlıkları ve iç çatışmaları kamçılayarak merkezi bir birliğin önüne geçmeyi amaçlayan Fransız yönetimi, Aleviler, Dürziler, Kürtler, Çerkezler ve diğer azınlıklardan oluşan özel birlikler kurmuş ve onları asayişin sağlanması ve yerel ayaklanmaların bastırılmasında kullanmıştır. Bütün bunlar Arapça konuşan Sünnilerin azınlıklara karşı kinini körüklemiştir ve 1946 yılına gelindiğinde bağımsızlığını elde

eden Suriye halkı milli birlik veya ulus bilincinden oldukça uzak bir noktadaydı (Van Dam 2000, 22).

Etnisite, din ve dil çeşitliliğinin bunca zaman içinde kaybolmadan varlığını sürdürebilmesi Suriye'nin içinde bulunduğu coğrafi yapının bir sonucu olarak güçlenen yerel bağların korunması ile mümkün olmuştur. Suriye'nin kendine özgü coğrafi ve iklimsel yapısı toplumun sosyal ve siyasi yapılanmasında etkin rol oynamaktadır. Suriye'nin kıyı bölgesi, çoğunlukla egemen etnik ve dini kimlikleri paylaşan nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Bu bölge ılıman (1.400 milimetreye kadar yağış alan) kışların ve sıcak hatta kuru yazların hâkim olduğu Akdeniz iklimi özelliklerine sahiptir. Çoğunlukla merkezi otoritenin varlığından uzak yerleşimleri tercih eden azınlık kimliklerin yaşadığı iç kısımlar ve doğu bölgeleri ise yıllık yağışın nispeten düşük (yılda 500 mm'den az) olduğu kurak ve yarı kurak iklim modelleri özelliklerini taşımaktadır (Faour ve diğerleri 2010, 21). Ülke genelindeki geniş farklılıklardaki yağış seviyeleri Suriye'nin genel iklimini kurak ila yarı kurak olarak karakterize edilmesine sebep olmaktadır. Kuraklık, yağışlı ve kuru yıl döngüleriyle bu (yarı) kurak iklimin yapısal bir parçasını oluşturmaktadır. Son 50 yılda, 1961'den 2009'a kadar, Suriye, bu dönemin yüzde 40'ından fazlasını temsil eden toplamda yaklaşık 25 yıllık kuraklık döngüleri görmüştür (De Chatel 2014, 523). Ülkenin batı kısmı, ılıman iklimi, nispeten yeterli ekilebilir arazi ve su kaynakları ile doğudaki kurak ve çorak bölgelerden gelen göçmenlerin yüzyıllardır gözde destinasyonu olmuştur. 1950'lerde başlatılan sulama ve diğer tarımsal kalkınma projeleri, iklim, topografya ve ulaşımın mevcut avantajlarını artırmıştır. Nüfusun batıda devam eden yoğunlaşması, 1960'tan bu yana çeşitli illerdeki nüfus artışı demografik yapıyı etkileyecek kadar artmıştır. En büyük nüfus artışı ise kuzeybatı ve güneybatı illerinde kaydedilmiştir (Nyrop ve diğerleri 1971, 25). Son yarım yüzyılda Suriyeliler maruz

kaldığı sık kuraklık döngülerine karşı göçü, çoğunlukla bir adaptasyon aracı olarak hayatlarına dâhil etmiştir. Özellikle mevsimsel işçi göçleri bu adaptasyonun güçlü bir parçasını oluşturmuştur. 1961-2000 yılları arası seyreden kuraklık döngülerinde kırsalda yaşayan ve tarımla geçinen ailelerin belli üyeleri için göç, önemli bir başa çıkma stratejisi olmuştur ancak son dönem kuraklıklara kadar koşullar iyileştiğinde çiftçiler evlerine dönme eğilimindeydiler (Bazza ve diğerleri 2018, 82). Bu koşullarda köylü genellikle kırsal yaşama pek düşkün değildi ve kasabalara ya da şehirlere göç nadiren bir trajedi olarak görülmekteydi (Antoun 1991, 4).

Suriye'nin genel olarak tarıma bağımlılığı çok yüksektir ve tarihi boyunca tarım her zaman ekonominin en önemli sektörü olmuştur. 1950'lerin ortalarında tarım, milli gelirin yüzde 45-50'sini oluşturmaktayken nüfusun yüzde 65-75'inin geçimini sağlamaktaydı (Manners ve Sagafi-Nejad 1985, 257). 1970-80'lere gelindiğinde nüfusun yüzde 50'si kırsalda yaşamakta, işgücünün dörtte biri tarımda istihdam edilmekteydi. Suriyeli Alevilerin yaklaşık yüzde 75'i, Lazkiye bölgesinde yaşamakta ve ekseriyetle tarım sektöründe çalışıkları için Lazkiye'ye bağlı kırsal kesimde de çoğunluğu oluşturmaktaydı. Dolayısıyla Aleviler 1970'li yıllara kadar sahil şeridindeki kentlerde ve kasabalarda Sünnilere ve Hristiyanlara karşı ciddi oranda azınlıktaydılar. Bu nedenle Lazkiye bölgesindeki kır ve kent nüfusu ayrımı ve sınıfsal farklılıklar, çoğunlukla mezhep farklılıkları ile örtüşmekteydi (Van Dam 2000, 26). 1970'leri takiben kırdan kente artan göç ve Alevilerin bölgesel ve mezhepsel bağlarla sürdürdükleri azınlık içi dayanışmalarıyla iyiden iyiye yükselen konumları, her ne kadar günümüze kadar azınlıkların sosyal hayatta egemen sınıfla iç içe yaşamasını sağladıysa da bazı kültürel kodların aktarılmasına engel olamamıştır.

Suriye'nin bağımsızlığından da önce 1943 yılında kurulan Arap Yeniden Diriliş Partisi (Baas Partisi) Mişel Eflak ve Selahaddin Bitar öncülüğünde Suriyelileri çok

çeşitli etnik, dini kimliklerinin ötesinde çatı bir kimlik olarak Arap milliyetçiliği etrafında toplamayı amaçlamaktaydı. Baas Partisinin kuruluşunda temel ideoloji Arap milliyetçiliğiydi daha sonra bölge devletlerinin bağımsızlık mücadelelerinin Sovyet deneyiminden etkilenmesi ve Soğuk Savaş döneminde değişen hâkim jeopolitiğin Orta Doğu'yu bir güç mücadelesi mekânına dönüştüren etkisiyle sosyalizm partinin ideolojisine eklemelendi (Özkoç 2008, 36). Baas Partisinin zaman içindeki gelişimi Suriye'nin siyasi yapılanmasında köklü değişimleri beraberinde getirdi. Suriye'deki mevcut siyasi elitlerin konumlarının sarsılmaya başlamasıyla sınıfsal konumları ile etnik kimlikleri çakışan azınlıkların idari varlığı giderek arttı (Özkoç 2008, 46-47). Suriye'nin Mısır ile birleşmesi ile Sünni Araplardan oluşan şehirli burjuvazi, toprak reformu ve çeşitli millileştirme politikalarının sonucunda iyiden iyiye nüfuzunu kaybetti ve esasen bir azınlık partisi olma ideali ile yola çıkmayan Baas ideolojisi kırsal kesimden gelen azınlıklar için oldukça cezbedici bir siyasi yapı kazandı. Aşiret bağları ve mezhepsel kimlikler, Sünni Araplar gibi Suriye'nin tamamına yayılmış gruplardan ziyade, dar bir alanda yoğunlaşan azınlıklar arasında nispeten daha güçlüydü. 1960'ların başlarında Alevilerin çoğu kuzeybatıdaki dağlık bölgelerde, Dürzilerin çoğu Güneyde ve İsmaililerin çoğu Hama'nın Doğu ve Batısında kısmen daha izole topluluklar halinde yaşıyordu. Ancak 1963'ten sonra Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle birçoğu şehirlere göç etti (Van Dam 2017, 13). Özellikle Aleviler ve Dürziler hem Partide hem de orduda önemli görevlere geldikçe 1960'lar ve sonrası iktidar mücadelelerinde başat rol üstlendiler (Özkoç 2008, 69-72).

Yerel ile bağlarını koparmayan kişiler devlette etkin bir göreve geldiğinde de öncelikle kendi bölgesini gözetmiş, bölgecilik, dolayısıyla mezhep savunusu yönetiminde de varlığını sürdürmüştür (Van Dam 2000, 24). Genellikle yerel bağlılıkların esas olduğu Suriye toplumunda bir ulus inşa etmeyi amaçlayan Hafız

Esad da öncelikle Büyük Arap Devleti idealine tutunmuştur. Bu ulus inşasının temel yapı taşlarından biri olan Arap milliyetçiliği daha bütüncül bir yapı kazanması için özünde kültürel bir boyuta sahiptir (Şen 2004, 15). 1970'lerde Parti'nin temel ideolojisi olan Arap milliyetçiliği öncelikle Arap sosyalizmine ve daha sonra da devlet eliyle kalkınma idealinden 'infıtah' yani dış sermayenin ülkeye çekilmesi temelli liberal bir eksene kaydı. Esad iktidarının köklenmesiyle parti ikinci plana itilmeye ve gücün tek kişide toplandığı bir iktidar yapılanmasına gidildi. Esad'ın iktidarının özellikle kurumlar üzerinde yapılanması mezhep, bölge, aşiret bağları ve kişisel sadakat temelliydi (Özkoç 2008, 162).

Günün sonunda Suriye Baas rejimi kendi ideallerinin antitezi haline geldi. Baasçılar, geleneksel toplumun kalıntıları olarak gördükleri mezhepçilik, bölgescilik ve kabilecilik gibi ilkel bağlılıkları ortadan kaldırmak isterken aslında tam tersini başardılar. Rejimlerinin yolsuzluk ve nepotizm ile dolu olması nedeniyle, sosyalizm ve toplumsal eşitlik alanındaki idealleri de gerçekleştirilemedi (Van Dam 2017, 25). Son yarım yüzyıldır Suriye rejimi, kendi konumuna zarar vermemek için muhalefeti susturduğu ve tarım politikaları da dâhil olmak üzere iktidarını korumaya yönelik hırslı politikalarını sürdürdüğü kısır döngüden kurtulamadı. Böylece yolsuzluk ve kaynak dağılımındaki eşitsizlikler daha da arttı ve Beşar Esad döneminde bundan çıkar sağlayanların ölçüğü daraldı, bunun sonucunda güç daha az sayıda insanın elinde yoğunlaşırken siyasi ve sivil muhalefetin sesi daha da yükselmeye başladı ve en sonunda bütün bunlar Suriye'yi bir iç savaşın eşiğine sürükledi.

5.1.b. Suriye İç Savaşı'nın Yeşil Yüzü

Suriye İç Savaşı'nın patlak vermesinden kısa bir süre önce 2010 Aralık ayında Tunus'ta başlayan ve 2011 başlarında Mısır, Libya, Yemen gibi diğer Arap ülkelerini

de tesiri altına alan bir isyan dalgası Arap dünyasına yayıldı. Bu ülkelerdeki göstericilerin çoğu, ekonomilerinin kötülüğü ve geleceğe dair umutsuzlukları ile kısa sürede örgütlenerek refah ve özgürlük talepleri ve yolsuzluk ve diktatörlükten kurtulmak isteği ile bir araya gelip sokaklara döküldüler. Diğer Arap ülkelerinde meydana gelen devrimler, başlangıçta Suriyeliler arasında ülkelerindeki durumun daha iyiye doğru değişebileceği ve gösterilerin sonunda Esad diktatörlüğünün düşmesine yol açabileceği konusunda umut verdi (Van Dam 2017, 32). Fakat Suriye özelinde süreç umulduğu gibi gerçekleşmedi ve halk hala devam etmekte olan bir savaşın esiri oldu.

2011'in Mart ayında Dara'da, yaşları onbeşi geçmeyen on öğrenci Mısır isyanından öğrendikleri "kahrolsun nizam" sloganını duvarlara yazdıkları için Suriye kolluk kuvvetleri tarafından tutuklandı. Bu olayı protesto etmek isteyen yakınları ve destekçileri sokağa çıktı ve güvenlik güçlerinin ateşi altında bir kısmı hayatını kaybetti. Bunun üzerine ertesi gün çok daha öfkeli yirmi bin kişilik bir kitle sokaklara döküldü ve bu olay binlerce insanın ölümüne, milyonlarcasının yerinden edilmesine sebep olan bir iç savaşın fitilini ateşledi (Gelvin 2016, 375). Suriye'deki gösterilerde diğer Arap ülkelerine nazaran mezhepler arası çatışmanın etkisi oldukça yoğundu. Suriye silahlı kuvvetlerinde Alevilerin yoğunluğu devletlerarası bir savaşta sorun teşkil etmese de iç savaşla mücadelede doğası gereği daha da azmettirici bir etki göstermiştir (Van Dam 2017, 33). Azınlıkta bir toplulukla özdeşleşen rejimin baskısı arttıkça mezhep çatışmaları artmış ve bu da isyanlara mezhepçi bir özellik kazandırarak şiddeti yoğunlaştırmıştır (Gelvin 2016, 383). 2011 ve sonrasında Suriye'de belirleyici olan bir diğer faktör de, önceki dönemlerin aksine, muhalif grupların yabancı ülkelere hem siyasi hem de askeri destek almaya başlaması ve böylece Suriye'nin içişlerine müdahale edilmeye başlanmasıydı (Van Dam 2017, 31).

Yabancı müdahale bazı Arap ülkelerinde isyanların bastırılmasına sebep olurken Suriye’de tam tersi bir etkisi oldu ve Suriye, rejimi destekleyen İran, Rusya ve Hizbullah’a karşılık muhalefeti destekleyen Batı, Suudi Arabistan, Türkiye ve diğerlerinin dâhiliyle çok aktörlü bir savaş meydanına dönüştü.

İngiltere merkezli bir izleme grubu olan Suriye İnsan Hakları Gözlemevi (SOHR), Aralık 2020’ye kadar aralarında 116.911 sivilin de bulunduğu 387.118 kişinin ölümünü belgeledi. SOHR’a göre, yüz binlerce ölüme neden olmanın yanı sıra, 2,1 milyondan fazla sivil, çatışma sonucunda yaralandı veya kalıcı sakatlıklar yaşadı. Suriye’nin savaş öncesi 22 milyon olan nüfusunun yarısından fazlası bu süreç boyunca evlerini terk etmek zorunda kaldı. Yerinden edilenlerin yaklaşık 6,7 milyonu ülke içinde ve çoğu kamplarda yaşarken geri kalan 5,6 milyonu ise yurtdışında sığınmacı olarak kayıtlı durumdadır. Bunların %93’üne ev sahipliği yapan komşu ülkeleri Türkiye, Lübnan ve Ürdün ise yakın tarihin en büyük mülteci akışından birine maruz kalmış durumdadır (BBC, 2020).

Savaşın ne zaman biteceği veya sığınmacıların hukuki statüsü ile ilgili durumları hala büyük çoğunlukla belirsizliğini korumaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplini özellikle göç çalışmaları kapsamında Suriyeli sığınmacıların akıbeti ve Suriye’nin parçalanmış bir devlete dönüşmesinin arkasında yatan mezhepsel, bölgesel ve jeopolitik tartışmalar güncelliğini koruyorken Suriye iç savaşının ve müteakip büyük göç dalgasının ekolojik boyutu yeşil jeopolitik kuram ile açıklanmaya çalışılacaktır.

Tezin önceki bölümlerinde sıklıkla ifade edildiği gibi 21. yüzyıl; devletlerin, uluslararası sistemin veya sınırların, geleneksel kavrayışların ötesinde yeni anlamlar kazandığı ve Dünya’nın devletlere yalnızca ev sahipliği yapan coğrafi bir düzlemden öte kendi canlı, dinamik yapısının ve gezegenin içinde bulunduğu ekolojik gerçeklerin

devletler ve uluslararası sistem üzerinde yadsınamaz etkisinin literatüre dahil edildiği bir dönemin başlangıcıdır. Öyle ki dünyayı etkisi altına alabilecek bir tehdit artık ulus devlet sınırlarını kolayca aşan aynı anda gezegenin her noktasına ulaşabilen risklerden doğabilir. Bu tehdit kimi zaman nükleer bir sızıntı kimi zaman salgın bir hastalık ve kimi zaman da iklim değişikliğinin tetiklediği çok çeşitli çevresel sorunlardan kaynaklanabilir.

Geleneksel anlamıyla uluslararası veya ulus altı aktörler arasında güç ilişkisi, sınır anlaşmazlığı veya egemenlik çatışması olarak gözlemlenebilecek pek çok durumun arkasında tetikleyici güç olarak çevresel faktörlerle karşılaşmak mümkündür. Bu bölümde test etmek istenen temel hipotez, Literatürde ağırlıklı olarak mezhepler arası gerginlikten doğan ve üçüncü tarafların dahliyle vekil savaşına dönüşen bir çatışma olarak okunan Suriye iç savaşının iklim değişikliği kaynaklı çevresel göçler tarafından tetiklendiği ve ekolojik bir boyutu da olan bu çatışmanın yeni ve çok daha büyük bir göç dalgası yarattığıdır. Bu hipotezi kanıtlamak için de Suriye’de 2006-2010 yılları arasında yaşanan ve antropojenik iklim değişikliğinin bir sonucu olan kuraklığın kırdan kente göçü nasıl teşvik ettiği ve iç savaşın çıkmasında etkisi olan büyük bir demografik değişime nasıl sebep olduğu incelenecektir.

Suriye’de iç savaşın patlak vermesinden kısa bir süre önce vatandaş ve hükümet arasındaki sosyal sözleşmeyi aşındıran, muhalefeti güçlendiren ve Suriye’nin meşruiyetini ciddi şekilde zedeleyen bir dizi sosyal ve ekonomik değişimi tetikleyen çevresel olaylar yaşanmıştır. Esad rejiminde Suriye’nin Arap Baharı dalgasına kapılmayacağı öngörülerini dolaşımdayken şiddetli kuraklık toplumsal huzursuzluğun temellerini atmaktaydı (Femia ve Werrell, 2012). 2006-2010 yılları arasında, Suriye topraklarının yarısından fazlasının etkilendiği, tarım ekolojisti Gary Nabhan’ın ifadesiyle “Bereketli Hilal’in, binlerce yıl önce tarım uygarlıklarının başlangıcından

bu yana gördüğü en kötü, uzun vadeli kuraklık ve en şiddetli mahsul kıtlığı” yaşandığı bir dönem Suriye’yi son derece olumsuz etkilemiştir (Gleick 2014, 332)⁴.

Öncelikle kuraklığı tanımlamak gerekirse genel bir çerçeveye kuraklığın üç koşulu vardır: İlki, ortalamanın altında yağış alan uzun bir dönemin ardından ortaya çıkan meteorolojik kuraklıktır. Bir diğeri, ortalama mahsul veya mera üretimi için yetersiz nem olduğunda ortaya çıkan tarımsal kuraklıktır, bu tür kuraklıklar, ortalama yağış zamanlarında bile, toprak koşulları veya tarım teknikleri nedeniyle ortaya çıkabilir. Sonuncusu ise akifer, göl ve rezervuar gibi kaynaklarda mevcut su rezervlerinin istatistiksel ortalamanın altına düşmesi sonucunda ortaya çıkan hidrolojik kuraklıktır. Ortalama hatta ortalamanın üzerinde seyreden yağış zamanlarında bile aşırı ve yanlış su kullanımı hidrolojik kuraklığa yol açabilir.⁵ Yağış eksikliği genellikle tarımsal ve hidrolojik kuraklıkları tetikler ancak kötü su yönetimi ve erozyon gibi diğer faktörler de bu kuraklıklara neden olabilir veya şiddetini arttırabilir (Amerikan Meteoroloji Derneği, 1997 aktaran Erian ve diğeri 2010, 1).

Son yıllarda azalan yağış ve nehir akışı ile nitelenen bir bölge olan Akdeniz havzasının doğu ucunda yer alan Bereketli Hilal, 21. yüzyılın başlarında şiddetli kuraklık döngülerine maruz kalmıştır (Mariotti ve diğeri, 2008). Akdeniz kıyı bölgesi ve Orta Doğu, önemli ölçüde ısınarak bölgede kuraklık döngülerinin yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Geçmiş zamanların Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) raporları ile küresel ve bölgesel iklim modellerine dayanan çoğu çalışma, Akdeniz bölgesinin 21. yüzyılda daha az yağışa yönelik genel bir eğilim göstereceğini öne sürmektedir (Christensen ve diğeri, 2007). Küresel ısınmanın 2°C

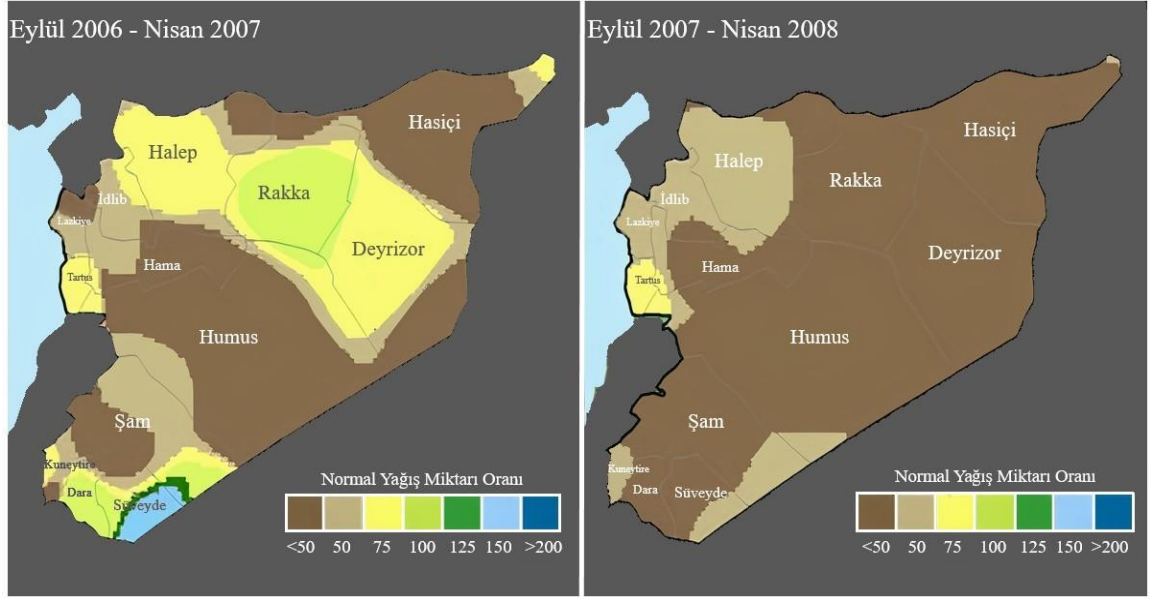
⁴ Bereketli Hilal “*Fertile Crescent*” terimi, günümüz Ürdün, Lübnan, Filistin, İsrail, Suriye, Türkiye, İran, Irak, Kıbrıs ve Mısırın bazı bölümlerini kapsayan, Güney’de Arabistan Çölü ile Kuzey’de Doğu Anadolu dağlık bölgesi arasında kalan, MÖ 8 bin tarihinde yerleşik tarıma geçtiği bilinen bölgeyi ifade eder.

⁵ Akifer: yeraltı suyunu tutan kaya ve/veya tortu kütlesi.

veya daha yüksek seviyelere ulaşmasının Akdeniz bölgesinde demografik değişimlerle yüksek düzeyde 'savunmasızlığa' (*vulnerabilty*) neden olacağı da öngörülmüştür (Guldberg ve diğerleri 2018, 3. Bölüm).

Medeniyetin başlangıcından beri Mezopotamya'yı besleyen Fırat ve Dicle Nehirlerinin akışını sağlayan orografik yağışlar bölge için hayati öneme sahiptir (Trigo ve diğerleri 2010, 1245). Güncel IPCC raporları da düşük yağış seviyelerinin Fırat ve Dicle havzalarındaki tarımsal üretimde keskin bir düşüşe neden olacağını belirtmektedir (Guldberg ve diğerleri 2018, 3. Bölüm). Bunun yanında Akdeniz ve diğer yarı kurak bölgelerdeki bitki örtüsü dinamiklerinin su mevcudiyetine bağımlılığı son derece güçlüdür. Belirli bir alan üzerindeki yüksek sıcaklık, yüksek rüzgâr ve düşük bağıl nem gibi iklimsel anormalliklerle belirli bir süre yağış olmamasının etkisi birleşerek bölgede yeşil bitki örtüsünün azalmasına neden olabilir. Kuraklık koşullarının sona ermesinin üzerine bitki örtüsü kendini iyileştirebilir (Nicholson ve diğerleri 1998), ancak bilindiği üzere bu tür bir iyileşme süreci bu ekosisteme bağlı toplumsal hayatın sürekliliğinin önünde engel teşkil edebilmektedir.

Bereketli Hilal bölgesinde ana arazi örtüsü ekin, çayır, otlak ve çöllerden oluşmaktadır. Mahsul verimi ve üretkenliği üzerinde kilit önem taşıyan yıllık yağış değişkenliğine karşı, kuru, iç alanlara ekilen ve sulanmayan mahsuller özellikle hassastır (Schmidt ve Karnieli, 2000 aktaran Trigo ve diğerleri, 2010). BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından sağlanan verilere göre bölgede hububat üretimi ile geçinen üç büyük ülkeden biri olan Suriye, 2008 yılında bu kuraklıktan derinden etkilenmiştir. Yakın zamana kadar Suriye'nin işgücünün yüzde 40'ını istihdam eden ve gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 25'ini oluşturan tarım sektörü ağır bir darbe almıştır (Erian ve diğerleri 2010, 15).

Harita 5.1. Suriye Mevsimsel Yağış Miktarı Oranları, 2006/2008 Sezonu (USDA, 2008)

Güneyde Şam, Süveyde, Dara ve Kuneytire, kuzeydoğuda Halep ve Deyrizor, orta ve kuzeybatı bölgelerinde ise Hama, Humus ve Lazkiye, Suriye'nin ana tarım kentlerini oluşturmaktadır. Bu şehirlerin yanı sıra her birine bağlı çevre köy ve kasabalar da tarım ağının bir parçasıdır. Suriyeli Alevi nüfusun da yaklaşık dörtte üçü Lazkiye Bölgesinde yaşar ve büyük bölümü tarım sektörüne bağlı çalıştığı için Lazkiye'ye bağlı kırsalda da çoğunluğu oluşturur (Van Dam 2000, 26). Harita üzerinde görüldüğü üzere (Harita 5.1.) özellikle 2007/08 kış sezonunda seyreden son derece düşük yağış koşulları, tahıl yetiştirme döneminde Suriye'nin çoğunu etkilemiş ve sezon ilerledikçe kuraklık koşullarının şiddetini arttırmıştır. Daha faydalı kış yağışları alan batı kıyı bölgeleri (küçük üretim alanları) haricinde, birincil buğday üretim alanlarının çoğu için toplam yağış miktarı normalin yüzde 15 ila 30'u arasında gözlemlenmiştir (USDA, 2008). Suriye'nin kuraklık kırılma noktası olan 2007/2008 tarım sezonundan itibaren, ülkenin en önemli tarım bölgeleri ve özellikle kuzeydoğudaki Hasiçi Vilayeti kuraklıktan en çok etkilenen nüfusa sahiptir. Bu

dönemde Kuzeydoğu Suriye yalnızca kuraklıktan fiziksel olarak en çok etkilenen bölge değil aynı zamanda ülkenin en yüksek yoksulluk oranına ve derinliğine sahip bölgesiydi; dolayısıyla kuraklığa karşı kırılganlığı da daha fazlaydı (Selby, 2020). Bu bölgelerdeki hanelerin yaklaşık yüzde 75'i mahsullerini tamamen kaybetmişti. Öyle ki bu kuraklık dönemi BM raporlarına göre Suriye'nin Doğusunda yaşayan yaklaşık bir buçuk milyon insanı etkilemiş bunların sekiz yüz bini neredeyse tüm geçim kaynaklarını kaybetmiştir (Ide 2018, 347-354).

Kuraklığın etkileri, özellikle buğday ve arpa üretimindeki değişimde açıkça görülmektedir. Suriye'de 2007 yılında 404.100 ton olan buğday üretimi 2008'de 213.930 tona düşmüştür; aynı şekilde 2007'de 784.479 ton olan arpa üretimi 2008'de 261.100 tona gerilemiştir (FAOstat). Suriye için en temel besin kaynaklarından olan buğday ve arpanın kritik boyutlardaki eksikliği toplumu bekleyen ekonomik ve sosyal çözümlerin tohumlarını atmıştır. Meralardaki bitki örtüsünün azalması ve yem rezervlerinin tükenmesi, birçok çobanı hayvanlarını maliyetinin %60 ila 70'inin altında satmaya zorlamıştır. Temel ihtiyaçları karşılamak için geçim kaynaklarının satılması gerekliliği ile daha da artan gelir eksikliği, savunmasız hanelerin kalıcı yoksulluğa düşme riskini arttırmıştır (FAO, 2009). Suriye Ulusal Tarım Politikaları Merkezi Direktörü Atieh El Hindi, 2007 ve 2008 yılları arasında buğday, pirinç ve yem fiyatlarının iki katından daha fazla bir artış yaşadığını ve bu benzeri görülmemiş artışın ana faktörünün kuraklık olduğunu ifade etmiştir (Kelley ve diğerleri 2015, 3424).

Halkın ekonomik yeterlilik ve geçim kaynakları üzerinde yaşadığı bu kayıp, kırsaldan şehirlerin yakın çevrelerine ve Halep, Şam, Dara, Hama ve Humus da dâhil olmak üzere büyük şehirlerin kenar semtlerine kitlesel göçleri tetiklemiştir. Kırdan kente yönelik bu göçe dair nicel veriler oldukça tartışmalı olmakla birlikte bazı

kaynaklarda bu sayı bir buçuk hatta iki milyon insana kadar yükselirken (Kelley ve diğerleri 2015; Gleick 2014; Femia ve Werrel 2015), BM raporları ve Suriye Tarım ve Tarımsal Reform Bakanlığı'nın tahminleri, 35.000'i Hasiçi'den olmak üzere 40.000 ila 60.000 ailenin kuraklık sebebiyle yerinden edildiği yönündedir (The New Humanitarian, 2009). FAO'nun 2009'da yayımladığı rapora göre ise 35.000'i Hasiçi'den ve 30.000'i Deyrizor, Rakka ve Halep'ten olmak üzere 65.000 aile evlerini terk etmek zorunda kalmıştır (FAO, 2009). Kuraklık nedeniyle ülke genelinde tam olarak kaç kişinin göç ettiği bilinmemektedir ancak insanlar sürekli hareket halinde olduğu için o dönem raporlanan sayıların muhtemelen olduğundan daha azını yansıttığı düşünülmektedir (The New Humanitarian, 2009). Sayılar üzerinde yaşanan anlaşmazlıklardan öte bu göçlerin kuraklıktan kaynaklanıp kaynaklanmadığı da bir diğer tartışma konusu olmuştur.

Suriye iç savaşını iklim ile ilişkilendirirken, Suriye'nin kuzeydoğusu başta olmak üzere kırsaldan kente gerçekleşen bu göçün tek başına yetersiz yağışlardan kaynaklandığı iddia edilmemektedir. Bunun yerine, 'tarımsal çöküşün' ve ardından gelen göçün, azalan yeraltı suyu seviyeleri, verimsiz sulama yöntemleri, aşırı otlatma, nüfus artışı ve kötü yönetimi içeren değişkenlerin karmaşık etkileşiminden kaynaklandığı vurgulanmaktadır (Femia ve Werrell, 2012). Baas Partisi iktidarının yükselişinde önemli yeri olan kırsal tarım politikaları, 1960 ve 1970'lerde Suriye toplumunun siyasi gelişimi için de oldukça kritikti. Parti, göreve geldiği ilk yıllardan itibaren Suriye'nin modernleşmesinin bir tarım devrimi yoluyla sağlanacağını belirtmekteydi (Olson 1982 aktaran, Daoudy 2020, 112). Bu doğrultuda yeni rejim, toprak reformunun ve sosyalizmden ilham alan su ve tarımsal kaynakların devlet tarafından idare edilmesinin yolunu açtı. Bu süreç 1958'de başlayan toprak ıslahlarının yoğunlaştırılmasından, toprak yönetimi ve dağıtımında eşitliği artırmak için devlet

çiftlikleri ve köylü kooperatiflerinin kurulmasına kadar uzandı (Batatu 1999, 163). Bu politikaların çoğu, Baasçı kırsal sözleşmenin bir parçası olan eşitlik, yeniden dağıtım ve köylülüğün güçlendirilmesi anlatılarına dayanıyordu. Bu itibarla, Baas ideolojisi, 1960 ve 1970'lerde Suriye'nin gıda ve su politikalarının merkezinde yer alıyordu. Bağımsızlıktan sonra, kırsal alanlar ve doğal kaynaklar Suriye'nin sosyo-ekonomik kalkınmasının sacayaklarından biri olarak kabul edilmekteydi, ancak siyasi elitler su kaynaklarının kentsel merkezler tarafından kırsal alanlar pahasına aşırı kullanımını durduramadı. Bunun yanında 1960'larda hükümet, gıda güvenliğine öncelik verdi, bu da yoğun sulamayı desteklemek için Fırat üzerinde büyük hidrolik projelerin inşasına yol açtı. Bu doğrultuda Baas ideolojisi, tarımsal üretimi sağlamaya yönelik büyük ölçekli projelerin meşruiyeti için temel teşkil etmekteydi (Daoudy 2020, 112-113).

1975'te devlet, tarım sektörü üzerindeki kontrolünü 'planlanmış zorunlu ürün rotasyonu' (*planned compulsory crop rotation*) uygulamasını teşvik edecek hukuki düzenlemelerle daha da pekiştirdi (Barnes 2009, 553). Bu da devletin buğday üretimini Suriye'nin ana mahsulü haline gelecek ölçekte arttırması için ekili alanları genişletmeyi ve yoğun sulama uygulamalarını gerektirmekteydi. Elbette bu politikaların Suriye'nin su kaynakları ve toprak kalitesi için bir bedeli vardı: Allan'a göre, Orta Doğu'daki su kaynakları, gıda güvenliğine ilişkin siyasi ve ekonomik seçimlerin bir sonucu olarak 1970'lerde kurumaya başlamıştı (Allan 2000 aktaran Daoudy 2020, 116). Baas ideolojisinin bir eklentisi olan, Suriye'nin gıdada kendi kendine yeterliliği temelde yoğun sulama gerekliliğine dayanmaktaydı. Ancak bu, yeraltı suyu kaynaklarının aşırı kullanımı ve toprakların bozulmasını da beraberinde getirdi (Daoudy 2020, 117), Suriye'de hem yiyecek hem de su, Baasçılık döneminde özerk kalkınmayı sağlamanın bir yolu olarak sembolik bir önem kazanmıştı. Sürdürülebilir su yönetimi uygulamaları pahasına gıda güvenliğinin sağlanmasına

verilen öncelik su yoğun tarıma yol açtı ve 1990'ların sonuna gelindiğinde ülkedeki su kaynaklarının yüzde 90'ından fazlası tarıma ayrılmış vaziyetteydi (Daoudy 2020, 119). 2000'lerin ortalarında yürürlüğe giren yeni reformlar ile 2006-2010 kuraklığının karşılıklı etkileşimi sonucunda ekinlerin makul fiyatlarla yetiştirilip satılması neredeyse imkânsız hale geldi. Günün sonunda 1960'lardan itibaren etkisini sürdüren Baasçı ideolojik söylem, Suriye rejiminin kırsal toplulukları olumsuz yönde etkileyen ve 2006-2010 kuraklığı gibi iklim değişikliklerine karşı savunmasızlığını arttıran politikaları haklı çıkarmaya hizmet etti (Daoudy 2020, 149).

Bütün bu tarihi vurgular, çevresel şoklara karşı savunmasızlığın pek çok çevresel, ekonomik ve yönetimsel faktörden kaynaklandığını ve önceki bölümlerde de incelendiği üzere 'çevresel göçün' itici tek gücünün salt iklim değişikliği olmak zorunda olmadığını gösteren araştırmalarla uyumludur (Black ve diğerleri, 2011 aktaran Selby ve diğerleri 2017, 237). Bazı yazarlar, bilhassa liberal batıyı bu iddiaların savunuculuğunu yapmakla nitelendirenler (Selby ve diğerleri, 2017) ise iklimi suçlayarak Esad rejiminin politikalarının ve ülkenin siyasi yapısına dair gerekçelerin silikleştirildiğini savunmaktadır. Öncelikle bu kuraklığın atropojenik iklim değişiminin bir sonucu olduğuna dair yeterli gösterge olmadığını iddia eden şüpheli çalışmalar (De Chatel 2014; Selby ve diğerleri 2017), kuraklık kaynaklı göçlerin sayısının abartıldığını veya kuraklık ile göç arasında doğrudan bir ilişkinin ispatlanmadığını savunmaktadır. Döngüsel halde kendini tekrar eden kuraklıklarda esas olanın 50 yılı aşkın başarısız kaynak yönetimi politikaları olduğu ve iklim değişikliğinin bunun üzerinde hafifletici etkisi olduğu savunulmaktadır (De Chatel 2014, 524). Bunun yanında bu yazarlar kuraklığın etkilerini reddetmemekle birlikte bunun devletin politik ve ekonomik alanlarıyla ne derece kesiştiğiyle ilgilenmektedir. Bu çeşitlilik, çatışmalar ile çevresel faktörler arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürde

hala bazı anlaşmazlıklar olduğunu göstermektedir. Bu da aynı olaylara karşı çevresel faktörleri de analize dâhil eden bakış açısı ile doğrudan siyasi liderler veya politika yapıcıları önceleyen devlet merkezli bakış açısının önceliklerindeki göreceliliği gözler önüne sermektedir.

Takip eden yıllarda, Suriye’de yaşanan kuraklığın hem iklim değişikliği ile hem de iç göçler ile ilişkisi üzerine çeşitli ampirik çalışmalar yürütülmüştür (Cook ve diğerleri, 2016; Ash ve Obradovich, 2019). Öncelikle NASA’nın da resmi sitesinde yayımladığı, bir grup iklim bilimci tarafından yürütülen ve bölgedeki kuraklığın iklimin normal seyrine dâhil edilip edilemeyeceğini inceleyen çalışma, Levant’taki son 15 yıllık kuraklığın (1998–2012), bugüne kadar kaydedilen en şiddetli kuraklık olduğunu teşhis etmiştir. Araştırmacılar bir yeniden örnekleme yaklaşımı kullanarak bu kuraklığın son 900 yılın herhangi bir karşılaştırılabilir döneminden daha kuru olma olasılığının %89 ve son 500 yıldan daha kuru olma olasılığının %98 olduğu sonucuna varmıştır. Bu sonuçlar, bölgede antropojenik kuraklık için kanıt oluşturan çalışmalarla tutarlı olarak, bu kuraklığın istisnai doğasını doğrulamaktadır (Cook ve diğerleri 2016, 2060). Araştırmacılar bölgenin iklimini ve suyun varlığını neyin etkileyip değiştirdiğini anlamak için ağaç halkalarını inceleyerek Akdeniz’in kuraklık tarihini yeniden yapılandırmıştır ve bulguları oldukça dikkat çekicidir. Sonuçlar, Batı Akdeniz ve Yunanistan’da yaşanan son kuraklıkların, sera gazı zorlamasının etkisine rağmen, henüz son 900 yıllık doğal değişkenlik aralığının dışında olmadığını göstermekteyken Levant için 1998-2012 kuraklığının 12. yüzyıldan bu yana bölgede görülen en kurak 15 yıllık dönem olduğunu desteklemektedir (Cook ve diğerleri 2016, 2070). Bunun yanı sıra Ulusal Okyanus ve Atmosfer Dairesi (NOAA) incelemelerine göre 1902’den beri bölgede yaşanan 12 kuraklıktan 10’u son 20 yılda yaşanmıştır. NOAA da bu kuraklıkların yalnızca doğal değişkenler ile açıklanamayacağını ifade etmektedir.

Antropojenik sera gazları ve aerosol zorlaması ile artan deniz yüzeyi sıcaklığı bu kuraklık döngülerine katkıda bulunan önemli faktörlerdendir (Hoerling ve diğerleri 2012, 2146). Suriye’de yaşanan bu yağış değişikliklerinin Doğu Akdeniz’de uzun zamandır yükselen ortalama deniz seviyesi basıncına bağlı toprak nemi düşüşüne ve sera gazı artışına verilen tepkiye ilişkin model çalışmalarla tutarlı olması, karşıt görüşlere rağmen kuraklığın antropojenik iklim değişikliği ile ilişkilendirilmesine dayanak olmaktadır (Kelley ve diğerleri 2015, 3241).

Özellikle iklim çalışmaları sayesinde erişim sağlayabildiğimiz bu veriler, iklim değişikliği ile Suriye’yi içine alan bölgesel kuraklık arasındaki korelasyonu gösterse de bu kuraklığın ve tarımsal çöküşün ardında yönetimsel unsurlar da elbette etkilidir. Baas Partisi hükümetlerinin yıllardır uyguladığı sürdürülemez su politikaları, kuraklığın etkisini daha da arttırmıştır. Hükümet, kamu desteğini kazanmak için iddialı tarım projeleri yürütürken yoğun su tüketen mahsuller ve verimsiz sulama yöntemlerini destekleyen sübvansiyonlar sağlamış ve sürdürülemez su tüketimi davranışlarına göz yummuştur (Werrel ve diğerleri 2015, 33-34). Su kıtlığı karşısında çiftçiler, ülkenin yeraltı su kaynaklarına daha da yönelerek arzı arttırmaya çalışmış nihayetinde, yerel akiferler endişe verici oranda azalmıştır (De Chatel 2014, 532). Suriye Ulusal Tarım Politikası Merkezi, 1999’dan 2007’ye kadar akiferlerden akan kuyularda yüzde 63’lük bir artış olduğunu bildirmektedir. Bu pompalama ülkenin birçok yerinde yeraltı suyu seviyelerinin düşmesine neden oldu ve kalan akifer stoklarındaki su kalitesi hakkında önemli endişelere yol açtı. Akiferlerin çekilmesi bilhassa doğal yeniden doldurmayı aştığı sürece endişe vericidir. ‘Fosil akiferler’ olarak bilinen bazıları, doğal girdi veya çıkışlardan yoksundur ve bir kez boşaltıldığında, bu akiferler tamamen yok olur (Sticklor, 2010). Doğal kaynakların yanlış yönetimine ek olarak, FAO, arazilerin aşırı otlatılmasının ve hızla artan nüfusun

arazi çölleşme sürecini daha da karmaşık hale getirdiğine dikkat çekmektedir (Werrel ve diğerleri 2015, 34).

Kuraklık ile göç ilişkisini inceleyen pek çok niteliksel çalışma veya göçmenlerle yapılan röportajlar kuraklığın göç üzerindeki etkisini tasdik etmektedir. Buna ek olarak 2015 yılında yürütülen bir diğer ampirik çalışma, gece şehir ışıkları yoğunluğunu tespit ederek göç ile kuraklık arasında bir bağlantı kurmayı amaçlamaktadır. Gece ışık yoğunluğundaki değişikliklerin nüfus yoğunluğu ve dolayısıyla göç hareketlerini gözlemlemeye yardımcı bir gösterge olacağı düşüncesiyle Suriye'deki meteorolojik kuraklığın gece ışık yoğunluğundaki değişiklikler üzerindeki etkisini değerlendiren araştırmacılar, kuraklık öncesi (1992-2005), kuraklık dönemi (2006-2010) ve bütün zamanlardaki gece ışık şiddeti ile yağışı azaltan sıcaklık verilerini karşılaştırmıştır. Sıcaklıkların ve kuraklığın etkisinin arttığı dönemlerde temel tarım bölgelerindeki gece ışık yoğunluğunun benzer oranda azaldığını ve şehirlerdeki ışık yoğunluğunun artış gösterdiği dönemler ile örtüştüğünü gözlemlemişlerdir. Bu ilişki, iklimsel baskının, etkilenen bölgelerden dışarıya göçü tetiklediğine dair kanıt sağlamaktadır. Araştırmanın bulguları, meteorolojik kuraklığın, 2006-2010 kuraklığı sırasında dışa göçün önemli bir nedeni olduğunu doğrulamaktadır (Ash ve Obradovich 2019, 16-17).

Bunun yanında aynı araştırma protestocuların taleplerini gösteren nitel çalışmalar ışığında, isyanın başlangıcında kuraklığın protestoları ne derece tetiklediğini gözlemlemiştir. 18 Mart 2011, yani ilk Dara protesto günü ile Nisan ayı sonları arasında protestoculardan gelen talepleri incelerken, kuraklık, göç veya tarımdan ve ekonomik taleplerden görece daha az bahsedildiğini ifade etmişlerdir. Bunun yerine protestocular, demokrasi, özgürlük veya yolsuzluğa, Suriye'de uzun süredir devam eden olağanüstü hal yasalarına, baskıya ve polis vahşetine son verilmesi çağrılarında bulunmuşlardır (Ash ve Obradovich 2019, 19-20). Thomas Friedman'ın Suriyeli

sığınmacılar ve savaş alanındaki bazı komutanlarla yaptığı röportajlar ise aksi örneklerin varlığını göstermektedir. Türkiye’de yaşayan sığınmacı ailelerden biriyle yaptığı görüşmede, aile, kuraklığın onları vurmasıyla çöle dönen çiftlik arazilerini hükümetin aylarca görmezden gelmesi üzerine devrime katıldığını ifade etmiştir. Dahası sınırın diğer tarafında, savaş alanında, başarısız çiftçilerin birer savaşçıya dönüştüğü bir gruba komutanlık eden eski pamuk çiftçisi Abu Khalil, ayaklanmayı “bir özgürlük devrimi, aç kalanların devrimi” olarak tanımlamıştır (Friedman, 2017).

Henüz iç savaş patlak vermeden FAO’nun 2009 ve 2010 yılları boyunca, yaşanan şiddetli kuraklığın önlenmesi ve onarılması için tavsiye verdiği bir dizi acil eylem planında da çiftçinin ve köylünün durumu ve yaklaşan toplumsal tehlike gözler önüne serilmiştir. FAO’nun 2009’da yayımladığı Suriye Kuraklığına Müdahale Planı raporu 2008/2009 kuraklığının, önceki kuraklıkların devam eden etkisine ilaveten yüksek gıda ve yakıt fiyatları nedeniyle ekonomik zorluklardan ve mali krizden hâlihazırda muzdarip olan kırsal nüfusu vurduğunu göstermektedir. Ortalama olarak, bu toplulukların gelirleri birkaç yılda %90’ın üzerinde azalmış ve geçim kaynakları ya tamamen yok olmuş ya da telafisi mümkün olmayan bir şekilde tehlikeye girmiştir. Bu zamana kadar Suriye’de bazı erkek aile üyeleri için mevsimlik işçi göçü, bozkır ve kurak bölgedeki yoksul hanelerde yaygın bir uygulamaydı. Fakat 2000’lerde halkın maruz kaldığı daha yüksek nüfus yoğunluğu ve yeraltı sularının tükenmesi nedeniyle kuraklığın etkileri baş edilemez hale geldi. 20. yüzyılın ikinci yarısında sıklıkla tekrarlanan kuraklık döngüleri ile aynı şiddette yaşanan bir kuraklık için bile artık sosyo-ekonomik sonuçlar geçmişte olduğundan çok daha yıkıcı olmaktadır (Breisinger ve diğerleri 2011, 24). Bütün bu değişkenler ile bir araya gelen ve şiddetli bir tehdit çarpanı işlevi gören kuraklık ve savaş öncesi yıllardaki aşırı yoksullaşma köylü ailelerin şehirlerin çevrelerine topyekûn göç etmesine neden olmuştur. Bu

hareketlilik, ülke içinde yerinden edilmiş bu aileleri sosyal ve ekonomik sıkıntılardan kurtarmak yerine, göçmenlerin sosyal bağlarını kaybetmelerine ve çoğunlukla piyasanın altında işgücü olarak sömürülmelerine sebep oldu. Ayrıca, yaklaşık bir milyon Iraklı mültecinin varlığından zaten etkilenen sınırlı iş piyasası, kaynaklar ve kamu hizmetleri üzerindeki baskıyı daha da arttırdı (FAO, 2009).

Çatışma literatürünün desteklediği üzere, ani demografik değişimler istikrarsızlığı teşvik eder. Göç eden aileler, ait oldukları ve sıkı sıkıya bağlı topluluklarını geride bıraktıklarından itibaren zincirleme sosyal sorunlarla karşılaşmıştır. Öncelikle göçten hoşnutsuz olan yerel halk, kuraklık göçmenlerinin yerleştiği bölgelerde suç oranlarının arttığını iddia etmiştir (The New Humanitarian, 2009). Bu da göçmenler ile şehirli yerliler arasındaki ayrışmayı beslemiş ve sosyal çözülmenin önünü açmıştır. Bunun yanında Suriye'nin kentlerde yaşadığı nüfus şoku kaynaklar üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştur. İklim ve çatışma arasındaki ilişkiyi irdeleyen literatür, özellikle bu tezin dördüncü bölümünde detaylandırıldığı üzere, kaynaklar üzerindeki baskının göçe ve çatışmaya yol açacağı çeşitli durumları formüle etmiştir (Homer-Dixon 1994, 31). Bunların ışığında Esad rejimine karşı ayaklanmaların Suriye kırsalında başlaması oldukça makuldür. Gıda arzı üzerindeki baskı ve yükselen fiyatlar, halktaki huzursuzluğu beslemiştir ve nihayet protestolar hükümetin ihmalinden en çok etkilenen kırsal illerde kendini göstermeye başlamış ve ilk protestolar kuraklığın yolunu izlemiştir (Climate Diplomacy). Güneyde, ülkenin buğday üreticisi konumunda olan Dara'nın Havran bölgesi ve Kuzeyde, Rakka ve Hasiçi vilayetleri protestoların hızla yayılmasına öncülük eden bölgeler olmuştur (Eng ve Martinez 2014).

Akademik ve siyasi çevrelerce ortak kabul gören bir gerçek varsa o da doğal kaynakların sürekli kötü yönetimi ve şiddetli kuraklığın birleşiminin Suriye kırsalını

felakete sürüklediği gerçeğidir. Yaşam alanlarını, geçim kaynaklarını ve güvencelerini kaybeden binlerin şehirlere göçü eşi görülmemiş bir akına dönüşmüş ve halkta hükümete karşı yoğun bir öfke yaratmıştır (Eng ve Martinez 2014). Kuraklığın etkileri üzerine eklenen başarısız yönetim, diğer sosyo-politik şikâyetlerle birleştiğinde şiddetli bir çatışmaya dönüşmesi ise kaçınılmaz olmuştur (Werrel ve diğerleri 2015, 33).

5.2. Sonuç

Suriye’yi bir iç savaşın hatta yok olmanın eşiğine getiren çok katmanlı yapı, uluslararası ilişkiler kuramlarının ve alt disiplinlerinin her birinin çalışma alanına dâhil edilebilecek kadar geniş bir spektruma sahiptir. Suriye’nin tarihi boyunca varlığını sürdüren heterojen toplumsal yapısı, eleştirel jeopolitik söylemin temel unsurlarından biri olan kimlik kavramı ekseninde oldukça dikkat çekicidir. Eleştirel jeopolitiğin sınır, güvenlik gibi söylemleri yapı söküme uğratan bakış açısı itibariyle iç savaş öncesi Suriye toplumunun çok çeşitli kimlikleri içinde barındıran sosyal yapısı ve onları birbirinden ayıran hayali veya fiziki (kır/kent ayrımında görüldüğü gibi) sınırları, çatışmanın anlatımına yeni bir boyut kazandırmıştır. Halkın çok çeşitli dini, etnik ve mezhepsel kimliklere bölünmüş yapısı yanında uzunca bir süredir azınlık kimlik gruplarından biri olan Aleviler tarafından yönetiliyor olması savaşa giden süreci kimlik çatışması çatısı altında açıklamanın önünü açmaktadır. Uzun yıllardır yer yer ayrışma ve köklere bağlılıkla sürdürdükleri bu çok kimlikli yapı, elbette çatışmanın seyrini belirleyen unsurlardan biridir, aynı şekilde uzun yıllardır maruz kalınan baskıcı rejim ve adaletsiz politikalar da. Ancak ‘Neden şimdi?’ sorusunun cevabını iklim-göç-çatışma temel modellerinde bulmak daha mümkündür.

Yeşil jeopolitik için coğrafi durumun belli bir doğal varlıktan ziyade insani etkileşimler ile şekillenen dinamik bir varlık olduğuna önceki bölümlerde dikkat çekilmiştir. İnsanlar, hem doğrudan hem de dolaylı olarak çevresel değişimin yalnızca alıcıları değil, aynı zamanda birçok durumda değişimin itici güçlerini de temsil etmekteydi (Unruh ve diğerleri 2004). Bu da demektir ki Suriye’de yaşanan kuraklığın her ne kadar antropojenik iklim değişikliğinin sonuçlarından biri olduğunu gösteren çalışmalar mevcut olsa da sadece yanlış su politikaları ve sürdürülemez tarım politikaları sonucunda yaşanan hidrolojik kuraklıktan kaynaklandığı kabul edilse bile insanlar tarafından gerçekleştirildiği ve yine olumsuz sonuçlarının insanları etkilediği yadsınamaz bir gerçektir. Klasik jeopolitiğin de desteklediği üzere kaynakların bolluğu nasıl devletin refahını temsil ediyorsa, yeşil jeopolitiğin geliştirdiği üzere, Suriye örneğinde de gözlemlendiği gibi, hem iklim değişikliği hem de yanlış yönetişimin kaynaklar üzerindeki tüketici etkisinin sonuçları da bir o kadar tehlikeyi ve savunmasızlığı temsil etmektedir. Küresel bir risk olan ve uzak yakın ayırt etmeksizin bütün dünya devletlerini ve insanlarını tehdit eden iklimsel veya ani çevresel tehlikelere karşı yeşil jeopolitik prensipleri benimseyerek çatışma ve göçlere alternatif bir bakış açısı sunmayı amaçlayan bu vaka incelemesi, kuraklık felaketinden iç savaşa uzanan süreci klasik güvenlik anlayışının ötesinde, eko-merkezci bir güvenlik anlayışı ile tanımlamaya çalışmıştır.

Nihayetinde Suriye İç Savaşı, tek başına bir su savaşı veya iklim savaşı değildir (CNA 2017, 34-35). Fakat uzun süreli kuraklık ve zayıf su yönetiminden kaynaklanan su sıkıntısının, sivil itaatsizlik ve yerel şiddetten uluslararası güçleri içeren büyük ölçekli savaşımlara kadar uzanan şiddetli çatışma yelpazesinde kritik bir tetikleyici olduğunu gösteren güçlü bir örnektir.

BÖLÜM VI

SONUÇ

Jeopolitik bilgiyi bir söylem olarak kabul eden bu tez klasik jeopolitik ve eleştirel jeopolitik söylemlerde göçün nasıl kavramsallaştırıldığına odaklanarak, günümüzde gerçekleşen çevresel kaynaklı göçleri anlamlandırmada yeşil jeopolitik bir alternatif sunmaktadır. Bunun için öncelikle göçün jeopolitik ile ilişkisini tanımlamak üzere jeopolitiğin ilk kaynaklarından bugüne kadar değişen hâkim söylemlerinde ‘göç’ kavramının nasıl ele alındığı incelenmiş ve her jeopolitik özne gibi göçün de hâkim jeopolitik söylem ekseninde yeniden tanımlanan bir kavram olduğu gözlemlenmiştir. Nihayetinde bu tezin öncelikli kaygısı olan klasik öncüller ile açıklanan bazı göç hareketlerinin esasen çevresel kaynaklı göçler olabileceğine dair endişeler ancak eleştirel jeopolitiğin alt varyantlarından biri olan yeşil jeopolitik kuramın prensipleri ile açıklığa kavuşmuştur. Bu doğrultuda Suriye iç savaşına giden süreçte yaşanan yer değiştirmeler, yeşil jeopolitiğin kuramsal çerçevesi ile analiz edilmiş ve Suriye’nin 2006-2010 yılları arasında yaşadığı kuraklığın, toplumdaki huzursuzluğun bir sivil itaatsizliğe dönüşmesinde etkin bir unsur olduğu teşhis edilmiştir.

Her şeyden önce çeşitli jeopolitik söylemlerde göçün nasıl kavramsallaştırıldığı sorusuna bir cevap sunmayı amaçlayan bu çalışma, son on yıllarda hızla artan çevresel kaynaklı göçleri açıklamak için yeşil jeopolitik kuramın en uygun jeopolitik yaklaşımlardan biri olduğunu iddia etmiştir. Göçün öznenin mekânla doğrudan kurduğu bir ilişki olması itibariyle jeopolitik için önemli bir çalışma alanı olmasına karşın, klasik jeopolitik söylemlerin hâkim olduğu dönemlerde göz ardı edilmesi, devlet merkezliliğin hâkimiyeti ve insani olandansa coğrafi olanın daha ölçülebilir olduğu kabulüne dayandırılarak açıklanmıştır.

Bu analizin kuramsal temellerini oluşturan tezin ikinci bölümünde eleştirel jeopolitiğin klasik jeopolitik söylemlere yönelik temel eleştirileri sıralanmıştır. Bunlar en basit haliyle eleştirel jeopolitiğin klasik jeopolitikteki devlet merkezliliğe ve devletlerin çeşitli dış politikalarına kılavuzluk edecek öğretilerine karşı bir direnç noktası oluşturması, jeopolitik bilginin objektifliğine dair endişeler veya jeopolitik söylemin kabul edilen tekilliğinin aksine mekânsal ve söylemsel çokluğa işaret etmesi olarak sıralanabilir. Bütün bunlar klasik jeopolitik söylemlerde göçün nasıl işlendiği ve kavramsallaştırıldığı konusunun anlaşılabilirliği için önemlidir. Agnew ve Corbridge'in her bir söylemin mekânı, mekânsal uygulamaları ve mekânın temsillerini karşılıklı olarak ürettiği ön kabulünden yola çıkarak yarattığı üç söylem tasnifine bağlı kalınarak incelenen her bir jeopolitik dönem içinde göçün yarattığı alansallık da üç söylem tasnifine sadık kalacak şekilde çeşitlilik göstermiştir. Öznenin (devlet/birey) mekânla ilişkisini temel alan jeopolitik için öznenin mekânla doğrudan kurduğu bir ilişki olarak karşımıza çıkan göç, dönemin hâkim jeopolitik söylemlerine göre çoğunlukla devletin kuracağı alansal hâkimiyet mücadelesinde bir yönetim aracı veya dış politika uygulamalarınca düzenlenen ideolojik bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet merkezli jeopolitik söylem üretimi ile paralellik gösteren bu göç söylemleri ilk olarak medeniyetçi jeopolitik yazınlarda aranmış ve çağdaş tanımlandığı haliyle yani göç olarak zikredilmeyen ancak temeli ve sonuçları itibarıyla göç olarak kabul edilecek insan hareketlilikleri ile karşılaşmıştır.

Bu üçlü sınıflandırmanın ilk ve en eski söylemi olan medeniyetçi jeopolitik söylem, Avrupa'nın dünyanın geri kalanına mutlak üstünlüğünün on dokuzuncu yüzyılda devletlerin davranışlarını belirlediği emperyal döneme işaret etmektedir. Avrupa teriminin bir kıtadan çok daha fazlasını ifade ettiği, kültürel bir temsile dönüştüğü bu dönem, dünyanın geri kalanının, sınırlarını bir üstünlük duygusuyla tanımlayan

Avrupa'nın kullanımına açıldığı böylelikle devletlerin de meşru yayılmacı hareketler sergilediği bir dönem olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak medeniyetçi jeopolitik söylemin baskın olduğu dönemde devletlerin kaynak eksikliklerini gidermek üzere emperyal gerekçeleri ile göç yoluyla yayılmacı hareketler sergilediği gözlemlenmiştir. Kökenleri Sosyal Darwinizm felsefesine dayanan ve devletlerin canlı birer organizma gibi doğup büyüdüğü, zayıflayıp öldüğü ön kabulüyle yayılmacı hareketlerini meşrulaştıran doğallaştırılmış jeopolitik söylemde göç, devletin yayılması ve yeni topraklardan gelen refahın yönetimine kılavuzluk eden göççül kolonyalizm kavramı etrafında şekillenmiştir. Bu doğrultuda devletler hayatta kalmak için yayılmak zorundadır ve en önemli yayılma yöntemi yaşam alanı arayan insanların kitlesel göçleridir. Bu dönemde göç yalnızca devletin fiziksel büyümesi için değil kültürel derinleşmesi için de oldukça önemli bir araç olarak işlev görmüştür. Üç söylemin son adımını oluşturan ideolojik jeopolitik söylemin baskın olduğu dönemde ise göç tıpkı geri kalan bütün dış politika uygulamalarında olduğu gibi iki süper güç olan ABD ve SSCB arasındaki hegemonya mücadelesinde ideolojik bir araç işlevi görmüştür.

Soğuk Savaş sonrası belirsizlikler dönemi jeopolitik söyleme ve göç algısına da yansımıştır. Bu dönemde farklı jeopolitik söylemlerde farklı anlamlara bürünen göç kavramı jeo-ekonominin söyleme dâhiliyle ekonomik gerekçeleri olan ve göçmenleri pazara dâhil eden anlayıştan, göçün medeniyetlerin çatışmasında tetikleyici bir unsur olabileceğine dair kaygılara uzanan çok çeşitli açıklamaları içinde barındırmıştır. Üç jeopolitik söylemde hatta Soğuk Savaş sonrası jeopolitik söylemde de ortak olan devlet merkezlik ve devletin bekasının sürdürülebilirliği olmuştur. Eleştirel jeopolitik söyleme kadar göç de diğer pek çok jeopolitik özne gibi devlet meselesi, yönetişimsel bir araç veya dış politika uygulaması gibi işlev görmüş ve varlığıyla devlet merkezli

anlayışa hizmet etmiştir. Ancak eleştirel dönüşümün etkisiyle gelişen jeopolitik söylemde göç bireysel anlamları ve varlığıyla literatürde kendine yer bulabilmiştir.

Eleştirel jeopolitik, bilgi-iktidar eksenini, kapsayıcılığı ve kılcallığı itibariyle var olan bütün ilişkilerin içinde aramış ve özümsemiştir. Bu vesileyle coğrafya-devlet ilişkisi ve hatta coğrafya-insan ilişkisi bilgi-iktidarın bir tezahürü olarak kabul edilmiştir. Böylelikle göç de geri kalan her unsur gibi ancak iktidar kabul ettiği ve dolaşıma soktuğu sürece var olabilmekteydi. Dolayısıyla eleştirel dönüşüm henüz etkisini göstermeden önce üretilen jeopolitik söylemlerde göçün bireysel yansımalarına yer verilmemiş veya görmezden gelinmiştir. Ancak bireysel olanın da jeopolitik bilgi üreticilerin gündemine eklenmesini sağlayan eleştirel düşünce, göçün birey seviyesinde analiz edilmesinin önünü açmıştır.

Eleştirel jeopolitik, göçe, inşa edilen sınırları aşan ve mekânsal değişim yaratan insan hareketlilikleri kabulü ile yaklaşır. Dolayısıyla bu tezde de göç kavramı sınırlar içinde ve sınırlar arasındaki hareketliliği tanımlamak üzere kullanılmıştır. Eleştirel jeopolitik için sınır bir hattan daha fazlası, 'güvenli içeri' ile 'anarşik dışarıyı' ayıran bütün süreçlerin toplamı olarak kabul edilmektedir. Göç ise fiziki sınırlarda gerçekleşebileceği gibi, görünmez sınırlarda da gerçekleşebilir. Göçün güvenleştirilmesi üzerine yapılan çalışmalar, eleştirel jeopolitiğin göç üzerine oluşturduğu literatürün temelini oluşturmuştur. Her göçün sınır içi veya sınır aşan olduğuna bakılmaksızın yeni bir alan bozumu ve alan yapımı süreci yarattığı kabul edilerek göçün hem maddi hem soyut sınırların yeniden inşasını güçlendirdiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla göçün göç krizine, göçmenlerin de birer güvenlik unsuruna dönüşmesi kaçınılmaz olmuştur.

Eleştirel jeopolitik kuramda zorunlu göç algısı sığınma arayanlar ve çoğunlukla sınırın dışında kalan ve istenmeyen göçmenleri ifade edecek şekilde çalışılmıştır. Eleştirel jeopolitik kuram çoğunlukla bu tür göçlerin yönetimi ve uygulamalarını incelemiştir. Burada esas olan sınır yönetimi ve aidiyet anlayışıdır. Eleştirel jeopolitiğin göç konusuna getirdiği en yenilikçi bakış ise bireysel tecrübelerin ve bireysel kaygıların doğrudan jeopolitik söyleme dâhil edilmesi olmuştur. Özellikle feminist jeopolitik çalışmaların birey tecrübelerini veya korku, umut gibi insani duygu durumlarını jeopolitik söyleme dâhil etmesi, günümüz göç hareketlerini ve göçmenlerin sınırlar boyunca maruz kaldığı alansal yaratım süreçlerinin anlaşılmasının yolunu açmıştır. Bu tezin analizine bilhassa dâhil ettiği yeşil jeopolitik kuram ise bunu bir adım daha öteye taşıyarak bireyleri göçe mecbur bırakan süreçlere dikkat çekmiş ve geleceğin göçleri, çatışmaları, savaşları için tetikleyici gücün çevre olduğuna işaret etmiştir.

NASA'nın 1972 senesinde yayınladığı 'mavi bilye' (*blue marble*) görseli yani yerkürenin uzaydan bütün bir görünümünü sunan meşhur fotoğraf yeşil jeopolitik düşünmenin temelini oluşturması itibariyle önemlidir. Bu 'tüm dünya' vurgusu siyasi sınırların görünmezliği ve yapaylığını vurgularken doğal sınırlardan ve doğal olandan bağımsız bir ilerlemenin de mümkün olmadığını gözler önüne sermiştir. Bu görsel, küresel ısınma, kirlilik, salgın hastalık ve diğer pek çok akışkan tehdidin tüm dünya devletlerini ve canlılığı tesiri altına almasının sınırlarla önlenmesinin imkânsız olduğunu ve bugüne kadar kabul edilmiş, dünya siyasetini yönetmiş ve yönlendirmiş olan siyasi sınırların doğa karşısında yok hükmünde olduğunu ispatlar niteliktedir. Yeşil jeopolitiğin temel prensibine göre artık fiziksel koşullar insanlık için geçmişte olduğundan çok daha politik bir öneme sahiptir ve coğrafi durum belli bir doğal varlıktan ziyade insani etkileşimlerle yeniden yaratılan dinamik bir yapıya sahiptir.

Yeşil jeopolitiğin temellerinden birini oluşturan ekolojik düşünce, doğayı, insan tüketimi için gerekli kaynakların temin edildiği dışsal bir kaynak havuzu olarak niteleyen varsayımlara karşı bir direnç oluşturur. Sınırsızmış gibi algılanan doğal kaynaklar günün sonunda niteliksel bozulmaya veya niceliksel tükenmeye maruz kalmaktadır. Kaynakların dağılımındaki adaletsizlik ve ekolojik krizle tükenmesine bağlı yaşanan kıtlıklar, sosyal ve siyasi toplumda pek çok çıktıyla geri döner. Bunlardan en mühimleri başarısız yönetimlerin yanı sıra halkın tepkisi veya adaptasyonudur. Bu doğrultuda incelenen literatür büyüyen nüfus, eşit olmayan kaynak ulaşımı, yenilenebilir enerjinin niteliksel ve niceliksel düşüşünün yarattığı çevresel kıtlığın bilhassa göç tepkisiyle geri dönerek zayıflayan devletlere, etnik çatışmalara, darbeye ve yoksunluk çatışmalarına neden olduğunu göstermiştir.

Neredeyse bütün bu kuramsal önermelerin fiilen karşılık bulduğu bir mekân olarak karşımıza çıkan Suriye’de iç savaşa giden süreçte yaşanan kuraklık ile tetiklenen sosyal olayların incelenmesi, yeşil jeopolitiğin kurama sunduğu katkılarla mümkün olmuştur. Bu tez literatürde ağırlıklı olarak mezhepler arası gerginlikten doğan ve üçüncü tarafların dahiliyle vekil savaşa dönüşen bir çatışma olarak okunan Suriye iç savaşının iklim değişikliği kaynaklı çevresel göçler tarafından tetiklendiği ve ekolojik bir boyutu da olan bu çatışmanın yeni ve çok daha büyük bir göç dalgası yarattığını iddia etmektedir. İncelenen nicel veriler kuraklığın Suriye’nin temel besin kaynakları olan hububat üretiminde yaşadığı düşüşü ve halka yansıyan ekonomik çöküşü gözler önüne sermiştir. Bunun yanında kuraklıktan doğrudan etkilenen yaklaşık iki milyonluk nüfusun büyük çoğunluğunun kırdan kente göçü ikincil verilerin analiziyle desteklenmiştir. İlaveten analize dâhil edilen sığınmacılarla veya alandaki muhalif silahlı güçlerle yapılan bazı röportajlar gibi niteliksel çalışmalar da birinci ağızdan kuraklığın yer değiştirmeler ve çatışmalar üzerindeki etkisini destekler nitelikte

sonuçlar sunmuştur. Dahası iklim bilimcilerin alanda yürüttüğü ampirik çalışmaların verilerinden de faydalanarak hükümetlerin başarısız su ve tarım politikalarına ek olarak bölgede yaşanan kuraklığın iklim normallerinin ötesinde gözlenmesi üzerine antropojenik iklim değişikliğinin bir sonucu olma olasılığının son derece güçlü olduğu da kabul edilmiştir. Baas Hükümetlerince yıllardır sürdürülen, iklim değişikliğine karşı savunmasızlığı arttıran hırslı çevre politikaları ve hali hazırda var olan yönetimsel sıkıntılar ile birleşen şiddetli kuraklık, tıpkı bir tehdit çarpanı etkisi göstererek toplumsal huzursuzluğu körüklemiş ve tabiri caizse bardağı taşıran son damla olmuştur.⁶ En nihayetinde Suriye’de 2006-2010 yılları arasında yaşanan ve antropojenik iklim değişikliğinin bir sonucu olan kuraklığın kırdan kente kontrolsüz göçü teşvik ettiği ve iç savaşın çıkmasında etkisi olan büyük bir demografik değişime sebep olduğu iddia edilmiş araştırmanın sonucunda incelenen niteliksel ve niceliksel verilerin analizi bu iddiayı destekler nitelikte sonuçlar sunmuştur.

Bu tez, Suriye vakası üzerinden çevresel tetikleyicilerin göç ve çatışma ile bir bağlantısını kurmakla birlikte literatürün hâlihazırda antropojenik iklim değişikliği ve buna bağlı gerçekleşen göçler konusunda yaşadığı anlaşmazlığı da görünür kılmıştır. Bu konunun literatürde çoğunlukla tartışmalı hatta eksik konumu, iklim değişikliği ve etkilerinin disiplin içinde hala yeterince “*high politics*” olmadığı konusundaki kanaati destekler niteliktedir. Önümüzdeki on yıllarda çok daha görünür hale gelecek olan ‘iklim değişikliği göçmenleri’ veya ‘çevresel göçmenler’ gibi terimlerin yanı sıra çevresel güvenlik kaygılarının birey ve devletlerin öncelikli güvenlik kaygıları olacağını öngören yeşil jeopolitik, jeopolitik çalışmaların içinde daha fazla yer edinecektir. Bu tezde Suriye iç savaşında yaşanan göçün sebepleri üzerine geliştirilen

⁶ Tez savunması sırasında “bardağı taşıran son damla” ifadesini teze kazandıran Gülriş Şen Hoca’ya teşekkür ederiz.

yeşil jeopolitik kuramsal çerçeve, bir taraftan klasik ve eleştirel jeopolitiğin göç gibi son derece mekânsal bir kavramı nasıl göz ardı ettiğini gözler önüne sererken, çevresel sorunlarla yüzleşen diğer coğrafyalarda ortaya çıkan göç ve çatışmalara alternatif bir kuramsal yaklaşım sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. ve Horkheimer, Max. 1944/1995. *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar*, çeviren N. Ülner ve E.Ö. Karadoğan. İstanbul: Kabalcı.
- Agnew, J. A. 1998. *Geopolitics: Re-visioning world politics*. London: Routledge.
- Agnew, J. A. ve Corbridge, S. 1995/2003. *Mastering Space: Hegemony, Territory, and International Political Economy*. London: Routledge / Taylor & Francis e-Library.
- AlAwadhi, D. ve Dittmer, J. 2020. "The Figure of the Refugee in Superhero Cinema." *Geopolitics* 1-25.
- Antoun, R. T., Quataert, D. 1991. *Syria: Society, culture, and polity*. SUNY Press.
- Aru, Silvia. 2020. "From the Margins and on the Move: Migrants agency in the Spotlight." *Geopolitics* 25(5): 1228-1232.
- Ash, K., ve Obradovich, N. 2020. "Climatic stress, internal migration, and Syrian civil war onset." *Journal of Conflict Resolution* 64(1): 3-31.
- Ashley, R. K. 1987. "The Geopolitics of Geopolitical Space: Toward a Critical Social Theory of International Politics." *Alternatives* 12: 403-34.
- Ashworth, L. M. 2011. "Realism and the spirit of 1919: Halford Mackinder, geopolitics and the reality of the League of Nations." *European Journal of International Relations* 17(2): 279-301.
- Baldwin, A., Methmann, C., Rothe, D. 2014. "Securitizing 'climate refugees': the futurology of climate-induced migration." *Critical Studies on Security* 2: 121-130.
- Barnes, J. 2009. "Managing the Waters of Ba'ath Country: The Politics of Water Scarcity in Syria". *Geopolitics*, 14(3): 510-530.
- Bashford, A. 2007. "Nation, Empire, Globe: The Spaces of Population Debate in the Interwar Years." *Comparative Studies in Society and History* 49(1): 170-201.
- Baştürk, Efe. 2020. *Açılma: İki Leviathan Okuması*. İstanbul: Runik Kitap.
- Batatu, H. 1999. *Syria's Peasantry, the Descendants of Its Lesser Rural Notables, and Their Politics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Bazza M., Kay, M. Knutson C. 2018. "Drought characteristics and management in North Africa and the Near East." *FAO. Report 45*.
- BBC News. 2020. "Why has the Syrian war lasted 10 years?" Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2021. [Why has the Syrian war lasted 10 years? - BBC News](#)
- Beck, U. 1992. *The Risk Society*. London: Sage.
- Berti, B. 2015. "The Syrian refugee crisis: Regional and human security implications." *Strategic Assessment* 17(4): 41-53.
- Bhabha, H. 1994. *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Bigo, D. 2001. "Migration and security." *Controlling a New Migration World* içinde, derleyen Virginia Guiraudon ve Christian Joppke, 121-150. Routledge.
- Boyce, G. Alan., Launius, S., Williams, J., ve Miller, T., 2020. "Alter geopolitics and the feminist challenge to the securitization of climate policy." *Gender, Place and Culture* 27(3): 394-411.
- Breisinger, C., Zhu, T., Al Riffai, P., Nelson, G., Robertson, R., Funes, J., ve Verner, D. 2011. "Global and local economic impacts of climate change in Syria and options for adaptation." *Internat. Food Policy Research Inst.*
- Brent Eng, Jose Ciro Martinez "Starvation, Submission and Survival," *Middle East Report* 273 ().
- Buzan, B., ve Hansen, L. 2009. "The key questions in International Security Studies: The state, politics and epistemology." içinde *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carpenter, T. G. 2013. "Tangled web: The Syrian civil war and its implications." *Mediterranean Quarterl* 24(1): 1-11.
- Casaglia, Anna. 2020. "Pornography at the Border: Ethnosexual Borderscapes, Gendered Violence, and Embodied control." *Geopolitics* 1-21.
- Casas-Cortes, M., Cobarrubias, S., De Genova, N., Garelli, G., Grappi, G., Heller, C., ve Tazzioli, M. 2015. "New keywords: Migration and borders." *Cultural Studies* 29(1): 55-87.

Casas-Cortes, Maribel., Cobarrubias, Sebastian. 2019. "Genealogies of contention in concentric circles: remote migration control and its eurocentric geographical imaginaries." *Socioscapes: International Journal of Societies, Politics and Cultures* 1(1): 120-131

Castles S. 2003. "Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation." *Sociology* 37(1): 13-34.

Chaturvedi, S. Ve Doyle T. 2015. *Climate Terror: A Critical Geopolitics of Climate Change*. London: Palgrave Macmillan.

Chimni, B. S. 1998. "The Geopolitics of Refugee Studies: A View from the South." *Journal of Refugee Studies* 11(4): 350-374.

Chimni, B. S. 2009. "The birth of a 'discipline': From refugee to forced migration studies." *Journal of Refugee studies* 22(1): 11-29.

Choi, Eunyoung. 2014. "North Korean Women's Narratives of Migration: Challenging Hegemonic Discourses of Trafficking and Geopolitics." *Annals of the Association of American Geographers* 104(2): 271-279.

Christensen, J., Hewitson, B., Busuioc, A., Chen, A., Gao, X., Held, I., Jones, R. Kolli, R.K., Kwon, Won-Tae, Laprise, René., Rueda, V., Mearns, L., Menéndez, C., Räisänen, J., Rinke, A., Sarr, A., Whetton, P. 2007. Regional climate projections. *Climate change 2007: The physical science basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. 847-940.

Citrin, J., Lerman, A., Murakami, M., ve Pearson, K. 2007. "Testing Huntington: Is Hispanic Immigration a Threat to American Identity?" *Perspectives on Politics* 5(1): 31-48.

Clark, Oakley R. 2013. "The Geopolitics of Forced Migration and Humanitarianism: A Critical Geopolitics Perspective." Doktora Tezi, University of Vermont.

Climate Diplomacy. "A New Climate for Peace: Syria." Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2021. [A New Climate for Peace: Syria | Climate-Diplomacy](#)

CNA Analysis and Solutions. 2017. "The Role Of Water Stress In Instability And Conflict."

Colin P. Kelley, Shahrzad Mohtadi, Mark A. Cane, Richard Seager, Yochanan Kushnir 2015. Climate change and the recent Syrian drought. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 112(11): 3241-3246.

Commodity Intelligence Report Syria: Wheat Production in 2008/09 Declines Owing to Season-Long Drought. USDA, 2008

Commoner, B. 1991. "Rapid Population Growth and Environmental Stress." *International Journal of Health Services* 21(2): 199-227.

Cook, B. I., Anchukaitis, K. J., Touchan, R., Meko, D. M., ve Cook, E. R. (2016), Spatiotemporal drought variability in the Mediterranean over the last 900 years, *J. Geophys. Res. Atmos.* 121: 2060– 2074.

Cox, R. W. 1981. "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory." *Millennium* 10(2):126-155.

Çitak, Emre. 2020. "Göç ve Güvenikleştirme: İnsani Güvenlik Bağlamında Bir Değerlendirme." *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 18(3): 1-24.

Dalby, S. 1996. "The environment as geopolitical threat: reading Robert Kaplan's "Coming anarchy." *Ecumene*, 3(4): 472–496.

Dalby, S. 1998. "Geopolitics and global security." *Rethinking Geopolitics* içinde, derleyen Simon Dalby, 295-313, London: Routledge.

Dalby, S. 2002. "Environmental Conflict; Environment, Scarcity and Violence." *Global Environmental Politics* 2(4): 125-130.

Dalby, S. 2004. "Green Geopolitics." *A Companion Guide to Political Geography* içinde, derleyen John Agnew, Katharyne Mitchell ve Gearóid Ó Tuathail, 440-454 Oxford: Blackwell.

Dalby, S. 2010. "Critical Geopolitics and Security" *Handbook of New Security Studies* içinde, derleyen Peter Burgess, 50-58. London: Routledge.

Dalby, S. 2013. "The Geopolitics of Climate Change." *Political Geography* 37: 38-47.

Dalby, S. 2014. "Environmental Geopolitics in the Twenty-first Century." *Alternatives* 39(1): 3-16.

- Daoudy, M. 2020. *The origins of the Syrian conflict: Climate change and human security*. Cambridge University Press.
- De Châtel, F. 2014. "The role of drought and climate change in the Syrian uprising: untangling the triggers of the revolution." *Middle East Stud.* 50(4): 521-35.
- De Juan, A., Bank, A. 2015. The Ba'athist blackout? Selective goods provision and political violence in the Syrian civil war. *Journal of Peace Research* 52(1), 91-104.
- De Knijff, P. 2010. "Population Genetics And The Migration Of Modern Humans (Homo Sapiens)." *Migration History in World History* içinde, derleyen Jan Lucassen, Leo Lucassen, ve Patrick Manning, 36-56. The Netherlands: Brill.
- Didenko, Iryna, Volik, Kseniia, Vasyliieva, Tetiana, Lyeonov, Serhiy ve Antoniuk, Nataliia. 2021. "Environmental migration and country security: Theoretical analysis and empirical research." *E3S Web of Conferences*. 234.
- Dodds, Klaus, 2005. *Global Geopolitics a Critical Introduction*. Pearson Education Limited: England.
- Dodds, Klaus. 2007. *Geopolitics A Very Short Introduction*. Oxford: New York.
- Eckersley, Robyn. 2010. "Green Theory", *International Relations Theories Discipline and Diversity* içinde, derleyen Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith. Oxford University Press: New York.
- Ehret, C. 2010. "Linguistic Testimony And Migration Histories" *Migration History in World History* içinde, derleyen Jan Lucassen, Leo Lucassen, ve Patrick Manning, 111-152. The Netherlands: Brill.
- El Qadim, Nora., İşleyen, Beste., Ansems de Vries, Leonie., Hansen, Signe Sofie., Karadağ, Sibel., Lisle, Debbie ve Simonneau, Damien. 2020. "(Im)moral Borders in Practice." *Geopolitics* 1-31
- Eng, B., Martinez, J. C. 2014. "Starvation, Submission and Survival: The Syrian War Through the Prism of Food." *Middle East Report* 273.
- Erçandırılı, Yelda. 2019. "Yeşil Teori", *Uluslararası İlişkiler Teorileri* içinde, derleyen Ramazan Gözen. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

- Erian, E., Katlan, B., ve Babah, O. 2010. "Drought vulnerability in the Arab region. Special case study: Syria." *Global assessment report on disaster risk reduction*. Geneva: United Nations International Strategy for Disaster Reduction.
- Erlandson, J. M. 2010. "Ancient Immigrants: Archaeology And Maritime Migrations." *Migration History in World History* içinde, derleyen Jan Lucassen, Leo Lucassen, ve Patrick Manning, 187-212. The Netherlands: Brill.
- FAO. 2009. Fao's Role in the Syria Drought Response Plan 2009.
- FAOstat. Food and Agriculture Organization Corporate Statistical Database.
- Faour, Ghaleb, Meslmani, Yousef ve Fayad, Abbas. 2010. *Climate-Change Atlas of Syria*.
- Farr, Jason. 2005. "The Westphalian Legacy and the Modern Nation State." *International Social Science Review* 80(3): 156-159.
- Femia, F., ve Werrell, C. 2012. "Syria: Climate change, drought and social unrest." *The Center for Climate and Security* 29: 2-5.
- Fiddian-Qasmiyeh, E., Loescher, G., Long, K., ve Sigona, N. 2014. *The Oxford handbook of refugee and forced migration studies*. OUP Oxford.
- Fisher, M. Herbesrt., 2014. *Migration : a world history*. New York: Oxford University Press.
- Foucault, M. ve Gordon, C. 1980. *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977*. New York: Pantheon Books.
- Fukuyama, F. 1989. "The End of History?" *The National Interest* 16: 3-18
- Fukuyama, F. 1992. *The End of History and The Last Man*. New York: Free Press.
- Fukuyama, F. 2006. "Identity, Immigration, and Liberal Democracy." *Journal of Democracy* 17: 5-20.
- Fukuyama, F. 2014, "Savaşların Geleceği." *Medeniyetler Çatışması* içinde, derleyen Murat Yılmaz. İstanbul: Vadi Yayınları
- Gelvin, James L. 2016. *Modern Ortadoğu Tarihi, 1453–2015*. Çeviren Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Gleditsch, N. P., ve Urdal, H. 2002. "Ecoviolence? Links Between Population Growth, Environmental Scarcity and Violent Conflict in Thomas Homer-Dixon's Work." *Journal of International Affairs* 56(1): 283-302.
- Gleditsch, Nils Petter. 1996. *Conflict and the Environment*. Nato Asi Series.
- Gleick, P. H. 2014. "Water, drought, climate change, and conflict in Syria." *Weather, Climate, and Society* 6(3): 331-340.
- Gleick, P. H. 2014. "Water, drought, climate change, and conflict in Syria." *Weather, Climate, and Society* 6(3): 331-340.
- Grosfoguel, R. 1997. "Migration and Geopolitics in the Greater Antilles: From the Cold War to the Post-Cold War." *Review (Fernand Braudel Center)* 20(1): 115-145.
- Gülenç, Kurtul. 2015. *Frankfurt Okulu: Eleştiri, Toplum ve Bilim*. İstanbul: Ayrıntı.
- Hardin, G. 1968. "The Tragedy of the Commons." *Science* 162(3859): 1243-1248.
- Hatton, T. J., ve Williamson, J. G. 2005. *Global migration and the world economy: Two centuries of policy and performance* (p. 290). Cambridge, MA: MIT press.
- Hauge, W., ve Ellingsen, T. 1998. "Beyond Environmental Scarcity: Causal Pathways to Conflict." *Journal of Peace Research*. 35(3): 299-317.
- Hoegh-Guldberg, O., Jacob, D., Bindi, M., Brown, S., Camilloni, I., Diedhiou, A., ... ve Zougmore, R. B. 2018. "Impacts of 1.5 C global warming on natural and human systems." *Global warming of 1.5 C. An IPCC Special Report*.
- Hoerling, M., Eischeid, J., Perlwitz, J., Quan, X., Zhang, T., ve Pegion, P. 2012. "On the increased frequency of Mediterranean drought." *Journal of climate* 25(6): 2146-2161.
- Homer-Dixon, T. F. 1994. "Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases." *International Security* 19(1): 5-40.
- Homer-Dixon, T. F. 1999. *Environment, Scarcity, and Violence*. Princeton University Press.
- Horkheimer, Max. 1937. "Traditional and Critical Theory," *Critical Theory: Selected Essays* 2002 içinde, M. J. O'Connell (çev.), New York: Continuum.

- Houtum, Henk van ve Lacy, Rodrigo Bueno. 2020. "The migration map trap. On the invasion arrows in the cartography of migration." *Mobilities* 15(2): 196-219.
- Huntington, E. 1915. *Civilization and Climate* (4).
- Huntington, S. P. 2004. *Who are we?: The challenges to America's national identity*.
- Huntington, S. P. 2014. *Medeniyetler Çatışması*. Derleyen Murat Yılmaz. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Huysmans, J., ve Squire, V. 2009. "Migration and security." *The Routledge handbook of security studies* içinde, derleyen Victor Mauer ve Myriam Dunn Cavelty, 185-195. Routledge.
- Hyndman, J. 2012. "The geopolitics of migration and mobility." *Geopolitics*, 17(2): 243-255.
- Ide, T. 2018. "Climate war in the Middle East? Drought, the Syrian civil war and the state of climate-conflict research." *Current climate change reports* 4(4): 347-354.
- IDMC 2021. "Global Report on Internal Displacement 2021."
- Iov, C. Anamaria. Ve Bogdan, M. Claudia. 2017. "Securitization of Migration in The European Union - Between Discourse and Practical Action." *Research and Science Today* 1(13): 12-19
- Jay, Peter. 1979. "Regionalism as Geopolitics." *Foreign Affairs* 58(3): 485-514.
- Kearns, G. 2009. *Geopolitics and empire: The legacy of Halford Mackinder*. Oxford University Press on Demand.
- Keita, S. 2010. "A Brief Introduction To A Geochemical Method Used In Assessing Migration In Biological Anthropology." *Migration History in World History* içinde, derleyen Jan Lucassen, Leo Lucassen, ve Patrick Manning, 57-72. The Netherlands: Brill.
- Kelly, M. 2019. "Mapping Syrian refugee border crossings: a feminist approach." *Cartographic Perspectives* (93): 34-64.
- Kiss, G. 1942. *Political geography into geopolitics: Recent trends in Germany*. New York: American geographical Society.

Kok, J. 2010. "The Family Factor In Migration Decisions." *Migration History in World History* içinde, derleyen Jan Lucassen, Leo Lucassen, ve Patrick Manning, 213-248. The Netherlands: Brill.

Luttwak, Edward N. 1990. "From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce." *The National Interest* 20: 17–23,

Mackinder, H. J. 1904. "The Geographical Pivot of History." *The Geographical Journal* 23(4): 421–437.

Mackinder, H. J. 1919. *Democratic ideals and reality: a study in the politics of reconstruction* Constable, London

Mackinder, H. J. 1942. *Democratic ideals and reality: A study in the politics of reconstruction*. New York: H. Holt and Company.

Mahan, A. T. 1890. "Discussion of the Elements of Sea Power." içinde, *The Influence of Sea Power Upon History*.

Mahan, A. T. 1949. *The influence of sea power upon history, 1660-1783*. Boston: Little, Brown.

Manners, I. R., ve Sagafi Nejad, T. 1985. "Agricultural development in Syria." *Agricultural development in the Middle East* 255-278.

Manzo, Kate. 2012. "Earthworks: The geopolitical visions of climate change cartoons." *Political Geography* 31(8): 481-494.

Mariotti, A., Zeng, N., Yoon, J. H., Artale, V., Navarra, A., Alpert, P., ve Li, L. Z. 2008. "Mediterranean water cycle changes: transition to drier 21st century conditions in observations and CMIP3 simulations." *Environmental Research Letters*, 3(4).

Matellart, A. 1996. *The Invention of Communication*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Mazo, J. 2009. "Chapter Three Darfur The First Modern Climate-Change Conflict." *The Adelphi Papers* 49(409): 73-86.

- Mcconvell, P. 2010. "The Archaeo-Linguistics Of Migration." *Migration History in World History* içinde, derleyen Jan Lucassen, Leo Lucassen, ve Patrick Manning, 153-186. The Netherlands: Brill.
- McNeill, W. H. 1984. "Human Migration in Historical Perspective." *Population and Development Review* 10(1): 1-18.
- Migration Data Portal. 2021. "Environmental Migration." Erişim Tarihi: 8 Kasım 2021. [Data on statistics on environmental migration \(migrationdataportal.org\)](https://www.migrationdataportal.org)
- Moon, D. 1997. "Peasant Migration and the Settlement of Russia's Frontiers, 1550-1897." *The Historical Journal* 40(4): 859-893.
- Muzzall, E., Perlman, B., Rubenstein, L. S., 2021. "Overview of attacks against civilian infrastructure during the Syrian civil war 2012–2018" *BMJ Global Health* 6(10).
- Myers, N. 1993. "Environmental Refugees in a Globally Warmed World." *BioScience* 43(11): 752-761.
- Nagel, Caroline. 2002. "Geopolitics by another name: Immigration and the politics of assimilation." *Political Geography* 21(8): 971-987.
- Nicholson, S. E., Tucker, C. J., ve Ba, M. B. 1998. "Desertification, drought, and surface vegetation: An example from the West African Sahel." *Bulletin of the American Meteorological Society* 79(5): 815-830.
- Nijman, Jan. 1992. "The Limits of Superpower: The United States and the Soviet Union since World War II." *Annals of the Association of American Geographers*. 82(4): 681-695.
- Nyrop, R. F. 1971. *Area handbook for Syria*. US Government Printing Office.
- O'Lear, S., ve Tuten, A. H. 2013. "Environment and conflict: security, climate change, and commodity resources." *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations* 14: 97-109.
- Okur, M. Akif. ve Ongur, H. Övünç. 2019. "Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori." *Uluslararası İlişkiler Teorileri* içinde, derleyen Ramazan Gözen. İstanbul: İletişim Yayıncılık

- Özkoç, Özge. 2008. *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*. Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Paasi, A. 1991. "Deconstructing Regions: Notes on the Scales of Spatial Life." *Environment and Planning A*. 23(2), 239–256.
- Paasi, A. 2003. "Territory." *A Companion to Political Geography* içinde, derleyen Agnew ve diğerleri. Blackwell Publishing.
- Pace, Michelle. 2018. "Overcoming Bordering Practices Through the Arts: The Case of Young Syrian Refugees and their Danish Counterparts in Denmark." *Geopolitics* 23(4): 781-802.
- Pain, R., ve Smith, S. J. 2016. *Fear: Critical geopolitics and everyday life*. Routledge.
- Palabıyık, M. Serdar. 2021. "Jeopolitik Söylem ve Güvenlik Tartışmaları: Dünya Hâkimiyeti Arayışından Dünya'yı Kurtarma Arayışına." *Güncel Uluslararası Güvenlik Sorunları* içinde, derleyen Hakan Karaaslan ve Murat Demirel. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Paterson, M. 2005 "Green Politics." *Theories of International Relations* içinde derleyen Scott Burchill ve diğerleri. New York: PALGRAVE MACMILLAN.
- Pawley, A. 2010. "Prehistoric Migration And Colonisation Processes In Oceania: A View From Historical Linguistics And Archaeology." *Migration History in World History* içinde, derleyen Jan Lucassen, Leo Lucassen, ve Patrick Manning, 73-110. The Netherlands: Brill.
- Pebley AR. 1998. "Demography and the environment." *Demography* 35(4): 377-89.
- Pisarevskaya, A., Levy, N., Scholten, P., ve Jansen, J. 2020. "Mapping migration studies: An empirical analysis of the coming of age of a research field." *Migration Studies* 8(3): 455-481.
- Plender, R. 1988. *International migration law (Vol. 2)*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Ratzel, Friedrich. 1898. *The Story of Mankind*. Macmillan and Company.
- Ravenstein, E. G. 1885. "The Laws of Migration." *Journal of the statistical society of London* 48(2): 167-235.

- Reuveny, Rafael. 2007. "Climate Change-Induced Migration and Violent Conflict." *Political Geography* 26: 656-673.
- Schultheis, Michael J. 1989. "Refugees in Africa: The Geopolitics of Forced Displacement" *African Studies Review* 32(1): 3-29.
- Scott, James C. 2021. *Tahıla Karşı: İlk Devletlerin Derin Tarihi. Çeviren Akin Emre Pilgir. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.*
- Selby, J. 2020. "On Blaming Climate Change for the Syrian Civil War." *Nature and Politics*.
- Selby, J., Dahi, O. S., Fröhlich, C., ve Hulme, M. 2017. "Climate change and the Syrian civil war revisited." *Political Geography* 60: 232-244.
- Selby, Jan. ve Hoffmann, Clemens. 2014. "Rethinking Climate Change, Conflict and Security." *Geopolitics* 19(4): 747-756.
- Semple, E. C. 1911. *Influences of Geographic Environment on the Basis of Ratzel's System of Anthro-Geography*. London: Constable.
- Smith, P. J. 2007. "Climate Change, Weak States and the "War on Terrorism" in South and Southeast Asia." *Contemporary Southeast Asia* 29(2): 264-285.
- Smith, W. D. 1980. "Friedrich Ratzel and the Origins of Lebensraum." *German Studies Review* 3(1): 51-68.
- Smith, W. D. 1986. *The Ideological Origins of Nazi Imperialism*. Oxford University Press.
- SOHR. 2021. Erişim Tarihi: 1 Eylül 2021. [Syrian Observatory for Human Rights • The Syrian Observatory For Human Rights \(syriaahr.com\)](https://www.syriaahr.com/)
- Sorenson, D. S. 2016. *Syria in Ruins: The Dynamics of the Syrian Civil War*. ABC-CLIO.
- Spykman, N. 1938. "Geography and Foreign Policy." *The American Political Science Review* 32(1): 28-50.
- Spykman, Nicholas J. 1944. *The Geography of the Peace*. New York: Harcourt Brace and Company.

- Squire, V. 2009. *The Exclusionary Politics of Asylum*. Palgrave Macmillan.
- Sticklor, Russell. 2010. *Syria: Beyond the Euphrates*.
- Szabo, Éva Eszter. 2017. "Migration as a tool of us Foreign Policy in the Cold War." *Hungarian Review* 7(1).
- Szekely, O. 2020. "Fighting about women: ideologies of gender in the Syrian civil war." *Journal of Global Security Studies*, 5(3): 408-426.
- Şen, Sabahattin. 2004. *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*. İstanbul: Birey.
- Telenti, S. Vigil. 2019. *Geopolitical Ecologies of Environmental Change, Land Grabbing and Migration: comparative perspectives from Senegal and Cambodia*.
- Tesfahuney, M. 1998. "Mobility, racism and geopolitics." *Political Geography* 17(5): 499-515.
- The New Humanitarian. 2009. "Drought driving farmers to the cities." Erişim Tarihi: 5 Eylül 2021. [The New Humanitarian | Drought driving farmers to the cities](#)
- Theisen, Ole, Gleditsch, Nils ve Buhaug, Halvard. 2013. "Is climate change a driver of armed conflict?" *Climatic Change* 117. 613-625.
- Trager, L. 2005. *Migration and economy: global and local dynamics*. Rowman Altamira.
- Trigo, R. M., Gouveia, C. M., ve Barriopedro, D. 2010. "The intense 2007–2009 drought in the Fertile Crescent: Impacts and associated atmospheric circulation." *Agricultural and forest meteorology*, 150(9): 1245-1257.
- Tuathail, G. Ó. 1996. *Critical Geopolitics*. Routledge.
- Tuathail, G. Ó. 1998. "Political geography III: dealing with deterritorialization." *Progress in Human Geography* 22(1): 81–93.
- Tuathail, G. Ó. 2000. "The postmodern geopolitical condition: states, statecraft and security at the millennium." *Annals of the Association of American Geographers* 90: 166–78.

- Tuathail, G. Ó. 2005. *Critical Geopolitics The Politics of Writing Global Space*. Taylor & Francis e-Library.
- Tuathail, G. Ó. ve Dalby, S. 2002. *Rethinking Geopolitics*. London and New York: Routledge.
- Tuathail, G. Ó. ve Luke, W. 1994. "Present at the (Dis)Integration: Deterritorialization and Reterritorialization in the New Wor(l)d Order." *Annals of the Association of American Geographers* 84(3): 381-398.
- Tuathail, G. Ó., ve Agnew, J. 1992. "Geopolitics and discourse: practical geopolitical reasoning in American foreign policy". *Political geography* 11(2), 190-204.
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), *The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol*.
- UNHCR. "Global Report 2020."
- Unruh, J. D., Krol, M., ve Kliot, N. 2004. *Environmental Change And Its Implications For Population Migration*. Kluwer Academic Publishers.
- USDA. 2008. Commodity Intelligence Report Syria: Wheat Production in 2008/09 Declines Owing to Season-Long Drought.
- Van Dam, N. 2000. *Suriye'de İktidar Mücadelesi Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum*. Çeviren Semih İdiz - Aslı Falay Çalkıvık. İstanbul: İletişim.
- Van Dam, N. 2017. *Destroying a nation: The civil war in Syria*. Bloomsbury Publishing.
- Van Dijk, T. A. 1985. "Handbook of discourse analysis." içinde *Discourse and dialogue*. London; Orlando: Academic Press.
- Van Ramshorst, Jared P. 2019. "Laughing about It: Emotional and Affective Spaces of Humour in the Geopolitics of Migration." *Geopolitics* 24(4): 896-915.
- Vella, Stefan. 2019. "A Theory of Forced Migration."
- Wagner, Moritz. 1873. *The Darwinian Theory and the Law of the Migration of Organisms*. E. Stanford.

Welsh, Jennifer M. 2016. *The return of history: conflict, migration, and geopolitics in the twenty-first century*, Toronto: House of Anansi Press.

Werrell, C. E., Femia, F., ve Sternberg, T. 2015. “Did we see it coming? State fragility, climate vulnerability, and the uprisings in Syria and Egypt.” *The SAIS Review of International Affairs* 35(1): 29-46.

World Atlas. 2018. “Largest Ethnic Groups In Syria.” Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2021. [Largest Ethnic Groups In Syria - WorldAtlas](#)

World Population Review. 2021. Erişim Tarihi: 5 Ağustos 2021. [Syria Population 2021 \(Demographics, Maps, Graphs\) \(worldpopulationreview.com\)](#)

Yatsyk, Alexandra. 2018. “A Popular Geopolitics of the Refugee Crisis in Europe: The Re-actualization of Identity-driven Geopolitical Narratives in Estonia.” *Geopolitics* 23(4): 803-822.

Youtube. 2017. “Climate Wars – Syria’ with Thomas Friedman” Erişim Tarihi: 8 Mart 2021. ['Climate Wars - Syria' with Thomas Friedman - YouTube](#)